

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

1911-1912 TRABLUSGARB SAVAŞI
ve
OSMANLI KAMUOYU

DEMET İLKBAHAR
2501050707

TEZ DANIŞMANI
YRD.DOÇ.DR.MEHMET Ö. ALKAN

İSTANBUL 2009

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz **ULUSLARARASI İLİŞKİLER Anabilim Dalı** 2501050707 numaralı **DEMET İLKBAHAR**'ın hazırladığı "**DİPLOMASİ VE KAMUOYU BOYUTUNDA 1911 - 1912 TRABLUSGARP SAVAŞI**" konulu **YÜKSEK LİSANS TEZİ** ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI**, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15. Maddesi uyarınca **09.04.2009 PERŞEMBE** günü saat 13.30'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin**KABUL**.....'ne* **OYBİRLİĞİ** ~~YÜKSEK LİSANS~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI (*)	İMZASI
DOÇ. DR. BİRSEN ÖRS	Kabul	
YRD. DOÇ. DR. YÜCEL KARLIKLI	Kabul	
YRD. DOÇ. DR. İLKER AKTÜKÜN	Kabul	
YRD. DOÇ. DR. ADİL BAKTIAYA	Kabul	
YRD. DOÇ. DR. MEHMET Ö. ALKAN	Kabul	

1911-1912 Trablusgarb Savaşı ve Osmanlı Kamuoyu

Demet İlkbahar

Öz

Bu çalışmada Trablusgarb Savaşı sırasında Osmanlı kamuoyu incelenmektedir. Bu çerçevede, Türk milliyetçiliğinin İtalya'ya karşı gösterilen tepkiler üzerindeki etkisi incelenmiştir. İtalyan yayılmacılığının gerekçesi olan medeniyet misyonu ve onun Osmanlı toplumunda yarattığı tepki de incelenmiştir. Kamuoyunun unsuru olarak yazılı basın ele alınmıştır. Kullanılan başlıca kaynaklar dönemin gazeteleri, dergileri ve dönem üzerine yazılmış ikincil kaynaklardır.

The 1911-1912 Italo-Turkish War and Ottoman Public Opinion

Demet İlkbahar

Abstract

This study scrutinizes the Ottoman public opinion during the Italo-Turkish War. In this framework, the effects of Turkish nationalism on the reactions against Italia are analysed. In addition, civilizing mission as the reason of the Italian expansionism and its reactions in the Ottoman society are also analysed. The print media is the subject of the analyse as the element of the Ottoman public opinion. The main sources are the journals, periodicals and the secondary sources on the period.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
Öz.....	i
İçindekiler.....	ii
Kısaltmalar.....	iv
Giriş.....	1
1.Milliyetçilik ve Osmanlı Devleti.....	9
1.1.Bekası İçin Milli Kimliğini Arayan Devlet.....	9
1.2.Trablusgarb Savaşı ve Militer Türk Ulusçuluğu.....	17
1.2.1.Dönemin Türk Milliyetçiliğinden Bir Örnek:”Primo Türk Çocuğu”.....	37
2.Osmanlı’da İç Siyasal Gelişmeler ve Trablusgarb Savaşı	41
3.Osmanlı Toplumunda İtalya’ya Tepki: Karşı Boykot ve “İttihat-ı Husumet Kampanyası”	48
3.1. İtalya’ya Karşı Boykot.....	48
3.2. “İttihat-ı Husumet Kampanyası”.....	62
4.Osmanlı Hükümetinin ve Kamuoyunun İtalyanlara Tepkisi: “İtalyanların Tardı”.....	68
5.İtalyan Yayılmacılığının Gerekçesi: Medeniyet Misyonu ve Osmanlı Kamuoyunda Tepkisi.....	81
5.1.İşgale Giden Yolda İki Önemli Etken: İtalyan Sömürgeciliği ve İtalyan Milliyetçiliği.....	81
5.1.1. İtalyan Sömürgeciliği.....	81
5.1.2. İtalyan Milliyetçiliği.....	85
5.2.Medeniyet Misyonu.....	88
5.2.1.Genel Olarak.....	88
5.2.2.İtalya ve Medeniyet Misyonu.....	90
5.3.Osmanlı Kamuoyu ve İtalya’nın Medeniyet Misyonu.....	96
5.3.1.Bir Örnek Olay: 1908 Messina Depremi ve Osmanlı Kamuoyu.....	109
Sonuç.....	115
Kaynakça.....	120

Ekler.....133

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
Bkz.	: bakınız
BOA. HR. SYS.	: T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti Siyasi Kısım
ev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, 1911-1912 Trablusgarb Savaşı sırasında Osmanlı kamuoyunu incelemektir. Trablusgarb Savaşı'nın Türk milliyetçiliği üzerindeki etkilerinin yanı sıra bu etkilerin Osmanlı kamuoyuna nasıl yansıdığı boykot, "İttihat-ı Husumet Kampanyası" ve "tard" gibi toplumsal tepkiler incelenerek analiz edilmeye çalışılacaktır. Çalışma Osmanlı kamuoyunu incelemeyi amaçladığından bu bölümde kamuoyu kavramı açıklanacaktır.

Bugün, uluslararası bir kamuoyunun varlığından bahsedilirken, 20. yüzyılın başında kamuoyunun varlığı dahi tartışma konusuydu. Sonraki süreçte varlığı kabul edilse bile, kamuoyunun tanımı konusunda bir fikir birliği sağlanamamıştır. Çeşitli tanımlara burada yer vermek, bu durumu göstermek açısından faydalı olacaktır. 19. yüzyılın başlarında Hegel, kamuoyunu "halkın dileklerini ve kanılarını organik olmayan araçlarla yansıtan bir yol"¹ şeklinde tanımlarken, 20. yüzyılda Childs "kişilerin kanaatlerinin toplamı"² olarak tanımlamıştır. William Albig'e göre kamuoyu, tartışmalı bir konuda herhangi bir gruba dahil olan kişilerin birbirleri üzerindeki karşılıklı etkilerinden meydana gelmektedir.³ Blumer'a göre ise kamuoyu, çeşitli grup fikirlerinin çatışması sonucu meydana gelmektedir.⁴

Kamuoyuna dair literatürde önemli bir eserin sahibi olan Walter Lippmann'ın, bu konudaki yaklaşımı çalışmamız için önemlidir. Lippmann'a göre kamuoyu bir *sahte çevre*de oluşmaktadır. Buna sebep olarak, haberlerin çıkış yerlerinde uygulanan çeşitli sansürü, fiziki ve sosyal engelleri, dilin yetersizliğini, dalgınlık, yeknesaklık, şiddet gibi psikolojik faktörleri görmektedir.⁵ 20. yüzyılın başına giderek, basının kamuoyu oluşturmadaki rolünü ele alacak olursak, basın dendiğinde sadece gazete kastedildiğini ve bunlara sansür uygulanmasının ise nadir görülen bir durum olmadığını görürüz. Böyle bir durumda kamuoyu, sahte bir çevre içerisinde, basın organlarını elinde bulunduranlar tarafından şekillendirilecektir.

¹ Alim Şerif Onaran, **Kamuoyu El Kitabı**, İstanbul, Filiz, 1984, s.16.

² Harwood Childs, *An Introduction to Public Opinion*, 1956, s.44'den aktaran Arsev Bektaş, **Kamuoyu İletişim ve Demokrasi**, İstanbul, Bağlam, 2000, s. 54.

³ William Albig, **Modern Public Opinion**, New York, McGraw Hill, 1956, s.4.

⁴ Nermin Abadan, **Halk Efkârı: Mefhumu ve Tesir Sahaları**, Ankara, Yeni Matbaa, 1956, s.28.

⁵ **a.g.e.**, s.23.

Michael Milburn, Key'in "yönetimlerin dikkate değer derecede öngörülü(zeki) buldukları özel kişilerin kanıları" şeklindeki kamuoyu tanımının önemli bir öğeyi içerdiği tespitinde bulunur: "Kamuoyu siyaset yönelimlidir ve siyasal sonuçları vardır."⁶ Çalışmamızda ele aldığımız dönem açısından da bu tespit önemlidir; kamuoyunun bu özelliğinin farkında olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, II.Meşrutiyet'in ilk yıllarında kamuoyunu bir meşrulaştırma aracı olarak kullanmıştır.

İnsanlar tarihin bilinen en eski dönemlerinden beri topluluklar halinde yaşamaktadırlar. Toplumsal yaşam, insanların sürekli bir etkileşim içinde olmaları ve çeşitli bağlar vasıtasıyla birbirleriyle ilişkiler kurmaları yoluyla gerçekleşmektedir. Kişi içinde yaşadığı siyasal kültür temelinde siyasal bir insan olarak biçimlenmektedir. Birey, doğuştan sahip olmadığı siyasal değer yargılarını, inançlarını ve tutumlarını bir öğrenme süreci içerisinde geliştirmektedir. Kişinin toplumun bir parçası haline gelmesine genel anlamda toplumsallaşma; bu öğrenme sürecine ise siyasal toplumsallaşma denilmektedir.⁷

Siyasal sistemler varlıklarını sürdürebilmek için kendilerini toplum üzerinde etkin kılan yasa, zabita gücü gibi araçların yanı sıra toplumsallaşma mekanizmasından da yararlanmak zorundadırlar. Bunun sonucu olarak da siyasal sistemler kitleleri bu amaca yönelik eğitimden geçirmektedirler. Ancak siyasal toplumsallaşmada öğrenmenin yanında kişinin çevresiyle gerçekleştirdiği toplumsal ve siyasal ilişkiler de etkilidir. Bu da hayat boyu süren uzun bir süreçtir. Kamuoyunun oluşumu da bu süreç içerisinde siyasal toplumsallaşma ile gerçekleşir. Kamuoyu oluşumunda önemli roller oynayan siyasal değerlerin, kanıların biçimlenmesinde siyasal toplumsallaşmanın önemi büyüktür.⁸

Kamuoyunun, belli bir sorunla karşılaşan insanların, bu sorunla ilgili verileri tartarak bilinçli, rasyonel sonuçlara varacağı ve bu şekilde ulaşılan kanaatlerin de kamuoyunu oluşturduğu uzun süre hakim görüş olmuştur. Oysa daha sonra yapılan çalışmaların da gösterdiği gibi kamuoyunun kaynağında çoğu zaman bu nitelikte

⁶ Michael A. Milburn, **Sosyal Psikolojik Açından Kamuoyu ve Siyaset**, Çev. Ali Dönmez-Veli Duyan, Ankara, İmge, 1998, s.39.

⁷ Bektaş, **a.g.e.**, s.69.

⁸ **a.g.e.**, s.70-71.

rasyonel, bilinçli bir değerlendirme bulunmamakta ve somut sorunlar karşısında beliren fikir ve tutumlar genellikle önceden biçimlenmiş kanaatler tarafından tayin edilmektedir.⁹ Bireyin kanaatlerinin oluşmasında da çevre ve onunla arasındaki etkileşim etkili olmaktadır.¹⁰ Dolayısıyla kamuoyunun oluşumunda tutumlar gibi kişisel unsurların yanında ideoloji, nüfus, kültür, yasal ve siyasi kurumlar, din, basın gibi çevresel unsurlar etkili olmaktadır.¹¹

Çalışmamızda kamuoyunu oluşturan unsurlardan basın üzerinden bir inceleme yapacağımızdan bu unsura değinmeliyiz. Basını dar anlamda gazete olarak tanımlayabiliriz. Gazete, haberlerin yayılması ve günlük olaylara dair halkın bilgilendirilmesi gibi eski bir ihtiyacı karşılayan modern bir yöntemdir.¹² Gazeteler, yakın ve uzak geçmişin ya da günün haber ve olaylarının verilmesi, kanaat ve fikirlerin geniş halk kitlelerine ulaştırılmasında, ülkenin ana davaları üzerinde halkın dikkatini toplamada ve okuyucularının genel kültürlerini arttırmada büyük pay sahibidirler. Lippmann'ın belirttiği gibi, "Gazeteler demokrasinin İncil'i sayılır. Gazete herkesin okuduğu tek kitaptır. Bir bakıma, herkesin her gün okuduğu tek kitaptır!"¹³ Her çeşit haberi topluma ulaştıran günlük haber aracı olan gazete, bu yönüyle halkı doğrudan etkilemekte ve sosyal bir kurum olarak kamuoyunu yaratmakta ve ona yön vermektedir. Ayrıca kendi yarattığı kamuoyundan kendisi de etkilenmektedir.¹⁴

Kısaca, bir ülkenin diğer ülkelere yönelik siyasi, ekonomik, hukuki vb. tüm tutum ve davranışları olarak tanımlanan dış politikanın¹⁵, iç politikayla olan etkileşimi de dikkate alınırsa, kamuoyunun dış politikada oynadığı rol daha açık bir şekilde görülecektir. Çalışmamıza konu olan dönem için de bu durum söz konusudur. II.Meşrutiyetin ilanı ile ortaya çıkan "hürriyet coşkusu" toplumsal ve siyasi ortamı hareketlendirmiştir. Bunun basına yansımaları artan yayın sayısı şeklinde olmuştur. Canlanan bu basının dış politikayla ilgili bir diğer özelliği de, dış politika konusunda toplumun tek haber kaynağı olmasıdır. Ayrıca basın, devletlerin dış dünyaya mesaj yollamasına da aracılık etmektedir. Diplomatik yollarla gönderilemeyen mesajlar basın aracılığıyla hedef devletlere ya da halka iletilmektedir. Böylece basın, hem

⁹ a.g.e., s.71-72.

¹⁰ Duygu Sezer, **Kamuoyu ve Dış Politika**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1972, s.19.

¹¹ Bektaş, a.g.e., s.72-93.

¹² Albig, a.g.e., s.369.

¹³ Bektaş, a.g.e., s.130.

¹⁴ M.Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, İstanbul, Der, 2005, s.21.

¹⁵ Faruk Sönmezoğlu(Der.), **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, İstanbul, Der, 2000, s. 241.

doğrudan bir dış politika eylem aracı, hem de dış politika eylemlerinin bir parçası olur. Burada dış politika ile bir iç içelik ya da doğrudan etki söz konudur.¹⁶ Trablusgarb Savaşı ile ilgili gelişmeler bu duruma örnek niteliğindedirler. Savaş öncesi dönemde İtalyan basının Trablusgarb'a saldırılmasına yönelik tutumu¹⁷ devletler arasındaki ilişkilerde de gündeme gelmiştir. Öte yandan Osmanlı babında da, **Tanin** gazetesinin savaş sırasında yürüttüğü "İttihat-ı Husumet Kampanyası" basın-dış politika ilişkisine bir örnektir.

Osmanlı bağlamında kamuoyu, dış politika ve basın ilişkisi, II.Meşrutiyet döneminde yaşanan toplumsal hareketliğin etkisiyle belirgin hale gelmiştir. Söyleyeceklerimizi "boykot" temelinde daha somutlaştırabiliriz. II.Meşrutiyet ülke içinde büyük bir coşkuyla karşılanırsa da, sorunlar varlığını kısa zamanda hissettirmiştir. Daha devrimin ilk aylarında Bulgaristan'ın bağımsızlığını, Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhakını ilan etmeleri II.Meşrutiyet'in gelişiyile dış sorunlarda bir değişiklik olmadığını göstermiştir. Tam bu noktada, bahsetmekte olduğumuz kamuoyunun önemi ortaya çıkmaktadır. Bu olumsuz gelişmelere "milletin tepkisi" Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'a karşı boykotla ortaya konmuştur. Osmanlı hükümetinin milletin tepkisi olarak nitelendirdiği boykot, etkili bir silah olarak dış politikada kullanılmıştır. Boykotun dış politikada bir silah olarak kullanılmasına, 1910 yılında Girit meselesi yüzünden Yunanistan ile yaşanan sorun sırasında da rastlamaktayız. O dönemde Yunanistan'a karşı etkili bir boykot yürütülmüştür. Trablusgarb Savaşı sırasında da İtalya'a karşı boykot hareketi söz konusu olmuştur.

Trablusgarb Savaşı sırasında Osmanlı kamuoyunu incelerken onu şekillendirmede önemli bir güç olan basın üzerinden hareket edileceği için Türk basın tarihine kısaca değinmeliyiz. Türk basın hayatı, 1 Kasım 1831'de hükümet tarafından çıkarılan ilk Türkçe gazete olan **Takvim-i Vakayi** ile başlamıştır. Bu gazeteyi, 1840'da **Ceride-i Havadis**, 1860'da **Tercüman-ı Ahval** ve 1862'de **Tasvir-i Efkâr** gazetelerinin yayın hayatına başlaması izlemiştir.¹⁸ Çalışmamızda ağırlıklı olarak kullandığımız **Tanin** gazetesi II.Meşrutiyet'in ilanından sonra 2

¹⁶ Mustafa Mutlu, **Vietnam'dan Körfez'e Savaşlarda Kamuoyu Oluşumu**, İstanbul, Okumuş Adam, 2003, s.72-73.

¹⁷ Bu konuda bkz. Orhan Koloğlu, "1911 Libya Savaşını Hazırlayan Basın Savaşı", **The Turco-Italian War in Tripoli and Its Place in World Pres**, E.Doğramacı, O. Koloğlu, F.Kocacık, N.Göyünç, İstanbul, 1979, s.1-42.

¹⁸ İnuğur, **a.g.e.**, s.175-199.

Ağustos 1908'de Hüseyin Cahit Yalçın, Tevfik Fikret ve Hüseyin Kâzım tarafından çıkarılmıştır. Gazete, İttihatçıların gayri resmi yayın organı niteliğindedir. 31 Mart olayında gerici gazeteye saldırıp yağma ettiler. Tevfik Fikret kısa bir süre sonra ayrıldı. **Tanin** sürekli olarak saldırılara uğruyordu; birçok kez kapatılması üzerine Cenin, Renin, Senin, Hak gibi adlarla çıktı. Eski İttihatçı Maliye Bakanı Cavid Bey ve Adnan Adıvar da **Tanin**'de çalıştılar.¹⁹

Orhan Koloğlu, II.Meşrutiyet'in ilanıyla basın da yaşanan gelişmeyi basın patlaması değil, basın çılgınlığı olarak değerlendirmiştir.²⁰ Daha o dönemde, dış basında da bu patlamaya değinilmiştir. **Corriere Della Sera**'nın aylık eki olan **La Lettura** adlı dergi Nisan 1909 sayısında Osmanlı basınında yaşanan gelişmeyi bir volkan patlamasına benzetmiştir. ²¹ Meşrutiyetin ilk yılında sadece İstanbul'da iki yüzden fazla süreli yayın çıkmıştır.²² Bu arada Trablusgarb da aynı gelişmeden etkilenmiştir, orada da altı gazete yayımlanmıştır.²³

Bir sorun karşısında halkın takındığı tavırların bütünü olarak tanımlayabileceğimiz kamuoyunu, Osmanlı bağlamında ele alırken yukarıda da belirttiğimiz gibi temel kaynağımız **Tanin** gazetesidir. Basından hareket etmemizin sebebi, ele aldığımız dönemde, kamuoyunu hem oluşturan hem de yansıtan kitle iletişim aracının gazeteler olmasıdır. Öncelikle söz konusu gazete İstanbul'da çıkmaktadır. Ancak diğer yerel gazeteler tarafından takip edilen önemli bir gazete olduğundan, etkisi İstanbul'la sınırlı değildir. **Tanin**, İttihat ve Terakki'nin gayri resmi yayın organı olduğundan ilk etapta, bu cemiyete sempati besleyenlerin asıl okuyucu kitlesini oluşturduğu tahmin edilebilir. Ancak,II.Meşrutiyet basınının okur kitlesini saptamak, saymak ve tanımlamak zordur.²⁴ Osmanlı gazeteleri elden ele dolaştığından, toplantılarda, kahvehanelerde yüksek sesle okunduğundan ya da duvara asıldığından (hatta atıldıkları yerden alınıp taşraya gönderiliyordu²⁵) sadece

¹⁹ Hıfzı Topuz, **II.Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Remzi, 2003, s.83.

²⁰ Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan 21.Yüzyıla Basın Tarihi**, İstanbul, Pozitif, 2006, s.87.

²¹ "Nuova Turchia", **La Lettura**, No:4, Yıl:9, Nisan 1909,s.273.

²² Palmira Brummett, **İkinci Meşrutiyet Basınında İmge ve Emperyalizm 1908-1911**, İstanbul, İletişim, 2003, s.55.

²³ Tayyib Abdullah Elbehül, **Italian Colonialism, The Young Turks and The Libyan Resistance 1908-1918**, Santa Barbara, Kaliforniya Üniversitesi, Doktora Tezi, 1986, s.250.

²⁴ Brummett, **a.g.e.**, s.84.

²⁵ **a.g.e.**, s.94.

eğitimi ve parası olan belirli bir kesime hitap etmiyordu. Üretim merkezlerinden, matbaalardan ve idarehanelerden uzaklığa göre abone de olunabiliyordu.²⁶

Osmanlı basınıını ele alırken **Tanin** gazetesini temel kaynak olarak almamızda **Tanin** gazetesinin İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gayri resmi gazetesi olmasının yanında İtalyanlara karşı "İttihat-ı Husumet Kampanyası"ını başlatan gazete olması çok etkilidir. Bunun yanında bir diğer sebep de gerek savaştan önce olsun gerekse savaş sırasında olsun Osmanlılara karşı sert bir dil kullanan İtalyan basınıında bu bağlamda **Tanin**'in de yer almış olması bu seğimi etkileyen bir diğer sebeptir. Bu duruma örnek olarak İtalyan karikatürlerini verebiliriz. Örneğin bir karikatürde **Tanin** Türkiye'nin hava filosu olarak resmedilmiş ve onun tüm dünyayı bombaladığı yazılmıştır.²⁷ Bir başka karikatürde yine **Tanin**'e atıfla "İstanbul'un yalana dayalı kanatlı zaferi" ifadesi kullanılmıştır.²⁸ **Tanin**'e gönderme yapan bir diğer karikatürde tüm Osmanlıların elinde ve her yerde **Tanin** resmedilmiş ve Türk sansürünün uluslararası basını ülkeye sokmadığı iddia edilmiştir.²⁹ Burada belirtmemiz gereken nokta, İtalya'da bu türden bir sansür uygulaması olduğu iddialarının da Osmanlı basınıında yer almış olmasıdır.³⁰

Çalışmada sadece **Tanin** gazetesinden yararlanılmamış gereken durumlarda **İkdam** ve **Sabah** gazeteleri de incelenmiştir. Bu noktada Türkçe gazetelerin seğilmesi nedeniyle incelediğimiz kamuoyunun Türkçe konuşan kamuoyu olduğunu belirtmeliyiz. Bu gazetelerin yanında **Karagöz**, **Şehbal** ve **Resimli Kitap** gibi süreli yayınlardan da faydalanılmıştır. Özellikle **Karagöz**, İtalyanlara ilişkin karikatürleriyle Osmanlı kamuoyundaki İtalyan imajını göstermesi açısından önemli bir kaynak niteliğindedir. Ayrıca **The New York Times** gazetesinin internet üzerinden ulaşılabilinen arşivinden de yararlanılmıştır.

Bunun dışında birincil kaynak araştırmasında Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1911-1912 Trablusgarb Savaşı sırasındaki İtalyan matbuatına ilişkin dosyalar taranmıştır. Elçiliklerden gönderilen Osmanlı Devleti ile ilgili olarak

²⁶ a.g.e., s.82.

²⁷ Bkz. Orhan Koloğlu, **1911-12'de Karikatür Savaşı**, Ankara, Engin, 1989, 50 no'lu karikatür.

²⁸ Bkz., a.g.e., 51 no'lu karikatür.

²⁹ Bkz., a.g.e., 52 no'lu karikatür.

³⁰ İtalya'da uygulanan sansüre ilişkin bir karikatür için bkz. Ek-9.

İtalyan basınında yer alan haberler araştırılmış, ancak İtalyan basınından çalışmamız çerçevesine uygun nitelikte haberlerin pek aktarılmadığı görülmüştür. Bu nedenle Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde sadece birkaç haber başlığı dışında birincil kaynak bulunamamıştır.

Türkiye'de 1911-1912 Trablusgarb Savaşı üzerine yapılan çalışmalar daha çok savaş ve diplomasi tarihi şeklinde olmuştur. Bu savaşın toplumsal boyutu göz ardı edilmiştir. Savaş tarihi dışında da daha çok İttihat ve Terakki Cemiyeti temelinde siyasal tarih açısından ele alınan bir dönem olmuştur.³¹ Hatta bu dönem Balkan Savaşları'nın gölgesinde kalmıştır da denilebilir. Vurgulamak istediğimiz bu hususu Türk milliyetçiliği üzerine yapılan çalışmalara bakarak da görebiliriz. Bu çalışmalarda Balkan Savaşları dönüm noktası olarak ele alınmış ve çalışmalar bu dönemin sonrasına odaklanmıştır. Oysa Trablusgarb Savaşı'nın gerçekleştiği 1911-1912 dönemi, Türk milliyetçiliği açısından Balkan Savaşları ile yaşanacak dönüm noktasını hazırlayan süreç olmuştur. Özetlersek, Trablusgarb Savaşı döneminin kamuoyu unsurlarının siyasi ve ideolojik yönelimlerinin döneme dair çalışmalarda genellikle göz ardı edilmesinin de etkisiyle dönemi farklı bir açıdan, kamuoyu açısından incelemeyi amaçlamaktayız. Çalışmada Trablusgarb savaşı sırasındaki Osmanlı kamuoyu dönemin ideolojik atmosferi çerçevesinde değerlendirilecektir. Bu nedenle de çalışmamızın birinci bölümünde Türk milliyetçiliği incelenecektir. Bu çalışmada II.Meşrutiyet döneminde etkinliği artan basın, kamuoyu oluşturmadaki rolü de, İtalya'nın 1911 yılında Trablusgarb'a saldırmasıyla başlayan Trablusgarb Savaşı bağlamında incelenilecektir.

İkinci bölümde, Trablusgarb Savaşı çerçevesinde kamuoyunun incelenmesinden hareketle literatüre dayanarak kısaca savaşın tarihçesi verilecektir. Osmanlı kamuoyunda İtalya'ya olan tepkiyi daha iyi anlamamız amacıyla iç politik gelişmelerden de bu bölümde bahsedilecektir.

Üçüncü bölümde, II.Meşrutiyet ile yükselen "milli iktisat" fikrinden hareketle boykot kavramına değinilecek ardından İtalyan mallarına karşı başlatılan boykotun etkinliği sorgulanacaktır. Yine bu bölümde, İtalyanlara Karşı "İttihat-ı Husumet Kampanyası" ve kamuoyu incelenecektir. Kampanyanın etkinliği, süresi, örgütlülüğü

³¹ Orhan Koloğlu'nun çalışmalarını bunun dışında tutmalıyız. Koloğlu, dönemin kamuoyunu basın üzerinden incelemiştir. Çalışmamızda bu eserlerden faydalanılmıştır.

gibi unsurları ele alınacaktır. Kampanyanın kamuoyunu şekillendirmede nasıl bir rol oynadığı da bu bölümde ele alınacak hususlar arasındadır.

Dördüncü bölümde, savaş sırasında bir ekonomik tedbir olarak Osmanlı topraklarında yaşayan “İtalyanların tard edilmesi” ve bunun sebep ve sonuçları incelenerek etkinliği değerlendirilecektir. İtalyan kamuoyunun bunu nasıl karşıladığına da değinilecektir.

Son bölümde ise İtalyan yayılcılığın gerekçesi olan “vazife-i temdin” yani “medeniyet misyonu”nun Osmanlı kamuoyundaki yansımaları incelenecektir. Bu kavramın tarihsel bağlamda değerlendirmesinin yapılabilmesi için İtalya'nın Trablusgarb'a saldırmasında etkili olan İtalyan sömürgeciliği ve İtalyan milliyetçiliğine konumuz dahilinde kısaca değinilecektir. Medeniyet misyonunun ne anlama geldiği, başka ülkeler tarafından da kullanılıp kullanılmadığı, eğer kullanıldıysa hangi amaçlarla kullanıldığı gibi hususlar bu son bölümde incelenecektir. Ardından İtalya'nın “medeniyet misyonu” bağlamındaki iddiaları ele alınacaktır. İtalya'nın “medeniyet misyonu”nu ileri sürerek kutsal savaş ilan etmesi, Osmanlı toplumunda nasıl yankı buldu, buna karşı hangi unsurlar vurgulandı gibi soruların yanıtları aranacaktır. Bu dini gerekçeler Osmanlı kamuoyunda nasıl karşılandı, bu bağlamda din nasıl ele alınmıştır, soruları cevaplanmaya çalışılacaktır.

1.BÖLÜM: MİLLİYETÇİLİK ve OSMANLI İMPARATORLUĞU

1.1.Bekası İçin Milli Kimliğini Arayan Devlet

“Cümleye malum olduğu üzere, Devlet-i Aliyye'mizin bidâyet-i zuhurundan beri ahkâm-ı celîle-i Kur'âniyye ve kavânin-i şer'iyyeye kemâliyle riâyet olunduğundan, Saltanat-ı senniyemizin kuvvet ve meknet ve bil-cümle teba'asının refâh ve ma'mûriyyeti ve rütbe-i gâyete vâsıl olmuşken yüz elli sene vardır ki, gaâil-i müteâkibe ve esbâb-ı mütenevvei'aya mebnî, ne Şer'-i şerîf'e ve ne kavânin-i münîfeye inkıyâd ve imtisâl olunmamak hasebiyle, evvelki kuvvet ve mamuriyyet bilakis za'af ve fakra mübeddel olmuş ve halbuki kavânin-i şer'iyye tahtında idâre olunmayan memâlikin pâyidâr olamayacağı vâzihâttan bulunmuş olup...”

Osmanlı modernleşmesinin miladı olarak nitelendirilen Tanzimat Fermanı'nda yer alan bu ifadeler imparatorluğun son döneminde sıkça karşılaşıcağımız iki eğilimi göstermesi bakımından ilginçtir. Bunlardan birincisi fermanı hazırlayanların devletin kötü gidişinin farkında olarak– hatta milat olarak 150 yıl öncesi, 1699 Karlofça Antlaşması alınmıştır- bunu durdurmak, devletin bekası kaygısıdır. Diğeri ise fermanı hazırlayanların dinle ilgili bir amacı olmamasına rağmen dine atıfta bulunarak asıl amaçlarını meşrulaştırma – ki bu, II.Abdülhamid' de de İttihat ve Terakki yöneticilerinde de görülecektir- eğilimidir. Bu iki eğilim, Osmanlı yöneticilerinin millet sorunu karşısındaki tutumunu etkileyecektir.

Milliyetçilik konusuna Tanzimat Fermanı ile başlamamız modernleşme ile milliyetçilik arasındaki bağlantı açısından da önemlidir. Ancak Modernleşme ve milliyetçilik ilişkisini ele almadan önce Osmanlı İmparatorluğu'ndaki geleneksel toplumsal ve idari yapılanmaya yani millet sistemine değinmek faydalı olacaktır.

Osmanlı'da *millet* terimi dini topluluk, cemaat anlamında kullanılmaktaydı. O zamanki anlamıyla millet etnik bir aidiyeti değil, dinsel bir aidiyeti ifade etmekteydi. Terimin bugünkü anlamını kazanması ise zamanla olmuştur. Geleneksel Osmanlı toplumu dine dayalı ayrımlar temelinde örgütlenmişti. Osmanlı milletleri her biri kapalı bir kompartıman oluşturan gruplardı. Aynı dili konuşsalar bile mezhep ayrılığına dayanarak bu kapalılık varlığını sürdürmekteydi. Benzer şekilde aynı

mezhepte ve fakat ayrı dil konuşan gruplar içinde de bir kompartımanlaşma söz konusuydu.¹

Millet sistemine göre gayrimüslim tebaa kendi dini başkanlarının dini otoritesine tabi olurlar ve bu suretle kendi cemaat idareleri çerçevesinde kendi kendilerine yeter bir ortamda yönetilirdi. Padişahın onayına bağlı olmak kaydıyla kendi cemaat önderlerini kendileri seçerler, evlenme, boşanma ve vasiyet gibi medeni haklarını tamamen kendi dini ve hukuki sistemlerine göre düzenler ve idare ederlerdi. Bu dini mahkemelerde alınan kararlar onlar adına Osmanlı Devleti'nce infaz edilirdi.² Millet sisteminde her bir milletin sahip olduğu diğer hak ise eğitimidir.³

Stanford Shaw, Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. ve 20. yüzyılda yaşadığı sorunların temelinde millet sistemine dayalı yönetimi görür. Shaw'e göre Osmanlı, istila ettikleri yerlerde diğer istilacılar gibi din değiştirmeye zorlamayı reddetmeseydi azınlık sorunu yaşamayacaklardı.⁴ Ancak bunun tersi görüşler de vardır. Milliyetçilik kuramında bazı teorisyenler milletlerin milliyetçilikten önce geldiğini savunurken⁵ bazıları da milliyetçiliklerin milletleri yarattığını savunur⁶. Millet sistemini milletlerin önceliğini savunan bakış açısıyla değerlendirecek olursak, söz konusu sistem sayesinde milli kimliğin önemli bir yanı olan kültürel farklılıklar korunmuştur. Her ne kadar Osmanlı için merkezîyetçi bir sistemden bahsetsek de millet sistemi sayesinde milletlerin kendi alanları vardı. Gayrimüslimler dillerini koruyabilmiştir. Köyler de bu açıdan önemlidir; çünkü bu uzaklık onları daha da kapalı kılmıştır. Ancak geleneksel toplumdaki sanayi toplumuna geçiş sürecinde özlerini koruyabilmiş topluluklar modernleşmeyle varlıklarının farkına varmışlardır. Millet sistemi bu açıdan milliyetçilik için gereken malzemeyi saklamış olabilir fakat Shaw'un belirttiği gibi

¹ İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda millet", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:4, İstanbul, İletişim, 1985, s.996.

² Cevdet Küçük, "Osmanlılarda 'Millet sistemi' ve Tanzimat", **Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri**, Ankara, TTK, 1987, s.13.

³ Ortaylı, **a.g.m.**, s.997.

⁴ Bu konuda bkz. Stanford Shaw, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Azınlıklar Sorunu", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:4, İstanbul, İletişim, 1985, s.1002-1006.

⁵ Anthony D. Smith, John Armstrong, John Hutchinson gibi teorisyenler milletlerin yoktan var edilemeyeceğini, milli kimliklerin geçmişten kalan mitler, değerler ve sembollerin etkisi altında şekillendiklerini savunmaktadırlar.. Bkz. Umut Özkırmılı, **Milliyetçilik Kuramları:Eleştirel Bir Bakış**, Ankara, Sarmal,1999, s.193-219.

⁶ John Breuilly, Ernest Gellner, Eric J. Hobsbawm, Benedict Anderson gibi teorisyenler de modernleşmenin bir ürünü olan milliyetçiliğin milletleri yarattığını savunmaktadırlar. Bkz.Özkırmılı, **a.g.e.**, s.97-191.

diğer istilacıların yolu benimsenseydi 19.yüzyılda hala bir Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığından bahsedilmesi pek mümkün olamazdı. Küçük'e göre, asırlar boyu din ve mezhep kavgalarının sürdüğü Ortadoğu'da asayışı sağlayabilen tek güç Türkler olmuştur ve bunu sağlayan da millet sistemidir.⁷

Millet sisteminin Osmanlı toplumsal ve siyasal hayatı üzerindeki bir başka etkisi, milliyetçi ideolojiye karşı bir direnç noktası olmasıdır. Söz konusu direncin başta genel kaynağı ise cemaat liderleri olmuştur. Şöyle ki, yüzyıllardır insanlar bir üst otoriteye bağlılıklarını din temeline dayalı bir bağla sürdürürken bunun değişmesinden en başta cemaat liderleri rahatsız olmuştur. Rum Ortodoks milletinin başı konumunda olan Fener Rum Patrikhanesi, 19. yüzyılda Bulgarlar ayrı bir kilise kurma hakkı istediğinde buna karşı çıkmıştır. Bulgar kilisesinin kuruluşunun Bulgar milliyetçiliği için önemli bir nokta olduğunu unutmamak gerekir.

Kısacası, imparatorlukta 19. yüzyılda milliyetçi akımlar yükselmeye başlarken millet sistemi dahilinde belirli bir güce sahip olan dini kurumlar buna sıcak bakmamışlardır. Çünkü milliyetçilikle kendi otoritelerinin yerini başka bir otorite alacak ve bağlılık bu yeni otoriteye yönelecektir. Bu noktada şunu da belirtmeliyiz ki, bu karşı duruş milliyetçiliğin ortaya çıktığı ilk dönemlerde söz konusudur. Milliyetçiliğin yükseldiğini gören dini otoriteler, milliyetçi söyleme eklenmiş ve yeni argümanlar geliştirmişlerdir.

Milliyetçilik dinin yerine geçme çabasında olduğu için aslında onu anlamının en iyi yolu dinle karşılaştırmaktır. Milliyetçilikler ortaya çıkmadan önce din, insanlar arasında bir bağ yaratmıştır. Geleneksel yapıların çözüldüğü bir ortamda hatta bizzat kendisi bu çözümlenin bir sonucu olan milliyetçilik, eskinin aidiyet temeli olan dinin yerini almak isterken onunla bir mücadele içersine girer. Hobsbawm'ın belirttiği gibi din, modern ulusçuluk açısından "paradoksal bir çimento"dur.⁸ Din, kimi zaman ulusal kimliğin inşasına katkı sağlarken kimi zaman da ulusçuluğun mücadele etmesi gereken bir faktör olmuştur.

⁷ Küçük, **a.g.m.**, s.14.

⁸ Eric J. Hobsbawm, **1780'lerden Günümüze Milletler ve Milliyetçilik:Program, Mit ve Gerçeklik**, çev.Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı, 1995, s.89.

Yüzyıllardır süren millet sistemi varlığını niçin sürdüremedi? Bu sorunun cevabını geleneksel toplumdaki modern topluma geçiş sürecinde aramak gerekmektedir. Millet sistemi geleneksel toplum yapısına uygun bir örgütlenme biçimi idi. Başka bir ifadeyle eşitsizliğin esas olduğu tarım toplumunda bu sistem rahatlıkla işliyordu. Millet sisteminde Müslüman-gayrimüslim arasında, hatta yukarıda da belirttiğimiz gibi gayrimüslimler arasında da eşitsizlik esastı. Geleneksel toplumda eşitlik, standartlaştırma gibi bir ihtiyaç yoktu. Devlet ile toplum arasında bir diyaloga da ihtiyaç yoktu. Tarım toplumu eşitsizlikleri mutlak gösterip dışsallaştırarak ve altını çizerek onları kaçınılmaz, sabit ve doğal göstermekte, dolayısıyla güçlendirip makbul hale getirmektedir.⁹ Osmanlı İmparatorluğu'ndaki millet sistemi de bunu destekler nitelikteydi.

Gellner'in ifadesiyle, tarım düzeninde, topluma türdeş bir kültürü zorla kabul ettirmeye çalışmak boş bir rüya idi.¹⁰ Bu noktadan hareketle sanayi toplumunda türdeş kültüre gerek duyulduğunu belirten Gellner, milliyetçiliğe de bu aşamada ihtiyaç olduğu fikrindedir. Rollerin herkese açık hale geldiği, toplumsal devinim ve sınıflar arası geçişlerin arttığı modern dönemde ise, kültür kendi başına önemliydi ve yapıyı pekiştirmiyor, onun yerine geçiyordu.¹¹ Kısacası sanayi toplumunda "kültür, bir inancın taşıyıcısı ya da onun yanında nadiren göze çarpan bir refakatçi gibi değil, kendi başına bir kültür olarak yaşatılmalıdır."¹² Bu üst kültürün yaratılması aşamasında milliyetçilik rol oynamaktadır. Osmanlı yöneticilerinin ilk aşamada bir "Osmanlı vatandaşı" yaratma çabası da bu bağlamda değerlendirilebilir. Ancak Hobsbawm'ın eleştirdiği gibi bu tepeden modernleşme perspektifi, aşağıdan değerlendirilmeye yeterli kadar önem vermemektedir.¹³ Zamanla bu Osmanlı vatandaşı yaratma projesi başarısız olmuş, bu çabalar sırasında da Türklük ve İslam gibi unsurlar öne çıkmıştır. Bunu bir örnekle daha açık bir şekilde ifade etmemiz gerekirse, modernleşmenin getirdiği standartlaşma ihtiyacını karşılamada önemli bir rol oynayan dil konusuna değinmeliyiz. Osmanlı Devleti'nde memuriyete girmek için bilinmesi gereken dil Osmanlıca idi. Osmanlıca ise nihayetinde Türkçe idi. Müslüman olsun gayrimüslim olsun diğer unsurlar bu duruma "bizi Türkleştirmek

⁹ Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, İstanbul, Hil, 2006, s.83.

¹⁰ **a.g.e.**, s.90.

¹¹ Özkırımlı, **a.g.e.**, s.153.

¹² Gellner, **a.g.e.**, s.237.

¹³ Hobsbawm, **a.g.e.**, s.25.

istiyorsunuz” diye tepki gösterdiler. Kısacası, yöneticilerin uygun bulduğu üst kültür, yönetilenler tarafından kolaylıkla kabul görmüyordu.

İmparatorluğu ayakta tutma amacının Tanzimat dönemindeki yansımalarından biri “Osmanlı vatandaşı” yaratma çabasıdır. Modernleşmeyle çözülmeye başlayan millet sistemi içerisinde devlette memur olarak çalışma ayrıcalığına sahip olan Müslüman milletiyle sistemde ikincil konumda bulunan gayrimüslim halkların “yasal düzenlemelerle eşitlenmesi” Osmanlı toplumu için çok önemli bir değişimdir. Yöneticiler ayrılıkçı hareketlere karşı tedbir olarak imparatorluk dahilindeki milletleri “Osmanlı vatandaşlığı” çatısı altında toplamayı düşünmüştü.¹⁴ Amaçlanan imparatorlukta dinsel ve ulusal kimliklerin üzerinde ortak bir Osmanlı milleti kimliği yaratarak imparatorluğun dağılma sürecini durdurmaktı. Bu bakımdan Osmanlıcılığı 19. yüzyıl merkezîyetçi reformlarından ayrı düşünemeyiz. Geleneksel yapıya zıt nitelikteki bu uygulama Müslüman halk tarafından oldukça yadırganacak bir uygulamadır. Gayrimüslimler de bu uygulamadan memnun olmadılar. Bu memnuniyetsizlikte askerlik hizmetine kabul edilecek olmalarının yanı sıra kendi aralarındaki hiyerarşinin bozulacak olması-özellikle bu hiyerarşide birinci sırada olan Rumlar için- etkiliydi.¹⁵ Tanzimat’ın getirdiği bu düzenlemelerle gayrimüslim cemaatlere modern anlamda millet olma yolu açılmış oldu.¹⁶ Uzun

¹⁴ Anthony D.Smith’in sunduğu millet oluşum modellerinden biri de “bürokratik dahil etme”dir. Tanzimat döneminin kağıt üzerindeki Osmanlı vatandaşı Smith’in bu açıklamasıyla örtüşebilir. Buna göre “aristokratik etnik toplulukların kendilerini idame ettirebilmeleri, nüfusun diğer tabakalarını kendi yörüngelerine katabilmelerine bağlıdır.(...) Devletin etnik çekirdeğini oluşturan hakim yatay etni, orta tabakaları ve uzak diyarları egemen etnik kültüre tedrici olarak katabilir. Böyle bir dahil edişin esas amili yeni bürokratik devletti. Askeri, idari, mali ve hukuki aygıtlarıyla bu bürokratik devlet, hakim aristokratik etnik çekirdeğin mirasını oluşturan değerlerden, sembollerden, mitlerden, geleneklerden ve anılardan mürekkep sermayeye çeki düzen verdi ve onu yaydı.” Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, İstanbul, İletişim, 2007, s.92-93. “Smith’in ‘idari devrim’ adını verdiği bir dizi gelişme sayesinde devlet, kolektif kimliği toplumun geneline yayabilmişti. Bu gelişmeler arasında en önemlileri vatandaşlık haklarının daha fazla sayıda insana tanınması, devletin en ücra köşelerini bile merkeze ve birbirine bağlayan altyapının oluşturulması, vergi toplama ve askere almayı. İdari devrimi, ekonomi ve kültür alanlarında yaşanan devrimler tamamlamıştı.” Özkırımlı, **a.g.e.**, s.207. Smith’in açıklaması Osmanlı modernleşmesiyle örtüşmektedir.

¹⁵ Bu eşitliğe duyulan tepkiyi Roderic H. Davison’nın aktardığı bir örnekte çok net bir şekilde görebiliriz: “İzmit’teki Rum metropolitenin, Bab-ı Âli’deki törenden sonra Hatt-ı Hümayun kırmızı saten torbasına tekrar konurken kendisine atfedilen şu dileği ağzından kaçırmış olması pekâlâ mümkündür: ‘İnşallah o torbadan bir daha çıkmaz.’” Roderic H. Davison, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform, 1856-1876**, Çev.Osman Akınhay, İstanbul, Agora, 2005, s.61.

¹⁶ Küçük, **a.g.m.**, s.20-21.

vadede, devlet eliyle kurulmaya çalışılan Osmanlı vatandaşı kimliği uzun ömürlü olamayarak beklenen amaca hizmet edememiştir.

Osmanlı'da vatandaşlık kimliğinin inşası sürecinde başvurulan yöntemlerden biri gelenek icadı olmuştur. Gelenek icadı, geçmişle bir bağ kurma amacına olduğu kadar birlik sağlama amacına da hizmet etmektedir. Hobsbawm, gelenek icadını şöyle tanımlamaktadır: "...Hızlı toplumsal değişim sonucunda toplumda 'eski' geleneklerin içine oturduğu sosyal örüntünün zayıflaması veya yok edilmesi...[durumunda]... tarihsel malzemenin tümüyle yeni dürtülere cevap veren geleneklerin icadı için kullanılması."¹⁷ Osmanlı bağlamında icat edilmiş geleneğe örnek olarak "Osmanlı'nın geleneksel serpuşu" olan fesi verebiliriz. II.Mahmut tarafından 1832'de imparatorluk bürokrasisinin resmi kıyafeti haline getirilmesiyle kullanılmaya başlanan fes, 19. yüzyılda tüm dünyada "Türklük sembolü" haline gelmiştir. Hatta bu "gelenek" cumhuriyet döneminde Osmanlılığı simgelediği için yasaklanmıştır.¹⁸

Fesin Müslüman-Gayrimüslim ayrımı olmaksızın herkes tarafından giyilecek olması, ilk zamanlarda Müslümanlar arasında hoşnutsuzluk yaratmıştır. Çünkü daha öncesinde herkes dine ve mezhebine göre giyinmekteydi ve "millet-i hakime" konumunda olan Müslümanlar için diğer milletlerle aynı kıyafeti giymek düşünülmese dahi güç olan bir durum niteliğindedir. Fes gibi bir standart getirilmesi aslında modernleşmenin gerektirdiği standartlaşma kaygısını göstermesi açısından önemlidir. Artık eskisi gibi farklılıkları pekiştirme yerine türdeş bir topluluk yaratarak birlik yaratılmak istenmiştir. Bu dönemin, bir Osmanlı toplumu yaratma amacını da hatırlamak, fes kullanımındaki amacı daha net bir şekilde gösterecektir.

Gellner'in de belirttiği gibi eğitim¹⁹, türdeş bir kültür oluşturmada önemli bir rol oynamaktadır. Osmanlı örneğinde eğitimi, kendisine bağlı bir tebaa yaratmak amacıyla etkin bir şekilde kullanan II.Abdülhamit olmuştur. Bu açıdan II.Abdülhamit

¹⁷ Eric J. Hobsbawm-Terence Ranger(ed.), The Invention of Tradition, 1983, s.5-6'dan aktaran Selim Deringil, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 'Geleneğin İcadı', 'Muhayyel Cemaat'('Tasarımlanmış Topluluk') ve Panislamizm", **Toplum ve Bilim**, No:54-55, Yaz/Güz 1991, s.47.

¹⁸ **a.g.m.**, s.50.

¹⁹ Gellner eğitimi "modern bir toplumda olağan konumların çoğuna gelebilecek uzman insan yetiştirebilen ve bu *insanı bu tür bir kültürel ortamda rahatça yol alabilecek hale getirebilen karmaşık yetenekler*" şeklinde tanımlar. Gellner, **a.g.e.**, s.176.

dönemi milliyetçilik teorisinin önemli örneklerini ihtiva etmektedir. Bu dönemde sıklıkla kullanılan semboller de bu örneklerdendir.²⁰ Hobsbawm'ın "kutsal ikonlar" olarak nitelediği semboller, ritüeller ve ortak kolektif pratikler, geçmişle bir bağ kurmaları ve hayali topluluğa gerçeklik kazandırmaları nedeniyle milliyetçiliğin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadırlar. Yazar, Müslümanların her gün kıldığı beş vakit namazını ve "Allahüekber"ini buna örnek olarak vermiştir.²¹ II.Abdülhamit de kendisine itaati sağlamak için bunlardan sıkça yararlanmıştı. Okullarda sabah ve akşamları "padişaha dua" edilmesi, "Padişahım Çok Yaşal" biçiminde bağırılması gibi törenler II.Abdülhamit döneminde kurumlaşmıştır.²² Ayrıca öğrencilere birlikte abdest alma ve camide namaz kılma dahil olmak üzere ibadet zorunluluğu getirilmesi²³ de Hobsbawm'ın bakış açısından değerlendirilebilir.

Georgeon'un belirttiği gibi Türk milliyetçiliğinin farklı evrelerinde ve formülasyonları içinde değişmeyen bir unsur vardır: Milliyetçiler, Türk etnisitesinden çok, devlet çıkarlarına göre düşünmektedirler.²⁴ Osmanlılık, İslamcılık ve Türkcülüğün, fikir ve zikirlerinde iç içe geçmiş bir şekilde yaşamasında²⁵ da bu unsur etkili olmuştur. Tanzimat'la bir Osmanlı milleti yaratma çabasının ortaya çıkışının ardından devletin bekası için Panislamizme başvurulmuş, daha sonra 1908 ile tekrar Osmanlı milleti çatısı altında imparatorluğun dağılma sürecinin önüne geçilmek istenmişse de II.Meşrutiyet döneminde Türkcülük hızla yükselmiştir. Tüm bu seyir de göstermektedir ki, "bekası için milli kimliğini arayan bir devlet" söz konusudur.

Bu bağlamda nasıl ki Tanzimatla devletin varlığını sürdürmesi için "Osmanlı vatandaşı yaratma" fikri önerilmişse 1878 Berlin Antlaşması ile Balkanlarda büyük toprak kayıpları ve bunun ardından Müslüman nüfus oranının artması -%80 Müslümana karşılık %20 gayrimüslim- dış politikada İngiltere'nin Osmanlı

²⁰ Bu konuda bkz. Selim Deringil, "II.Abdülhamid Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Simgesel ve Törenselleşen Doku: Görünmeden Görünmek", **Simgeden Millete: II.Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet**, İstanbul, İletişim, 2007, s.53-91.

²¹ Hobsbawm, **a.g.e.**, s.93.

²² Alkan, **a.g.m.**, s.389.

²³ **a.g.m.**, s.386.

²⁴ François Georgeon, **Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)**, çev. Ali Berktaş, İstanbul, Yapı Kredi, 2006, s.18.

²⁵ Y.Doğan Çetinkaya, "Orta Katman Aydınlar ve Türk Milliyetçiliğinin Kitleselleşmesi", Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, C.4, İstanbul, İletişim, 2002, s.97.

İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruma politikasını terk etmesi, devleti varlığını sürdürmek için yeni bir politikaya yöneltmiştir: Panislamizm.

Karpat'ın belirttiği gibi II.Abdülhamit İslam'ı Osmanlı Devleti'nin savunulmasında kitleleri harekete geçirmeye çalışan "amaçlı" bir ideoloji olarak kullanmıştır.²⁶ Padişah, 1878'den sonra İslam'ı gerek kendi ülkesindeki tebaasını birleştirmek için bir "bayrak" olarak, gerek ülke dışındaki Müslümanlar için emperyalizme karşı koyma aracı olarak düşünmüştür.²⁷ II.Abdülhamit'in İslam'ı bu şekilde ele alması yukarıda da belirttiğimiz devletin bekası kaygısına örnek teşkil etmektedir.

Anderson'un ulusa getirdiği "hayal edilmiş bir siyasal topluluk"²⁸ tanımı Osmanlı'daki Panislamizm söylemine de uygulanabilir. Anderson'a göre, bu siyasal topluluğun hayal edilmesini mümkün kılan gelişmeler arasında dinsel cemaat²⁹ ve hanedanlık mülkünün³⁰ etkilerini yitirmeye başlamalarının yanı sıra zaman algısındaki değişim³¹ de önemlidir. Ortaçağdaki "eşzamanlı" zaman anlayışının yerini, geçmişten geleceğe doğru ilerleyen bir zaman anlayışına bırakması, ulusun hayal edilebilmesinde önemli bir aşamadır. Kapitalist yayıncılığın ortaya çıkması – özellikle gazetelerin rolü- ulusun, insanların birbirlerinin varlığını kurgulayabilmesi açısından önemlidir. Panislamizm de bu bağlamda değerlendirilebilir. Tüm dünyadaki Müslümanlara yönelik bu siyasette amacın gerçekleşebilmesi için böyle bir topluluğun hayal edilebilmesi oldukça önemlidir. Osmanlı hilafetinin dünya Müslümanları indinde nüfuz aracı olabilmesi için Osmanlı Halifesini dünyada görünür kılmaya çalışırken dini motifler kullanılarak tümüyle seküler bir politikaya oynanılmıştır.³²

²⁶ Kemal H. Karpat, **İslam'ın Siyasallaşması, Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kimlik, Devlet, İnanç ve Cemaatin Yeniden Yapılandırılması**, Çev.Şiar Yalçın, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2004, s.13.

²⁷ Şerif Mardin, **Türkiye'de Siyaset ve Din**, İstanbul, İletişim, 2007, s.14.

²⁸ Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, Çev. İskender Savaşır, İstanbul, Metis, 2004, s.20.

²⁹ Bkz. **a.g.e.**, s.26-33.

³⁰ Bkz. **a.g.e.**, s.33-36.

³¹ Bkz. **a.g.e.**, s.37-41.

³² Deringil, **a.g.m.**, s.62.

II.Abdülhamit dönemi ideolojisinde ifadesini bulan “İslam-Türk Sentezi”nde “Türklük”, İslam potası içinde eritilen ikincil bir kimlik olarak sunulmuştur.³³ Bu ideolojiyi eğitimde de görmek mümkündür, zira eğitim bu ideolojiyi aktarmaktadır. II.Abdülhamit, eğitime ve eğitimin modernleşmesine çok önem vermiştir. Eğitimin kendisine bağlı bir tebaa yaratmadaki öneminin farkında olmuştur ve bundan faydalanmıştır.

Anthony D. Smith, Hobsbawm’ın “ıcat edilmiş gelenek” kavramına itiraz eder. Ona göre, söz konusu olan “ıcat” değil, “yeniden inşa”dır. II.Abdülhamit döneminin ders kitaplarında Türklük pek yer almazken, İslami vurgu artmıştır. Tarih kitaplarında İslam öncesi Türk tarihine pek yer verilmez, verilse bile bu İslami vurguya katkı amaçlı olarak –Türklerin İslam ile medenileşmesi gibi- kullanılmıştır.³⁴ Tarih bu yönde “yeniden inşa” edilmiştir. Bu sırada da geçmişle kurulan bağ İslam üzerinden olmuştur. Yine bu “yeniden inşa” fikrini haklı çıkaran bir diğer örnek, II.Meşrutiyet döneminde artan Türklük vurgusuyla Osmanlıları kökeni İslamiyet’in ortaya çıkışından da önceye götürülmüş olmasıdır.

1.2. Trablusgarb Savaşı ve Militer Ulusçuluk

Genelde milliyetçi söylemin çok başvurduğu “ortak düşman” unsuruna 1908 hareketi sırasında da rastlamak mümkündür. 1908 hareketi sırasında halk Müslüman-gayrimüslim gibi bir ayırım yapmaksızın tek bir şeye karşıydı ve ona karşı birleşmişti; düşman mutlakıyetçi rejimdi. Krikor Zohrab’ın şu sözleri bahsettiğimiz hususu çok iyi bir şekilde özetlemektedir: “Dinimiz muhtelif, mezhebimiz birdir. Hepimiz hürriyet mezhepdaşlarıyız.”³⁵ Ancak ortak düşman ortadan kalkınca, taraflar yeni rejimden umduklarını bulamayınca bu “birlik” hali de kısa sürdü. Yeni rejim talepleri karşılayamayınca imparatorluk dahilindeki milletler için var olma

³³ Mehmet Ö. Alkan, “Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, Mehmet Ö. Alkan (Ed.), İstanbul, İletişim, 2004, s.392.

³⁴ Bu konuda bkz. **a.g.m.**, s.392-394.

³⁵ Krikor Zohrab, **Osmanlı Meclisinde Bir Ermeni Mebus, Krikor Zohrab: Öyküler**, çev.Hermon Araks, İstanbul, Aras, 2001, s.179.

savaşı kısa süre sonra yeniden başladı. Georjon, 1908'den 1914'e kadar olan bu dönemde Türk milliyetçiliğinin hızla yükseldiğini belirtir.³⁶

II.Meşrutiyet döneminde II.Abdülhamit'in "İslam-Türk sentezi", "Türk-İslam sentezine dönüşmüş, Türklük ve Türk milliyetçiliği vurgusu hakimiyet kazanmıştır.³⁷ İttihatçılar, II.Abdülhamit'ten devraldıkları "devlet İslamı"nı geliştirerek kullanmışlardır.Dine pek sıcak bakmasalar da tıpkı II.Abdülhamit gibi İslamiyet'in toplumu seferber edebilme gücünden yararlanmayı ihmal etmemişlerdir.³⁸ İttihatçılar İslamcılığı bir meşrutiyet aracı olarak kullanmışlardır. Orhan Koloğlu'nun ifadesiyle "Panislamizmi fiiliyata döken İttihatçılar olmuştur".³⁹ İttihat ve Terakki 1911 yılından itibaren Osmanlıca programını Türkçüleştirmiştir.⁴⁰ Ancak Tunaya'nın ifade ettiği gibi İttihat ve Terakki'nin bir yüzü ne kadar Türkçü-milliyetçi ise, öteki yüzü o kadar İslamcıdır.⁴¹

Ayrıca 1911 yılının bir diğer önemli özelliği, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin "Türk olmayan tüm toplulukları ulus dışı bırakmak ve Türkler arasında vatanseverliği aşılacak" amacıyla tüm okullarda Türk dilinin kullanılmasını şart koşan bir eğitim politikasını izlemesidir.⁴² Türkçenin mahkemelerde, okullarda ve idare meclisinde zorunlu dil haline getirilmesi Trablusgarb ve diğer Arap vilayetleri ile İttihat ve Terakki'nin arasının açılmasına neden olmuştur.⁴³

³⁶ Georgeon, **a.g.e.**, s.23-37.

³⁷ Alkan, **a.g.e.**, s.394.

³⁸ **a.g.e.**, s.400.

³⁹ Orhan Koloğlu, "II.Abdülhamit'in Siyasal Düşüncesi", **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, Mehmet Ö. Alkan (Ed.), İstanbul, İletişim, 2004, s.276.

⁴⁰ Tark Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918**, C.1, İstanbul, Hürriyet Vakfı, 1984, s.11.

⁴¹ Tark Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler: İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi**, C.3, İstanbul, Hürriyet Vakfı, 1989, s.308.

⁴² Fatma Müge Göçek, "Osmanlı Devleti'nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım", Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik**, C.4, İstanbul, İletişim, 2002,s.73.

⁴³ Tayyib Abdullah Elbehlül, **Italian Colonialism, The Young Turks and The Libyan Resistance 1908-1918**, Santa Barbara, Kaliforniya Üniversitesi, Doktora Tezi, 1986, s.267. Bu noktada İttihat ve Terakki'nin bu kararının önemini daha iyi anlamamız açısından Ortadoğu'da görülen milliyetçilik türleri arasında dil milliyetçiliğinin en güçlüsü olduğunu belirtmeliyiz. Bkz. James Jankowski, "Ottomanism and Arabism in Egypt 1860-1914", **The Muslim World**, Temmuz-Ağustos 1980,s.226.

20. yüzyılın başında Türk milliyetçilerinin büyük çoğunluğu Kuran'a ve hadislere atıfta bulunarak milliyetçiliğin İslamiyet'te yeri olduğunu kanıtlamaya çalışmışlardır. Kuran'da yer alan "Biz sizi, birbirinizi iyi tanıyabilesiniz diye ailelere ve kavimlere ayırdık" ayeti, milliyetçiler tarafından milliyetçiliğin İslam'da yeri olduğunu kanıtlamak amacıyla kullanılmıştır. İttihatçıların ideologu olan ve Georjon'a göre asıl 1908-1914 yılları arasında Türk gençliğinin akıl hocalığını yapmış olan⁴⁴ Ziya Gökalp de İslamiyet'in milliyetçiliğe karşı olmadığını göstermeye çalışmıştır.⁴⁵ Gökalp'in millet tanımında da bunu görmekteyiz. Gökalp, milleti aynı dili konuşan, aynı eğitimi almış ve din ahlak ve estetik ülkülerinde birleşmiş insanların oluşturduğu bir topluluk, kısacası ortak bir kültüre ve dine sahip olan insan grubu şeklinde tanımlar.⁴⁶ Onun milliyetçiliği öznel bir özdeşleşme ve bir dil ve kültür sorunudur; ırk ve etnik köken gibi öğelerle ilgili değildir.⁴⁷ Gökalp'in ulus kavramında, 1909'dan 1918'e geçen sürede din unsuru giderek önemini yitirmiş, kavram giderek laikleşmiştir.⁴⁸ Türk milliyetçiliğinin bir başka önemli ismi Yusuf Akçura'ya göre İslam, milliyetçiliği kabullenmek zorunda idi, çünkü bu tarihin bir gerekliliği idi. İslamiyet Türk milliyetçiliğini kabullenmekle kalmamalı, onun hizmetine girmeliydi.⁴⁹

Yusuf Akçura, Osmanlıcılık, Panislamizm ve Pantürkizmin Osmanlı Devleti için ne gibi sonuçlar doğuracağını ve her bir akımı tek tek değerlendirdiği "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı ünlü makalesinde Türk milliyetçiliği ile İslamiyet arasındaki ilişkiye de değinmiştir. Tezi özgün kılan Pantürkizmin merkezine Osmanlı Devleti'ni oturtmasıdır. Makale Tatar burjuvazisinin Pantürkist eğilimleri ile Jön Türk düşüncesinin önemli bir unsuru olan devleti koruma kaygısını bağdaştırmaya çalışmıştır. Söz konusu metnin ilk baskısı Kahire'de 1907'de yapılmıştır. İkinci baskısı ise, Trablusgarb Savaşı döneminde, Balkan Savaşlarının patlak vermesinden kısa bir süre önce İstanbul'da yapılmıştır. Metnin Türk milliyetçiliğinin mücahitleri için temel bir siyasal metin niteliğini kazanması da bu sırada olmuştur.⁵⁰ Bu da göstermektedir ki, çalışmamızda ele aldığımız dönem Türk milliyetçiliği

⁴⁴ Georgeon, **a.g.e.**, s.28.

⁴⁵ François Georgeon, **Türk Milliyetçiliği'nin Kökenleri: Yusuf Akçura 1876-1935**, İstanbul, Tarih Vakfı, 2005, s.47.

⁴⁶ Göçek, **a.g.m.**, s.73.

⁴⁷ Taha Parla, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm**, İstanbul, İletişim, 2005, s.31.

⁴⁸ Georgeon, **Osmanlı...**, s.15.

⁴⁹ Georgeon, **Türk Milliyetçiliği'nin...**, s.49.

⁵⁰ **a.g.e.**, s.48.

açısından önemlidir. Her ne kadar Trablusgarb Savaşı'nın ardından çıkan Balkan Savaşları'nın sonucunda yaşanan toprak kayıplarının yarattığı travma Türk milliyetçiliğinin yükselişinde önemli bir dönüm noktası olarak sıklıkla vurgulansa da Trablusgarb Savaşı sırasında Türk milliyetçiliğine dair önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1913 sonrasında basılan ders kitaplarında ve çocuk dergilerinde, etnisist karakterli milliyetçiliğin yükselişi ve militarizmin doruğa çıkışı⁵¹ değerlendirilirken Trablusgarb Savaşı sırasında gerçekleşen bu yöndeki gelişmeler göz ardı edilmemelidir.

Gökalp ile Akçura'nın tahlilleri arasındaki farklılık Türk milliyetçiliğinin doğuşu ile ilgili düşüncelerinde açıkça görülür. Gökalp'e göre, Türk milliyetçiliği, kökenleri Avrupa'da olan bir fikir hareketinden doğmuştur. Ahmet Vefik Paşa ya da Mehmed Emin gibi aydınlarca Osmanlı İmparatorluğu'nda yayılan bu hareket, 1908 ve Balkan Savaşları ile açığa çıkarak Türk toplumunda ulusal düşünce ve duygunun gün yüzüne çıkmasını sağlamışlardı. Akçura ise Türk milliyetçiliğinin temellerinin Rusya Müslümanları arasında olduğu fikrindeydi. Ona göre, Türk ulusal düşüncesinin ortaya çıkışı temel bir sosyoekonomik değişimi yansıtmaktadır. Bu hareket, kendine bir ulusal pazar oluşturmak ve siyasi özerkliğini fethetmek isteyen Türk burjuvazisinin oluşumuna koşut olarak ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılın ekonomik evrimi imparatorlukta Hıristiyan azınlıkların(Ermeniler, Rumlar) Türk unsurun zararına zenginleşmesine yol açtığı için, Osmanlı İmparatorluğu'nda da ekonomik etken ulusal duygunun uyanışında belirleyici bir rol oynamıştır.⁵² Akçura'nın bu değerlendirmesi, II.Meşrutiyet döneminde görülen boykot hareketlerinin milliyetçilikle olan bağlantısını göstermesi açısından da önemlidir. Trablusgarb Savaşı sırasında İtalyanlara karşı boykot hareketi ve "İtalyanların tard"ı, -Balkan Savaşlarından sonra "milli iktisat"ın yükselişe geçecek olması da dikkate alınarak- Türk milliyetçiliğinin ekonomideki yansımaları olarak değerlendirilmelidir. Hüseyin Cahit [Yalçın]'ın İstanbul'da doğup büyüyen İtalyanların "tard"ına verilen tepkilere cevap verirken onların kapitülasyonlardan faydalanması ve konsolosların himayesinde olmasından

⁵¹ G.Gürkan Öztan, "Şiddetin Modern Meşrutiyet Zemini: 'Ulusun İntikamı'", **Doğu-Batı**, No: 43, Kasım-Aralık-Ocak 2007-08, s.143.

⁵² Georgeon, **Osmanlı...**, s.95.

duyduğu rahatsızlığı ifade etmesi⁵³ de gayrimüslimlerin ekonomi alanındaki üstünlüklerine olan tepkiye örnektir.

Yine Avrupa egemenliğine karşı duyulan tepki ile ilgili olarak, Türk aydınları arasında emperyalizm kuramını sunan ilk kişi olan Parvus'un da bu dönemde İstanbul'da bulunması ve gazetelerde yazılar yayımlaması dikkate alınması gereken önemli bir noktadır. Georgeon, o dönemde milliyetçilik ve sosyalizmin birbirine çok yakın olduğunu Mustafa Suphi örneğiyle destekler ve bu yakınlığın Türk milliyetçiliğine ilerici bir boyut kazandırdığını belirtir.⁵⁴

Ziya Gökalp'in deyişiyle Türkler "Osmanlı bayrağı altında şuursuz bir hayat" geçirmekteydiler.⁵⁵ İncelediğimiz dönemde Türk milliyetçilerinin amacı Türklük şuurunu uyandırmaktı. Bu amaçla kurulan başlıca dernekler ve dergiler 1911 yılının ortasıyla 1912 yılının ortası, yani Trablusgarb Savaşı'nın çıkışıyla Balkan Savaşlarının başlangıcı arasında kurulmuştur.⁵⁶ 1911 yılında kurulan Türk Yurdu derneğinin amacı bunu net bir şekilde göstermektedir: "Türklerin zeka ve irfanca seviyelerinin yükselmesine ve irâdet ve teşebbüs sahibi olmalarına hizmet etmek"⁵⁷ Mart 1912'de kurulan Türk Ocağı da Türkler arasında bilginin yaygınlaştırılmasını hedefliyordu. Kurucuları olan Tıbbiyeli öğrenciler, "Türklerin artık siyasi türde egemenlikten, tarıma, ticarete ve sanayiye dayalı bir egemenliğe geçmesi gerektiğini" düşünüyorlardı.⁵⁸ Tıbbiyeli öğrencilerin bu amacı, yukarıda değindiğimiz II.Meşrutiyet döneminde Türk milliyetçilerinin ekonomi konusundaki görüşlerini özetlemektedir.

Dil milliyetçiliğini savunan **Genç Kalemler** de dönemin milliyetçiliğinin başka bir yönünü göstermektedir. Osmanlıcanının sadeleştirilmesi ve arılaştırılması için bir kampanya yürütmüşlerdir.⁵⁹ **Genç Kalemler** ekibinden olan Ömer Seyfettin, **Tanin**'de yer alan bir makalesinde konuşulduğu gibi yazıldığı takdirde doğru

⁵³ Hüseyin Cahit [Yalçın], "İtalyanların tardı", **Tanin**, No:1115, 10 Teşrinievvel 1911, 27 Eylül 1327, 17 Şevval 1329, s.1.

⁵⁴ **a.g.e.**, s.9.

⁵⁵ Tunaya, **Türkiye'de...**, C.3, s.310.

⁵⁶ Georgeon, **a.g.e.**, s.27.

⁵⁷ Masami Arai, **Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, İstanbul, İletişim, 2003, s.83.

⁵⁸ Georgeon, **a.g.e.**, s.30.

⁵⁹ Arai, **a.g.e.**, s.50.

yazılacağını ifade ederek dilde sadeleşmeyi savunmuştur.⁶⁰ Yine aynı makalede Ömer Seyfettin'in Türkçe kelimelerin doğru yazımına örnek verirken kelimeleri Latin harfleriyle de yazması ilginç bir noktadır.

Söz konusu dönemdeki parçalanma ve esir düşme korkusu Türk milliyetçiliğine militarist bir yön kazandırmıştır. Trablusgarb Savaşı sonrasında belirgin hale gelen "öç alma" arzusu tüm siyasal söyleme hakim olmuştur. Hatta Balkanlardaki mağlubiyet, Trablusgarb'ta yenilmenin hıncını daha da alevlendirmiştir de denilebilir.⁶¹ Mehmet Ali Tevfik'in, Trablus'un bir gün geri alınacağına dair inancını ifade ettiği 1913 yılında kaleme alınmış yazısı Trablusgarb'ın kaybının etkisini göstermektedir:

"...öksüz Trablus seninle daha yakın bir buluşma ihtimaline inanıyorum... Sen bizimsin, sen unutulmadın, sen öksüz kaldığı için iki kat sevilen bir Türk toprağısın...İşte bu bir gerçek! Zümrüt vahalarının, uçsuz bucaksız çöllerinin şahit olduğu övüncü mırıldanacak milli şair elbette gelecek, kuvvetli ve intikamcı bir el al bayrağı tekrar burcunda dalgalandıracaktır"⁶²

Parçalanma ve esir düşme korkusuyla yükselen militarizm ile "Türk" kimliğinin yükselmesi birleşince eski Türk tarihindeki askeri kahramanlar da hatırlanmaya başlamıştır. Halbuki Osmanlı kültüründe Attilâ ve Cengiz gibi göçebelikle özdeşleşmiş "hakan"lara, "kağan"lara özel bir saygı duyulmamaktadır.⁶³ Bu tespiti Ömer Seyfettin'in Beyaz Lâle adlı eserindeki şu ifadeler de desteklemektedir: "Sonra Türklere bakınız.(...)Dünyada 'kavmiyet, milliyet' gibi bir şey olduğuna da inanmazlar. Kendilerinin milliyetlerini bile şiddetle inkâr ederler. Tarihleri, Cengiz gibi Hülâgü gibi en büyük imparatorlarına küfürlerle doludur."⁶⁴ Tarihi kahramanların yüceltilmesine Ziya Gökalp'in "Turan" adlı şiirinde de

⁶⁰ "Ne vakit doğru yazacağız?", **Tanin**, No:1405,29 Temmuz 1912, 16 Temmuz 1328, 15 Şaban 1330,s.3.

⁶¹ Öztan, **a.g.m.**,s.141.

⁶² Mehmet Ali Tevfik, **Turanlının Defteri**, İstanbul, Milli Hareket, 1971, s.100-101.

⁶³ Murat Belge, **Genesis**, "Büyük Ulusal Anlatı" ve **Türklerin Kökeni**, İstanbul, İletişim, 2008, s.258.

⁶⁴ Ömer Seyfettin, **Beyaz Lâle**, İstanbul, Rafet Zaimler, 1969, s.101.

rastlamaktayız: Attilâ ile Cengiz “zaferle ırkımı tetviç eden”ler olarak nitelendirilmiştir.⁶⁵

Genç Kalemler'de yayımlanan Kemal Nesrin'in kaleme aldığı “İtalya Trablus'u Çiğnerken Şanlı Şiir” de de İtalya'ya duyulan öfke savaşçı geçmişle birlikte dile getirilmiştir: “...Ey dün Çaldıranların, Viyanaların semasını zemin, zeminini sema yapan şanlı ve kanlı bayrak! Bir zamanlar kükremiş aslanların parçalayamadığı temiz kalbini şimdi kuduz bir köpek tırnaklayamaz.”⁶⁶

Trablusgarb Savaşı sırasında Attilâ'nın yüceltilmesini sadece iç etkenlerle sınırlı tutmamalıyız. Çalışmamızın beşinci bölümünde incelenen İtalya'nın “medeniyet misyonu” iddialarında da görüleceği gibi İtalya tarafının çizdiği Türk imgesinde Attilâ'ya gönderme vardır. Orada Attilâ'ya yapılan “Allah'ın gazabı”(*flagellum Dei*) nitelendirmesinin tüm Türkler için kullanılmış olması⁶⁷ da tam da Türklerle İtalyanların savaştığı sırada yapılan Attilâ göndermelerinde muhtemelen etkili olmuştur. Hakkı Süha'nın şu dizeleri⁶⁸ bu görüşü desteklemektedir:

“Takıp hilâlini en çok şerefli mâbedine
İtalya tacını alsın ikinci bir Attilâ!”

İtalya'nın “medeniyet misyonu”na değinmişken Türk milliyetçilerinin bu iddiaya tepkilerine de burada yer vermeliyiz. İtalya'nın “medeniyet misyonu”, Türk milliyetçileri arasında gerçekten bir “teпки” yaratmıştır. Bu öyle bir “teпки”dir ki, izlerini yeni kurulan “Türk” devletinin milli marşında medeniyetin “tek dişi kalmış bir canavar” olarak tasvir edilmesinde dahi görmek mümkündür. Ziya Gökalp'in şu dizeleri⁶⁹ hem bu tepkiyi yansıtması hem de yukarıda değindiğimiz Attilâ göndermelerine örnek teşkil etmesi açısından önemlidir:

⁶⁵ Belge, **a.g.e.**, s.259.

⁶⁶ Kemal Nesrin, “İtalya Trablus'u Çiğnerken Şanlı Şiir”, **Genç Kalemler Dergisi**, Haz. İsmail Parlatır, Nurullah Çetin, Ankara, TDK, 1999, s.309.

⁶⁷ Olga Tamburini, “La via Romana sepolta dal mare: mito del mare nostrum e ricerca di un'identità nazionale”, Stefano Trinchese (Ed.), **Mare Nostrum: Percezione Ottomana e Mito Mediterraneo All'alba dell'900**, Milano, Guerini e Associati, 2005, s.77.

⁶⁸ Aktaran Belge, **a.g.e.**, s.260.

⁶⁹ Ziya Gökalp, “Cenk Türküsü”, **Genç Kalemler Dergisi**, Haz. İsmail Parlatır, Nurullah Çetin, Ankara, TDK, 1999, s.571.

“Medeniyet!’ deme, duymaz o sağır;
Taş üstünde taş kalmasın durma, kır;
Kafalarla düz yol olsun her bayır,
Attilâ’nın oğlusun sen, unutma!”

İtalya’nın Trablusgarb’ı işgal ederken “geri kalmış” bu bölgeye medeniyet götürüleceğini iddia etmesi, Osmanlı tarafında yıllardır var olan Batı’ya duyulan hayranlığın aksi yöne dönmesinde pay sahibidir. Milliyetçi Türkçü aydınlar kendilerini Batı medeniyetinin kuşatması ve saldırmasının hedefi olarak algılamaktaydılar. Bu durum Türk milliyetçiliğindeki militarizmin daha belirginleşmesinin yanı sıra bu militarizmin “medeniyet düşmanı” bir söylemle işbirliği yapmasına neden oldu. Mücadeleyi verenler, düşman güçlere karşı bir savaş azmini seferber edebilmek gibi pragmatik gerekçelerle bu tür bir ideolojik kızıştırmayı kesintisiz sürdürdüler.⁷⁰

Trablusgarb Savaşı sırasında **Genç Kalemler**’de yayımlanan Mehmet Ali Tefrik’in “İntikam Şiirleri” de Türk milliyetçiliği açısından önemlidir. “Roma” başlıklı şiir “geçmiş”i hatırlatır:⁷¹

“Bir gün ufuklarında ‘hilâl’ âşikâr olur.
Pâmâl eder zeminini bir Cengiz ordusu;
Heybetli çanların yıkılır; muhteşem, ulu
Ma’betlerin çöker yere... Bir parça bekle dur!”

“İntikam Şiirleri” medeniyete karşı “yıkma” temasını öne çıkarmasının yanında hemen hemen tamamında görülen “intikam” temasıyla da dikkat çeker.⁷²

“Bir gün unutma sen bu aziz intikamı al,
Dolsun mezarla hep Roma, aksın “Tiber”de hûn!
Ezmek sefil İtalya’yı... Görmek o milleti
Sahası kan, denizleri kan, âsümânı kan!”

⁷⁰ Belge, **a.g.e.**, s.261.

⁷¹ Belge, **a.g.e.**, s.259.

⁷² **a.g.e.**, s.260.

Çalışmamıza konu olan dönemin Balkan Savaşları ile kurulabilecek bir diğer bağlantısı yabancılara karşı düşmanlıktır. Bilindiği gibi Balkan Savaşları'nın travmatik yenilgisiyle Türk ve Müslüman olmayan herkes düşman olarak nitelendirilmişti. Bu durumun nüvelerine de Trablusgarb Savaşı sırasında rastlayabiliriz. Bu konuyu daha iyi anlayabilmek için Halide Edib ve Ahmet Agayef arasındaki tartışmaya bakmak faydalı olacaktır. Bu tartışma, dönemin yabancılara bakışını göstermesinin yanı sıra -ki bu çalışmamızda incelediğimiz boykot açısından da önemlidir- Türk milliyetçilerinin gündemini görmek açısından da ilginçtir.

Halide Edib ile Ahmet Agayef arasındaki tartışma, Halide Edib'in Yusuf Akçura'nın **Türk Yurdu** dergisinde kaleme aldığı "İdeal" adlı makalesi üzerine yazdığı ve **Tanin**'de yayımlanmış olan "Yusuf Akçura Beyefendi'ye"⁷³ başlıklı makalesiyle başlamıştır. Halide Edib, Akçura'nın makalesinde değindiği "ideal eksikliği"nin sadece siyasi olmadığı toplumsal, milli ve dini açıdan mevcut olduğunu belirtir. İlkokullarda çocuğa "İslam'ına layık büyük bir gaye verilmediğini, bu okullardan çıkanların tek gayesinin cennete gitmek olduğunu oysa sekizinci asırda İslam için mücadele edenlerin daha büyük bir gayesi olduğunu ifade eder. Hatta **Volkan** gazetesinin "Bizim kavgamız toprak değil, nemize lazım. Memleketimizi ister Rusya, ister başka bir millet alsın. Bizim dinimize hanel gelmesin!" sözlerini hatırlatarak dini bir gayesi olanların bir Müslüman memleketini başka dine mensup olanlara çiğnetmeyeceğini yazan Halide Edib'e göre "Memlekette ideal yok ve ideal eksik olduğu müddetçe memleket için istikbal de yoktur!"

Akçura, bu ideal eksikliğinde kabahati nizamiye mekteplerinde bulurken Halide Edib bunun görünür olan sebep olduğunu, asıl sebebin daha derinde ailede olduğunu belirtir. Akçura'nın nizamiye mektepleri yanında ecnebi mekteplerini de suçlamasına Halide Edib itiraz eder ve Akçura'nın asıl maksadının "ecnebi müessesatı"na karşıtlık olduğunu belirtir. Bu noktada da Ahmet Agayef'in **Hak** gazetesindeki makalesinde "ecnebi müessesatı"na dair istatistikler verdikten sonra "Bizde izzet-i nefis, gurur-u milli, ıftihar-ı kavmiyet kalmamıştır" yazması üzerine Halide Edib, bu ecnebi mekteplerden çıkanların hepsi için izzet-i nefis, gurur-u milli, ıftihar-ı kavmiyet olmadığı çıkarımını yapıyor ve mezun olduğu ecnebi mektebi-

⁷³ "Yusuf Akçura Beyefendi'ye", **Tanin**, No:1383, 6 Temmuz 1912, 23 Haziran 1328, 21 Recep 1330, s.2.

Üsküdar Amerikan Kız Mektebi- savunarak bu iddiayı çürütmeye çalışıyor. Halide Edib, ecnebi bir mektepte veya ülkede eğitim görmenin “vatana muhabbeti” artırdığını iddia ediyor. Okulunu savunmaya devam ederken dikkati çeken nokta öğretmenlerinin “Türkiye sevgisi” ve “Türklüğe iman ve itimadı”ndan bahsetmesidir.

Halide Edib, Ahmet Agayef’i eleştirirken ecnebi mektepte okumuş olmasının kendisini “kuvvetli hatta biraz mutâssıb ve vahşi bir nasyonalist” yapmağa engel olmadığını belirtir ve “nasyonalist olmaktan” her Türk olmayan şeye hücum, hala nüfuzu altında olunan Avrupalıları gücendirerek aşağılamaya bir anlam veremediğini de ekler.

Halide Edib’in kendisini eleştiren bu makalesi üzerine Ahmet Agayef, **Hak** gazetesinde bir “mecburi cevap” yayımlar.⁷⁴ Halide Edib’in bu makaleye cevaben yazdığı makaleden⁷⁵ anladığımız kadarıyla Agayef makalesinde, sadece mantık olarak değil, somut verilerle, Avrupa kaynaklarından alınan rakamlarla gerek misyonerlerin gerekse dini okulların “Osmanlılık üzerinde icra ettikleri tahribatı” tasvire çalıştığını yazmıştır. Hatta bu yazdıkları üzerine “Osmanlılardan” tebrik mektupları aldığını da belirtmiştir. Eğer öyleyse bu da toplumda yabancı kurumlara karşı bir tutum sergilenmeye başlandığını göstermektedir ki, bu husus iktisadi alanda da gözlemlenebilmektedir. İtalyanlara karşı boykot ve “İtalyanların tardı” buna örnektir.

Tartışmaya geri dönecek olursak, Halide Edib, Agayef’in istatistiklere dayanan cevabını “mantıken düşük” olarak değerlendirir. Çünkü istatistikler – misyoner okullarını hariç tutar- sadece oradan mezun olanların sayısını gösterebilir, ne kadar zararlı olduklarını gösteremez. Ayrıca Halide Edib’e göre Agayef, böyle yaparak yabancı basında hoşnutsuzluk yaratmakta bunun da kendileri için iyi bir şey olmadığını belirtir. Çünkü yazara göre içinde bulunulan zaman, yabancı basının ve kamuoyunun tepkisini çekmek yerine sükun ederek yabancılar tarafından rahat bırakılmanın sağlanması ve böylelikle “Türklüğün ilâsına” çalışılması gereken bir zamandır.

⁷⁴ Ahmet Agayef’in makalelerinin yer aldığı **Hak** gazetesinin nüshalarına ulaşamadığımız için bu tartışmayı sadece Halide Edib’in kaleme aldığı makaleler temelinde takip ettiğimizi belirtmeliyiz.

⁷⁵ Halide Edib, “Mecburi Cevaba Mecburi Cevap, Muhterem Ahmet Agayef Beyefendi’ye”, **Tanin**, No:1394, 17 Temmuz 1912, 4 Temmuz 1328, 2 Şaban 1330, s.3.

Görüldüğü gibi 1908’de zuhur eden Osmanlı kimliği hevesi tam olarak sönmemiş, Türk vurgusu ise giderek artmaya başlamıştır. Ancak savaş dönemine baktığımızda hala bir “Osmanlılaştırmak” eleştirisinin var olduğunu görüyoruz. Ancak buradaki “Osmanlılaştırma” daha önceki dönemlerden farklıdır. Türk kimliği altında gerçekleştirilen “Osmanlılaştırma”ya olan bir tepki söz konusudur. Babanzade İsmail Hakkı’nın⁷⁶ **Tanin**’de kaleme aldığı “Osmanlılaştırmak” başlıklı makalesinde⁷⁷, “Osmanlılaştırma” adı altında Türklüğün hakim unsur olmasına dair eleştirilere verdiği cevaplar bu durumu ortaya koymaktadır. Babanzade, Rumları, Ermenileri, Bulgarları, Arapları, Arnavutları Türk yapmak gibi bir amacı olan “Osmanlılaştırmak” siyasetini “granit taşıyı iğneyle delmeğe” benzeterek böyle bir şeyin olamayacağını belirtir. “Osmanlılaştırmak” tan maksat cemaatlere verilen bazı imtiyazların geri alınması ise Babanzade’ye göre bunlara dokunulmamıştır bile.⁷⁸ Ona göre “Osmanlılaştırmak”, Osmanlı Devleti’nde yaşayanlara bir Osmanlı kalbi vermek, vatani sevdirmek demektir.

Babanzade’nin makalesinde II.Meşrutiyet’in önemli sorunlarından biri olan dil sorunu da “Osmanlılaştırmak” adı altında ele alınmıştır. Yazar, Türkçenin zorunlu dil olmasına gelen tepkilere değinmiştir. O dönemde Müslümanların da kendi dillerinde eğitim yapma isteğine karşı yazar, Fransızcanın diplomasi dili olması ve diplomasi için insanların bunu kendi rızalarıyla öğrenmelerine atıfta bulunarak devlette memur olmak için Türkçe bilme şartının da böyle değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Babanzade’nin bu makalesi göstermektedir ki, o dönemde artık Türk kimliği ön plana çıkmış ve bu kimlik altında birliğin sağlanmasına çalışılmaktadır. Buradan da İslam’ın bu tek kimlik altında birliği sağlama çabasında araç olarak kullanıldığı sonucuna ulaşmak mümkündür.

⁷⁶ 1908 ve 1912’de Bağdat’tan mebus seçilmiş, Hakkı Paşa kabinesinde Maarif Nazırı olarak yer almıştır. İttihatçı çevrelerde ileri gelen ve etkili olan, **Tanin** gazetesinin siyaset yazarıdır. Ayrıca Mülkiye’de hukuk dersleri de vermiştir. Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki 1908-1914**, Çev. Nuran Yavuz, İstanbul, Kaynak, 2004, s.207.

⁷⁷ Babanzade İsmail Hakkı, “Osmanlılaştırmak”, **Tanin**, No:1249, 23 Şubat 1912, 10 Şubat 1327, 5 Rabiulahir 1330, s.1.

⁷⁸ Aslında bu cevap II.Meşrutiyet döneminde yabancılara verilen imtiyazlara olan tepkiyi ortaya koymaktadır. Bu cevap ekonomik alanda kapitülasyonlara olan tepkiyi göstermektedir.

Osmanlılık kimliği içinde Türklüğün öne çıkışına bir başka makalede de tanık olmaktadır. Makalede, imparatorluktan ayrılma fikrine kapılmış, “gafil kitle” olarak nitelendirilen (“anasır-ı Osmaniye”yi oluşturan) unsurların bekalarını uzaktan kendilerine tatlı bir yüz gösterenlerden değil, asırlardır birlikte yaşadıkları artık eşit kabul edildikleri, aynı toprağın evladı olan Türklerle birlikte olmanın sağlayacağı vurgulanmıştır. “Her anasır kendi mevcudiyet ve teâfisini Türklüğün zevalinde aradıkça kendi zevaline çalışmış olmayacak mıydı?”⁷⁹ sözleri de Türk kimliğinin kabul ettirilmesine yönelik bir düşüncenin varlığına işaret etmektedir. Makalenin devamında da Türklük övülmüş, hatta Türk için “Turan oğlu” tabiri kullanılmıştır.

Türklüğün ön plana çıkmış olduğunu (“Türk” kelimesinin eski olumsuz anlamı da hatırlanacak olursa, bu yükselme daha iyi anlaşılacaktır) gazete haberlerinde de görmekteyiz. İtalyan saldırısı karşısında bir Osmanlı’nın değil de bir Türk’ün hislerini dile getiren yazılara⁸⁰ rastlanılabileceği gibi “Türklük tahkir edilemez” başlıklı yazılarda da Türklüğün öne çıktığı görülecektir. Her ne kadar “Türklük tahkir edilemez” başlıklı yazılar⁸¹, Hürriyet ve İtilaf’a yakın bir gazetenin Türklüğü “tahkir eden” İngiliz muhabirinin yazısının tercümesinin yayımlanmasına duyulan tepkiyi içerse de bu tepkileri dile getiren okuyucu mektuplarında Türklüğe “tahkirat”da bulunulamayacağını belirtmesi, Türklüğün sadece birkaç düşünürün kafalarında yer almadığını da gösterir. Süleyman Nazif’in bir tiyatro oyununu izlerkenki hisleri de Türk kimliğinin ulaştığı noktayı göstermektedir: “...ben her şeyden evvel Türk’üm.”⁸²

Trablusgarb’ın Kuzey Afrika’daki son Osmanlı toprağı olması ve daha da önemlisi imparatorluk nüfusunun büyük bir bölümünü oluşturan Müslümanların ayrılıkçı hareketlerden uzak tutulması isteği nedeniyle Trablusgarb Savaşı sırasında İslami vurgunun fazlalığı dikkat çekicidir. Gazete haberlerinde imparatorluk dışındaki Müslümanların savaşa duydukları tepkilere sık sık yer verilmesi, Anderson’ın bir topluluk kurgulamada, haberdar olmanın oynadığı rol nedeniyle gazetelere verdiği

⁷⁹ “Anasır-ı Osmaniye Arasında Türklük ve Nereye Gidiyoruz-1”, **Tanin**, No:1447, 21 Eylül 1912, 8 Eylül 1328, 9 Şevval 1330, s.5.

⁸⁰ Bkz. “Bir Türk’ün İtalyanlar Hakkındaki Hissiyatı”, **Tanin**, No:1125, 20 Teşrinievvel 1911, 7 Teşrinievvel 1327, 27 Şevval 1329, s.2.

⁸¹ Bkz. “Türklük tahkir edilemez”, **Tanin**, No:1241, 15 Şubat 1912, 2 Şubat 1327, 26 Safer 1330, s.1; “Türklük tahkir edilemez”, **Tanin**, No:1243, 17 Şubat 1912, 4 Şubat 1327, 28 Safer 1330, s.2; “Türklük tahkir edilemez”, **Tanin**, No:1248, 22 Şubat 1912, 9 Şubat 1327, 4 Rabiulevvel 1330, s.2.

⁸² “Ebedi Bir Ahenk”, **Tanin**, No:1256, 1 Mart 1912, 17 Şubat 1327, 12 Rabiulevvel 1330, s.3.

önemi haklı çıkaracak niteliktedir. Sık sık Mısır ve Hindistan Müslümanlarına ilişkin haberlere⁸³ yer verilerek İslam dünyasının düşman karşısında bir bütün olarak “var olduğu” hissettirilmeye çalışılmıştır. Cihad ilanı duyurulurken de rakamlar verilmesi de yine aynı amaca hizmet etmektedir.⁸⁴

Sünusi şeyhinin Ocak 1912’de yaptığı cihad çağrısı İslam dünyasında geniş yankılar uyandırsa da bir miktar tıbbi yardım dışında önemli bir destek gelmemiştir. Hatta bu cihad çağrısı Mısır’daki Hıristiyan nüfus arasında tedirginliğe sebebiyet verince bu çağrının İtalyan saldırganlara karşı olduğu açıklanarak tedirginlik giderilmeye çalışılmıştır.⁸⁵ Mısır konusunu biraz açacak olursak İslam dünyasındaki söylem ve olgu farkı daha net anlaşılacaktır. Savaş sırasında gazetelerde sık sık Mısır’ın verdiği desteğe dair haberlere rastlamak mümkündür.⁸⁶ Boykot hareketini ele aldığımız bölümde görüleceği gibi boykota destek gelmiş ve yardım kampanyaları düzenlemiştir. Ancak Osmanlı basınına yansıyan durumun olumlu yönüdür. Çünkü destek verenlerin yanında buna karşı olanlar da vardı. Bunda da Mısır’ın İngilizlerin işgali altında olması önemli rol oynamaktadır. Şöyle ki, Mısır’da İngiliz işgalinden kurtulmak için Osmanlı Devleti’ni umut olarak görenler de vardı. Burada Mısır’ın fiili olarak İngiliz işgali altında olsa da

⁸³ Bu konuya örnek teşkil edebilecek bazı haberler şöyledir: “Alem-i İslama”, **Tanin**, No:1108, 3 Teşrinievvel 1911, 20 Eylül 1327, 10 Şevval 1329 s.1; “Hind Müslümanlarının hissiyatı”, **Tanin**, No:1108, 3 Teşrinievvel 1911, 20 Eylül 1327, 10 Şevval 1329 s.1; “Hindistan Müslümanları”, **Tanin**, No:1108, 3 Teşrinievvel 1911, 20 Eylül 1327, 10 Şevval 1329 s.2; “Alem-i İslamda hareket”, **Tanin**, No:1116, 11 Teşrinievvel 1911, 28 Eylül 1327, 18 Şevval 1329, s.1; “Alem-i İslam ve Trablus’un işgali”, **Tanin**, No:1116, 11 Teşrinievvel 1911, 28 Eylül 1327, 18 Şevval 1329, s.2; “Bombay Müslümanları”, **Tanin**, No:1118, 13 Teşrinievvel 1911, 30 Eylül 1327, 20 Şevval 1329, s.1; “Hindistan Müslümanları”, **Tanin**, No:1120, 15 Teşrinievvel 1911, 2 Teşrinievvel 1327, 22 Şevval 1329, s.3; “Hindistan Müslümanları”, **Tanin**, No:1130, 25 Teşrinievvel 1911, 12 Teşrinievvel 1327, 3 Zilkâde 1329, s.3; “Hindistan’da iane”, **Tanin**, No:1170, 6 Kanunevvel 1911, 23 Teşrinisani 1327, 14 Zilhicce 1329, s.3; “İtalya aleyhinde alem-i İslam”, **Tanin**, No:1213, 18 Kanunusani 1912, 5 Kanunusani 1327, 28 Muharrem 1330, s.2; “Harb ve İslamiyet”, **Tanin**, No:1316, 30 Nisan 1912, 17 Nisan 1328, 13 Cemazeyilevvel 1330, s.2; “Uhuvvat-i İslamiye”, **Tanin**, No:1328, 12 Mayıs 1912, 29 Nisan 1328, 25 Cemazeyilevvel 1330, s.1.

⁸⁴ “Cihad-ı mukaddes ilanı”, **Tanin**, No:1261, 6 Mart 1912, 22 Şubat 1327, 17 Rabiulevvel 1330, s.1; “35000 Arab gönüllüsü”, **Tanin**, No:1138, 2 Teşrinisani 1911, 20 Teşrinievvel 1327, 11 Zilkade 1329, s.1.

⁸⁵ Rudolph Peters, **İslam ve Sömürgecilik: Modern Zamanlarda Cihad Öğretisi**, Haz. Ali Bulaç, İstanbul, Nehir, 1989, s.144.

⁸⁶ “Mısır’da tezahürat-ı vatanperverane”, **Tanin**, No:1122, 17 Teşrinievvel 1911, 4 Teşrinievvel 1327, 24 Şevval 1329, s.2; “Mısır’dan hamiyet ve vatanperverlik nidaları”, **Tanin**, No:1187, 23 Kanunuevvel 1911, 10 Kanunuevvel 1327, 2 Muharrem 1330, s.2; “Mısırlı kardeşlerimize teşekkürler”, **Tanin**, No:1216, 21 Kanunusani 1912, 7 Kanunusani 1327, 3 Muharrem 1330, s.3; “Mısır’da galeyan-ı hamiyet ve fedakari”, **Tanin**, No:1161, 26 Teşrinisani 1911, 13 Teşrinisani 1327, 5 Zilhicce 1329, s.1.

kağıt üzerinde Osmanlı ile bağının tam olarak kesilmediği de hatırlanmalıdır. Genel olarak İslam'a özel olarak da Osmanlı'ya bağlılık 1882'den sonra artmıştır. Abdullah el-Nedim ve Münih A. Khouri'nin fikirlerinde görüldüğü gibi bu tekrar Osmanlı Devleti ile bütünleşmekten ziyade İngiliz işgalinden kurtulmak için Osmanlı Devleti'nin varlığına duyulan ihtiyaçtır.⁸⁷ Hizbül'-Vatanî partisi lideri ve Mısır milliyetçiliğinin önemli ismi Mustafa Kamil, Mısır milletine ve İslam'a bağlılık arasında bir tezat görmüyordu. Ona göre "din ve milliyetçilik ayrılmaz ikizlerdir ve kalbi dine ait olan biri anavatanını sevecektir ve onun iyiliği ve yaşaması için fedakarlıkta bulunacaktır".⁸⁸ Kamil'den sonra partinin liderliğini üstlenen Muhammed Ferid de Mısırlıları Osmanlı İmparatorluğunu desteklemeye çağırıyordu. Ancak onun da asıl kaygısı Mısır idi ve bu yolda Osmanlı bir amaç değil, araçtı.⁸⁹ Öte yandan Hizbül'l-Ümme lideri Ahmed Lütfi el-Seyyid ise İslam'a ya da Osmanlı'ya yönelmeyi reddeder. Ona göre, böyle bir yönelim Mısır'a olan sadakatle çelişkilidir.⁹⁰

Mısır'daki Osmanlı Devleti'ne dair düşünce farklılığı Trablusgarb Savaşı sırasında açıkça görülmüştür. Bir yandan İtalyanlara karşı Osmanlı Devleti'ni destekleyici kampanyalar yürütülürken ve kamuoyu Osmanlı yanlısı bir tutum sergilerken⁹¹ Ahmed Lütfi el-Seyyid gibi buna karşı çıkanlar da olmuştur. El-Seyyid, İtalyan saldırısı karşısında Mısır'ın mutlak tarafsızlığını savunmuştur. Ona göre Osmanlı egemenliği Mısır'a ne bir fayda sağlıyordu ne de bir zarar ve bu yüzden Mısır ile imparatorluk arasında savaşta Osmanlı'yı desteklemeyi gerektiren bir bağ da göremiyordu.⁹²

Yeri gelmişken belirtmeliyiz ki, Türklerin çoğunun Müslüman olması Türk milliyetçiliğinde "din birliği" gibi önemli bir unsuru teşkil etmiştir. Bu, onu diğer

⁸⁷ Jankowski, **a.g.m.**, s.233-234.

⁸⁸ **a.g.m.**, s.236.

⁸⁹ **a.g.m.**, s.238-239.

⁹⁰ **a.g.m.**, s.240.

⁹¹ Bir dönem Osmanlı meclisinde mebusluk da yapmış olan Emir Şekib Arslan, yapılan cihad çağrısında ve yardımlarda Mısır'ın özel bir yeri olduğunu belirtir. Emir Şekip Arslan, **Bir Arap Aydın Gözüyle Osmanlı Tarihi ve I.Dünya Savaşı Anıları**, Çev. Selda Meydan-Ahmet Meydan, İstanbul, Çatı, 2005, s.293. Arslan, bir yandan yardım cemiyetlerine ve İslam alemini harekete getirmek için dergilere yazılar gönderirken diğer yandan Mısır Hıdivi gibi ayrı bir Arap hareketi başlatmak isteyenlere de karşı çıkmıştır. Kendisine "Trablus'un çölleriyle uğraşacak durumda değiliz" diyen Refik el-Azm'a cevap olarak "Trablus çölleri koruyamayan, Şam çölleri hiç koruyamaz" dediğini nitekim öyle de olduğunu anılarında yazmıştır. Emir Şekib Arslan, **İttihatçı Bir Arap Aydın Anıları**, Çev. Halit Özkan, İstanbul, Klasik, 2005, s.45-48.

⁹² **a.g.m.**, s.241.

milliyetçiliklerden ayıran özelliğidir.⁹³ Bu nedenle Trablusgarb Savaşı sırasında İslami vurgunun arttığını belirtirken Türk milliyetçiliğinin bu özelliğinin de dikkate alınması gerektiğini belirtmeliyiz. Ayrıca yukarıda belirttiğimiz Balkan Savaşlarının ardından Türk ve Müslüman olmayan her şeye duyulan düşmanlık da Türk milliyetçiliğinin bu özelliği ile ilgilidir.

On İki Ada'nın işgalinden sonra gazete haberlerinde İslami unsurların kullanımındaki artış, Haziran ayında en yoğun halini alırken Temmuz ayı sonuna doğru bir hayli azalmıştır. Bunda savaşın sürdürülmesindeki maddi zorlukların payı etkili olmuştur. Zira On İki Ada'nın işgal edildiği sıralarda Maliye Nazırı Nail Bey ellerinde beş on gün yetecek kadar para kaldığını söylemiştir.⁹⁴ Bu durumda maneviyata verilen önemi arttırarak direnişin sürdürülmesi gibi bir amaç nedeniyle gazete haberlerinde İslami unsurlarda bir artış yaşandığı sonucuna ulaşılabilmektedir. Temmuz sonunda vurgunun azalmasını da barış görüşmelerine bağlamak yerinde olacaktır.

İslami unsurlardan faydalanma, İtalya'ya karşı direnme için gerekliydi. Savaşın başından itibaren Osmanlı Devleti, gerek maddi gerekse teknik açıdan savaştığı durumda değildi. Yerel halkı örgütleyerek yaklaşık bir yıl kadar direnilmesinde İslam'ın manevi açıdan payı yadsınamaz. Yerel direnişin örgütleyicilerinden Enver Bey'in bu görevi yerine getirirken "halifenin damadı" sıfatını kullanması işini kolaylaştırmıştır. O sıralarda Enver Bey için kullanılan sıfat ise "Hürriyet ve harb mücahidi Enver Bey"⁹⁵ dir. O dönemde Enver Bey'in popülerliğini **Resimli Kitap**'ın kapağında resmine yer verilmesinden de anlayabiliriz.⁹⁶

Dinler, milliyetçilik açısından son derece önemli olan mit ve sembollerin kaynaklarından biridir.⁹⁷ Çalışmamızın konusunu oluşturan Trablusgarb Savaşı sırasında da milliyetçiliğin dini öğelerden faydalandığı görülmektedir. Bu dönemde

⁹³ Göçek, **a.g.m.**, s.65; Cengiz Aktar da Türk milliyetçiliğinin bu yönüne değinmiştir. Bkz. Cengiz Aktar, "Osmanlı Kozmopolitizminden Avrupa Kozmopolitizmine Giden Yolda Ulus Parantezi", Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, C.4, İstanbul, İletişim, 2002, s.77-80.

⁹⁴ İsrail Kurtcephe, **Türk-İtalyan İlişkileri 1911-1916**, Ankara, Türk Tarih Kurumu,1995, s.181.

⁹⁵ "Hürriyet ve harb mücahidi Enver Bey'in mektubu", **Tanin**, No:1288, 2 Nisan 1912, 20 Mart 1328, 14 Rabiulahir 1330, s.1.

⁹⁶ Söz konusu kapak resmi için bkz. Ek-VIII.

⁹⁷ Özkırımlı, **a.g.e.**, s.179.

vatan uğruna savaşmak, mücadele etmek yüceltilirken dini unsurlar da kullanılmıştır. Savaş döneminde basında sıklıkla yer alan “mücahid/mücahidin”⁹⁸ kavramları da bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Din savaşçısı anlamındaki “mücahid”, “cihad” kelimesinden gelmektedir.⁹⁹ “Cihad”ın özdeksel ve tinsel bütün güçleri yüksek bir amaca erişmek için Tanrı yolunda kullanma anlamı zamanla giderek din için yapılan savaş anlamına dönüşmüştür. Savaş boyunca bu iki terimden faydalanılarak savaşmak kutsallaştırılmış, yüceltilmiştir.¹⁰⁰ Bu dönemin milliter söylemini göstermektedir. **Resimli Kitap**’ın çeşitli sayılarındaki kapak resimleri de bu dini-militer söylemin görsel ifadeleri niteliğindedir.¹⁰¹

II.Meşrutiyet döneminde “vatan” sevgisinin öne çıkmasını, “mili onur ve haysiyet sahibi” anlamına gelen “hamiyet” kelimesinin sık sık kullanılmasından da anlayabiliriz. Tıpkı 1908 boykotunda olduğu gibi¹⁰² gerek boykot sırasında olsun gerekse savaş için toplanılan yardımlarda olsun “hamiyet” kavramına sıklıkla rastlamak mümkündür.¹⁰³

⁹⁸ “Mücahidin”, “mücahid” kelimesinin çoğuludur.

⁹⁹ Orhan Hançerlioğlu, **İslam İnançları Sözlüğü**, İstanbul, Remzi, 1984, s.379.

¹⁰⁰ Bu konuda bkz. “İtalya aleyhinde alem-i İslam”, **Tanin**, No:1213, 18 Kanunusani 1912, 5 Kanunusani 1327, 28 Muharrem 1330, s.2; “Afrika İslamları, bir kitle hamiyet halinde ayaklanıyor. İtalya’ya hüsrân!”, **Tanin**, No:1216, 21 Kanunusani 1912, 7 Kanunusani 1327, 3 Muharrem 1330, s.3; “Şeyh Sinusi hazretleri, cihad-ı mukaddes ilanı”, **Tanin**, No:1212, 17 Kanunusani 1912, 4 Kanunusani 1327, 27 Muharrem 1330, s.1; “Hilafet-i İslamiye”, **Tanin**, No:1233, 7 Şubat 1912, 25 Kanunusani 1327, 18 Safer 1330, s.3.

¹⁰¹ Bkz.E-V,VI,VII.

¹⁰² Bkz. Y.Doğan Çetinkaya, **1908 Osmanlı Boykotu: Bir Toplumsal Hareketin Analizi**, İstanbul, İletişim, 2004, s.130-131.

¹⁰³ Bazı örnekler için bkz. “Hamiyet avazaları”, **Tanin**, No:1130, 25 Teşrinievvel 1911, 12 Teşrinievvel 1327, 3 Zilkade 1329, s.3; “Osmanlı hamiyetinden bir numune daha!”, **Tanin**, No:1135, 30 Teşrinievvel 1911, 17 Teşrinievvel 1327, 8 Zilkade 1329, s.3; “Hamiyet tezahüratı”, **Tanin**, No:1134, 29 Teşrinievvel 1911, 16 Teşrinievvel 1327, 7 Zilkade 1329, s.2; “Hamiyet-i Osmaniye numunelerinden”, **Tanin**, No:1212, 17 Kanunusani 1912, 4 Kanunusani 1327, 27 Muharrem 1330, s.2; “Müşabaka-i hamiyet”, **Tanin**, No:1290, 4 Nisan 1912, 22 Mart 1328, 16 Rabiulahir 1330, s.1; “Hamiyet Osmaniye numunelerinden”, **Tanin**, No:1292, 6 Nisan 1912, 24 Mart 1328, 18 Rabiulahir 1330, s.2; “Numune-i hamiyet”, **Tanin**, No:1302, 16 Nisan 1912, 3 Nisan 1328, 28 Rabiulahir 1330, s.4; “Galeyan-ı hamiyet”, **Tanin**, No:1313, 27 Nisan 1912, 14 Nisan 1328, 10 Cemazeyilevvel 1330, s.3; “Galeyan-ı hamiyet”, **Tanin**, No:1316, 30 Nisan 1912, 17 Nisan 1328, 13 Cemazeyilevvel 1330, s.2; “Osmanlı hamiyeti numunelerinden”, **Tanin**, No:1322, 6 Mayıs 1912, 23 Nisan 1328, 19 Cemazeyilevvel 1330, s.4; “Eser-i hamiyet”, **Tanin**, No:1380, 3 Temmuz 1912, 20 Haziran 1328, 18 Recep 1330, s.4.

“Vatan” kavramına verilen önem, yolda selam alıp verirken gayrimüslimlere söylenen şu sözlerde de gayet açık bir biçimde görülmektedir: “Vatanınızı seviniz. Eyyam iclalinde olduğu gibi, leyâl neketinde de seviniz. Ve bu halde daha ziyade seviniz.”¹⁰⁴

“Bizim askerlerimize ‘cesur arslanlar’ diyorlar”¹⁰⁵ başlıklı haberde **New York Herald** gazetesi muhabirinin Trablusgarb’dan bildirdiği habere değiniliyor ve “Trablusgarb’daki Türkler 300 kişi olmalarına rağmen İtalyanlara karşı arslanlar gibi müdafaa ediyorlarmış” yorumu aktarılıyor. Fakat İtalyan donanması ve askerinin ateşi yüzünden geriye çekilmek zorunda kaldıkları da belirtilmiş. Yine burada da sayısal ve teknolojik dezavantajın “arslanlık” gibi cesaret verici söylemlerle bertaraf edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Dönemin gazetelerinde –savaşın da etkisiyle- bu tür haberlere sık sık rastlamak mümkündür.

Trablusgarb Savaşı dönemindeki milliyetçi söylemin önemli özelliklerinden biri de kadına yapılan vurgudur. Osmanlı kadınının tersine daha modern olarak tasavvur edilen kadın figürü erkeğin yanında ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Aslında bu isteği biraz da abartılı biçimde ortaya koyan bir örneğe savaş döneminde rastlamak mümkündür: Fatma Kovmikov vakası.

Tanin’de yer alan haberlere göre, Rusya’nın Petersburg şehrinde yaşayan Fatma Kovmikov adlı bir genç kız, İtalya’nın Trablusgarb’a saldırdığını haber alınca elinden bir şey gelmediği için “sevdayı vatan ile”¹⁰⁶ intihar etmiştir. Bu haber Osmanlı toplumunda hemen yayılmış ve tepkiler gecikmemiştir. Mühendishane-i Hümayun alayı zabitanından Vehbi Bey gönderdiği mektupta Fatma Kovmikov’un mezarına iki taş olsun dikmeye davet ediyor ve ekliyor: “Dikeceğimiz taş Rus diyar ve mezarlarında *vatana muhabbetimizin bir abidesi* olsun.”¹⁰⁷ Vehbi Bey, yardım kampanyasını gönderdiği altmış iki buçuk lirayla bizzat kendisi başlatmıştır.

¹⁰⁴ “Ebedi Bir Ahenk”, **Tanin**, No:1256, 1 Mart 1912, 17 Şubat 1327, 12 Rabiulevvel 1330, s.3.

¹⁰⁵ “Bizim askerlerimize ‘cesur arslanlar’ diyorlar”, **Tanin**, No:1117, 12 Teşrinievvel 1911, 29 Eylül 1327, 19 Şevval 1329, s.1.

¹⁰⁶ “Fatma Kovmikov”, **Tanin**, No: 1192, 28 Kanunuevvel 1911, 15 Kanunuevvel 1327, 7 Muharrem 1330, s.2.

¹⁰⁷ “Fatma Kovmikov”, **Tanin**, No: 1132, 27 Teşrinievvel 1911, 14 Teşrinievvel 1327, 5 Zilkade 1329, s.3.

Ardından “şehide-i vatan”ın¹⁰⁸ mezarı için gönderilen paralar zaman zaman gazetede yer almıştır.

Yardım toplanmaya başlamasının üzerinden yaklaşık altı ay sonra, 1912 yılının Nisan ayına gelindiğinde toplanan meblağ 1136 kuruşa ulaşınca nereye gönderilmesi gerektiğinin Petersburg sefaretine sorulması üzerine şu ilginç sonuç ortaya çıkmıştır: Fatma Kovmikov’un intiharına ilişkin yapılan resmi ve gayri resmi tahkikata göre olay “adi bir intihar vakası”dır. Bunun üzerine Fatma Kovmikov için toplanan paralar, “tayyareler” için Donanma Cemiyeti’ne verilmiştir.¹⁰⁹

Bu olay kadınları da mücadele alanına çekmeye yönelik bir eğilimin var olduğunu göstermektedir. Savaşın sonlarına doğru, **Tanin**’de tefrika halinde yayınlanan¹¹⁰ Halide Edib’in “Yeni Turan” adlı romanı da dönemin kadınlarına nasıl bir rol atfedildiğini göstermesi açısından önemlidir. Her ne kadar savaş bitmek üzereyken yayınlansa da yazıldığı dönem de önemli olduğu için o dönemin milliyetçi söyleminde kadının yerini anlamak açısından bu roman önemli bir belgedir.

Romanın Türk milliyetçiliğinin aşırı bir versiyonu olan Turancılık akımını temsil ettiği düşünülse de, esasında kadın ve erkeklerin aile ve kamusal alandaki işleri eşit bir şekilde bölüştükleri, komünal yaşama eşit bir şekilde katıldıkları ütopyik bir yaşam tarzını içeren hayalini anlatmak istiyordu.¹¹¹ Halide Edib kitaba ilişkin olarak şunları söylemiştir:¹¹²

“Kitap, politik ve milli bir ütopyaı anlatıyor, fakat yine de bir ütopya kadar gerçekleşme olasılığında uzak değil. Yeni ve daha olgun bir İttihat ve Terakki’nin iktidarda olduğu yeni bir Türkiye ümit ediyor; kadınların oy hakkına kavuştuğu ve yürek gücüyle çalıştıkları bir Türkiye bu.

¹⁰⁸ “Fatma Kovmikov”, **Tanin**, No: 1135, 30 Teşrinievvel 1911, 17 Teşrinievvel 1327, 8 Zilkade 1329, s.4.

¹⁰⁹ “Fatma Kovmikov”, **Tanin**, No: 1294, 8 Nisan 1912, 26 Mart 1328, 20 Rabiulahir 1330, s.4.

¹¹⁰ Söz konusu roman, 7 Eylül 1912-15 Ekim 1912 tarihleri arasında **Tanin** gazetesinde yayınlanmıştır.

¹¹¹ Ayşe Durakbaşa, **Halide Edib:Türk Modernleşmesi ve Feminizm**, İstanbul, İletişim, 2007, s.194.

¹¹² Halide Edib, *Memories of Halide Edib*, Londra, 1926, s.332’den aktaran Durakbaşa, **a.g.e.**, s.194.

Basit ve süssüz yaşamları Osmanlı'nın sağlıklı lüksle dolu o muhteşem günlerinden çok farklı; Osmanlı'nın o yüksek ve dejenere medeniyetinin yarattığı asalak bir sınıfın kadınlarının hayatından da çok farklı.

En yüce ideal çalışmak ve yalınlık. Bu yalnız millileşmiş bir kültürü olan bir Türkiye değil, aynı zamanda liberal ve demokrat bir Türkiye.”

Halide Edib'in Yeni Turan adlı romanı dönemin Türk milliyetçiliği söylemiyle uyum içindedir. Türk milliyetçiliği içinde Türk erkeği kadar çalışkan bir Türk kadını imajı Türk'ün milli karakterinin çekirdeğini oluşturmaktaydı. Osmanlı'nın haremde lüks ve asalak bir yaşam sürerek zamanını boşa geçiren israfçı ve aylak üst sınıf hanımlarının yerine bu yeni imaj konuluyordu. Batı'daki oryantalist yazında Osmanlı kadınına temsilen çizilen “harem kadınları” imajı, Türk milliyetçiliğinde çizilen bu yeni kadın imajını anlaşılır kılmaktadır.¹¹³

Aslında savaş döneminin vatanseverlik söyleminin kadın vurgusundan bahsederken hatırlanması gereken önemli bir isim vardır: Mebruke Hanım. **Resimli Kitap**'ın Ağustos 1912 sayısının kapağında Trablusgarb kahramanı Mebruke Hanım'ın elinde silahıyla tasvir edildiği resmi bulunmaktadır.¹¹⁴ Bu resim, o dönemki milliyetçi söylemin militer yanını yansıtmaları açısından da ayrı bir öneme sahiptir. Aynı şekilde Ahmed Şerif'in **Tanin** gazetesinde yayımlanan “Harb Hatıratı” başlıklı yazılarından birinde¹¹⁵ Mebruke Hanım'a dair satırlar da kadın ve militarizm tespitlerimizi destekler niteliktedir:

“Lakin mecruhların arasında bir kadın, tahminen kırk beş elli yaşlarında esmer bir kadın bu manzaraya bir fevkaladelik vermekte idi. Bu kadın Kırkkarış Muharebesinde ellerinden mecruh olmuştu. (...) Bu kadının sergüzeşti hakikaten harikulade idi. Onun yaptığını birçok erkekler yapamazdı.(...) İsmi “Mebruke” idi. Söylediklerinin sıhhati, yanında bulunan birçok mücahidlerin şahadetiyle teyit ediyordu.”

¹¹³ Durakbaşa, **a.g.e.**, s.195.

¹¹⁴ Söz konusu kapak resmi için bkz. Ek-IV.

¹¹⁵ “Harb Hatıratı 14: Kırkkarış Muharebesi ve Mebruke”, **Tanin**, No:1322, 6 Mayıs 1912, 23 Nisan 1328, 19 Cemazeyilevvel 1330, s.3.

Daily Express gazetesinden alınan “Trablusgarb Muharebesi’nin İlahesi, Arabların Jean D’arc’ı”¹¹⁶ başlıklı haber, savaş sırasında öne çıkan kadın ve militarizme dair bir örnek teşkil etmesi bakımından önemlidir. Her ne kadar esasında bir İngiliz gazetesinde çıkan bir haber olsa da, gazete muhabirinin Kırkkarış muharebesini anlatan mektubundan aktarılan kısmın muharebeden ziyade kadın kahramana¹¹⁷ dair olması döneme dair tespitimizi desteklemektedir. Yazıda savaşan Arap “mücahitleri”ni bir elinde silah öbür elinde sopa bulunan gür sesiyle teşvik eden teni siyaha yakın, boynunda sırtlan dişi sarkmakta olan bir Arab “mücahidesi” anlatılıyordu. Bu kadın kahraman daha savaşın başında kolundan yaralanmasına rağmen yerini terk etmemişti. Bu “mücahit ordusu” İtalyanların sol kanadındaki ilk müdafaa hattını geçince Arap “mücahidesi” askerlere kanlı sağ kolunu göstererek askerleri “kahramane terk-i hayata teşvik ve teşci’ eyledi, çünkü *vatanın emir müdafaası uğrunda dökülen kan insanı doğruca cennete îsâl eyleyecektir*”. İtalyanları Kırkkarış’ı tahliyeye mecbur bırakan muharebeden sonra bütün askerlerin önünden geçtiği sırada askerlerce “vatan şarkılarıyla”, büyük sevinçle tebrik edilen Arap “mücahidesi”nin latif ve ahenkdar sesinin bütün seslerin üzerinde yankılanması ve diğer askerlerle birlikte bazen düşmanın mağlubiyetini bazen de ona karşı beslenen “derin geyz ve kini gösterir şarkılar” okuması tasvir edilmişti.

Söz konusu haber, kadının savaş meydanında diğer erkeklerle beraber onlar gibi cesur bir şekilde düşmana karşı savaşırken tasvir etmiş olması ve bunu da İslami unsurlarla iç içe vermesi nedeniyle dönemdeki vurguları özetlemektedir. Bu nedenle haberin son kısmı da aktarılmaya değerdir:

“Mücahide, kendisini tebriğe gelen zabıtlere herkes gibi o da ahdesine tertib eden ve vazifeden başka bir şey yapmamış olduğunu ancak mükafat makamında sadece bir tüfek ile birkaç da kurşun istemişti, kendisine bir karabina verilince çıkardığı derin ve nağme-ger bir sedaya bütün ordu yüreğinden feveran eden bir ‘Allah!’ nidasıyla mukabele eylemişti.”

¹¹⁶ “Trablusgarb Muharebesi’nin İlahesi, Arabların Jean D’arc’ı”, **Tanin**, No:1258, 3 Mart 1912, 19 Şubat 1327, 14 Rebiülevvel 1330, s.2.

¹¹⁷ Söz konusu makalede isim verilmemiş olsa da Kırkkarış Muharebesi ve kadının kollarından yaralanmış olmasından anlaşıldığına göre bu kadın Mebruke Hanım’dır.

Buraya kadar açıklamak istediğimiz dönemin milliyetçi söylemindeki Türklük ve İslam unsurlarını özetlemek için Meşrutiyet Türkcülüğünün “milli” ve “millet” kavramlarına yüklediği anlamlara bakmamız yeterli olacaktır. Söz konusu dönemde çoklu anlam taşıyan kavramlar, birinde çeşitli ulus ve dinlerin birlikteliğini ifade eden Osmanlıcılığı ve çok uluslu Osmanlı milletini çağrıştıran aynı zamanda dinsel ve geleneksel kullanımla da bir ümmet çağrışımı yapmaktadır. Son olarak da ulusçuluk, Türklük karşılığı olarak kullanılmıştır.¹¹⁸

1908-1913 arası Jön Türklerin milliyetçilik anlayışı daha belirli bir şekil alarak Türk milli özelliklerine göre düzenlenmiş ve Türklerin hakim durumda olduğu merkezîyetçi bir Osmanlı devleti meydana getirmek siyasetinde ifadesini bulmuştu.¹¹⁹ Balkan Savaşları'nın ardından hız kazanacak Türk milliyetçiliği, Trablusgarb Savaşı sırasında bu yükseliş için gereken ortamı oluşturmuştur. Çalışmamızda incelenecek olan Osmanlı kamuoyunun savaş sırasında boykot, “İttihat-ı Husumet Kampanyası” ve İtalyanların sınır dışı edilmesi gibi taleplerle İtalyanlara karşı tepkisini göstermesinde de Türk milliyetçiliğinin yükselmeye başladığı göz ardı edilmemelidir. Çalışmamızın bu gelişmelere dair bölümlerini de bu çerçevede hazırladığımızı belirtmeliyiz.

1.2.1. Dönemin Türk Milliyetçiliğinden Bir Örnek: “Primo Türk Çocuğu”

Ömer Seyfettin'in Trablusgarb Savaşı sırasında kaleme aldığı Primo Türk Çocuğu adlı öyküsü dönemin Türk milliyetçiliğinin özelliklerini yansıtan önemli örnekleri barındırmaktadır. Bu nedenle bu başlık altında yukarıda anlatmaya çalıştığımız Trablusgarb Savaşı sırasındaki Türk milliyetçiliğinin özelliklerini örneklendirmeye çalışacağız. Burada inceleyeceğimiz kısım **Genç Kalemler** dergisinde 1911 yılında yayımlanmış olan ve daha sonra Ömer Seyfettin tarafından eklenen devamı nedeniyle “Nasıl doğdu?” olarak isimlendirilen ilk kısımdır. Yazarın devamı olarak kaleme aldığı “Nasıl öldü?” başlıklı ikinci kısım 1914'de yayımlanmıştır.

¹¹⁸ Alkan, **a.g.m.**, s.399.

¹¹⁹ Kemal H.Karpat, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform Hareketleri”, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, İstanbul, Afa, 1996, s.44.

Eserde dönemin Türk milliyetçilerinin amacı olan Türklük bilincini uyandırma çabası açıkça görülmektedir. Ömer Seyfettin halkın anlayabileceği bir dilde, halkın yaşayan kültüründen alınmış motiflerle, halkın zevkine uygun, milli duyguları güçlendiren eserler yaratarak Türklük bilincini yükseltmeyi kendine misyon edinmiştir.¹²⁰ Bu eserde de bir “öz’e dönüş” anlatılmaktadır. Burada kastedilen “öz” Türklüktür. Önce, “öz”ünden uzaklaşmış, anane, mazi, vatan, kavmiyet tanımayan, Türklüğünden utanan hatta “Ben Türk’üm” demeye dahi cesaret edemeyen Kenan, İtalya’nın Trablusgarb’a saldırmasıyla bir “uyaniş” yaşar, Türkleşir. Ardından ikinci “uyaniş”ı Türkçe dahi bilmeyen Kenan’ın oğlu küçük Primo yaşar. Bu “öz’e dönüş”ler anlatılırken Avrupa’ya ve yabancılara duyulan tepki(hem ekonomik alanda hem de sokakta), batının modern değerlerine karşı eski değerleri yüceltme de dikkat çekicidir. Halide Edib- Ahmed Agayef tartışmasını hatırlatır nitelikte Avrupa’ya -örneğin Avrupa’da eğitim görenlere-, yabancılara (sokaktan “fesli” biri geçmez) karşı bir tepki söz konusudur:

”Türkleri, Türklerin vatanını mesele mesele taksim edip taksit ile maddi olarak parçalamaya çalışan bu yağmacı ve doymaz Avrupalılar manevi hücumlarını da ihmal etmiyorlardı. Lisanlarını, *maariflerini*, ahlaklarını, terbiyelerini, âdetlerini neşir ile bir asırdan beri içimizde yalnız isimleri ‘Türk ve şarklı’ kalmış müthiş bir *renksiz ordu* teşkil ediyorlar, bu *renksiz*lerle şekimemize saldırıyorlar, bizi zayıflatıyorlar, milliyet ve Türklük fikrini fransızluk efsanesiyle boğuyorlardı.”¹²¹

Militarist göndermelerin de sıklıkla yapıldığı eserde İtalyanlara tepkinin bayrak yakma şeklinde gösterilmesi bir diğer dikkat çekici detaydır. Militarist unsurlara dair bir başka örnek ise, Kenan memleketindeki evini hatırlarken duvarda asılı duran “düşman kanı bulaşmış kılıç” ve Türklerin mertliğini anlatan levhalardır. Levhalarda şunlar yazmaktadır:¹²²

¹²⁰ Emin Alper, “Ömer Seyfettin”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, Mehmet Ö. Alkan (Ed.), İstanbul, İletişim, 2004, s. 191.

¹²¹ Ömer Seyfettin, “Primo Türk Çocuğu”, **Bomba**, Ankara, Bilgi, 2006, s.16.

¹²² Seyfettin, **a.g.e.**, s.26.

“Geçme namerd köprüsünden, ko apartsın su seni!”

“Korkma düşmandan, ki ateş olsa yandırmaz seni!”

“Müstakim ol, Hazreti Allah utandırmaz seni!”

Ömer Seyfettin, amacı olan “Türklüğe dönüş”e ulaşmak için eski Türk tarihinden verdiği örnekte Attilâ ve Cengiz’e değinmiştir.¹²³

“Türkler dünyanın en cesur, en asil, en kavi bir milleti idi. Asırlarca bütün Asya’ya hakim olmuşlar, Attilâ Avrupa’yı ezmiş, köpek gibi inletmişti. Türkler medeniyet yollarını açmış, her yere kahramanlık, temiz kan, saf ahlak, teceddüt ve ıstıfa götürmüşlerdi. Dünyanın en büyük hükümetini Cengiz kurmuş, bu büyük Cengiz neslinden ayrılan küçük bir kısım, Şarki Roma’yı, Bizans İmparatorluğu’nu yıkmış.”

Türklerin unuttukları, içlerindeki “Türklük bilincini” uyandırmayı amaçlayan yazar, Kenan’ın eşi Grazia ve babası Mösyö Vitalis karakterleri ile batıyı anlatmaktadır. Bu karakterlerin “öz”lerini unutmuş Türklerden önemli farklılıkları vardır: Türkler geçmişlerinden utanırken onlar tarihlerine sıkı sıkıya bağlıdırlar.

Seyfettin bu öyküsünde, Avrupa medeniyetine olumsuz bir anlam yüklemiştir. Bu tepkinin sadece Trablusgarb Savaşı’nın gerçekleştiği tarihlerle sınırlı kalmadığını yazarın Balkan Savaşlarından sonra yazdığı Beyaz Lâle adlı eserindeki şu satırlar da göstermektedir: “Medeniyet, insaniyet, merhamet gibi boş, manasız olmaktan ziyade, muzır olan yalanlara inanmayacağız.”¹²⁴

Seyfettin, İngiliz ve Fransız örneklerini vererek sömürgeciliği de eleştirmiştir. Seyfettin’in bu eleştirisi yukarıda değindiğimiz milliyetçilik sosyalizm yakınlaşmasını da göstermektedir.:

¹²³ a.g.e.,s.32.

¹²⁴ Seyfettin, **Beyaz Lale**, s.101.

“Daima fazilete, insaniyete hizmet ettiğini haykıran bu millet(Fransa), yüz senedir Afrika’yı kana boyuyor, sahranın silahsız, saf masum, munis, haluk ve asil evlatlarını mitralyözlerle öldürüyor, asude şehirleri, sakin yuvaları seri ateşli toplarla yıkıyor, hiçbir kabahati olmayan koca bir milleti esir yapıyor; vatanlarını, mallarını çalıyor; ırzlarını, hayatlarını, ruhlarını zapt ediyordu. Cezayir, Tunus, Sahrayıkebir, Senegal, Madagaskar ve ilah... Son fethettikleri yerle, zavallı Fas’la Avrupa’daki kendi vatanlarının yirmi mislinden ziyade bir araziye sahip olmuş bulunuyorlardı. Bu gaddar Avrupa’nın sathı ancak on milyon kilometre murabbayıdı. Halbuki Afrika’daki Fransız müstemlekesi on milyon üç yüz bin kilometre!... insaniyete Fransızlardan daha ziyade hizmet etmek fikrinde bulunan İngilizlerin yalnız Afrika’daki müstemlekesi on milyon kilometre murabbaından biraz eksikti. (...) Almanya, İspanya, hatta Portekiz ve Belçika’nın da cesim müstemlekeleri vardı. İşte Afrika taksim olunmuştu. Bu, o kadar aşikârdı ki... Koca kıtada ancak Habeş ve Liberya gibi bir iki yerli ve müstakil hükümetçeğiz kalmıştı. İtalya’ya da müstemlekesi dar gelmişti. Şimdi de beklenilmeyen, ümit ve tahayyül olunmayan bir dakikada Trablus’a saldırıyor, elli senedir süren “Afrika’yı Latinleştirmek” faciasının son perdesini açıyor, yahut kapıyordu. Bu nasıl insaniyet idi? Bu insaniyetin vahşilikten, barbarlıktan, yamyamlıktan ne farkı vardı!...”¹²⁵

Ömer Seyfettin’in “Primo Türk Çocuğu” adlı öyküsü Trablusgarb Savaş döneminde Türk milliyetçiliğinde görülen ekonomik ve kültürel alandaki Avrupa egemenliğine, bu sebeple de Avrupa medeniyetine ve yabancılara duyulan tepkiyi yansıtmaktadır. Bunun yanında militarist öğeleri ve eski Türk tarihine yapılan göndermeleri barındırması bakımından dönemin milli bilinci uyandırma çabalarını göstermektedir.

¹²⁵ a.g.e., s.11-12.

2.BÖLÜM: OSMANLIDA İÇ SİYASİ GELİŞMELER ve TRABLUSGARP SAVAŞI¹

19. yüzyılın sonlarında ulusal birliğini tamamlayarak devletler sistemine dahil olan İtalya, bu nedenle sömürge yarışında da geç kalmıştı. İtalya'nın bu dönemdeki sömürge elde etme amaçları, ekonomik ve stratejik olmaktan ziyade, ulusal prestiji arttırmaya yönelikti.² Bu amaçla, coğrafi açıdan kendisine yakın olan Kuzey Afrika'yı sömürge bölgesi olarak belirleyen İtalya'nın ilk hedefi Tunus oldu. Yoğun İtalyan göçü ve ekonomik faaliyetlerle Tunus'u kendi sömürgesi gibi görmeye başlayan İtalya, 1881'de Fransa'nın Tunus'u işgaliyle bölgedeki son Osmanlı toprakları olan Trablus ve Bingazi'ye yöneldi.

Bu noktadan sonra İtalya Trablusgarb üzerindeki iddialarını kabul ettirmek için diplomatik çabalar üzerinde yoğunlaştı. İtalya, diplomatik girişimler sonucunda Trablusgarb'ı işgali halinde büyük devletlerin "tarafsızlığını" sağlayacak bir dizi gizli antlaşma imzaladı. İtalya, Almanya ve Avusturya ile Üçlü İttifak Antlaşması sayesinde isteklerini kabul ettirirken diğer tarafta İngiltere ve Fransa ile de ilişkilerini düzelterek Trablusgarb üzerindeki iddialarını kabul ettirdi. Rusya ile temasların sonucunda ise 1909 yılında imzalanan Racconigi Antlaşması³ ile Rusya'nın da

¹ Bu bölümde Trablusgarb Savaşı için şu kaynaklardan yararlanılmıştır: İsrail Kurtcephe, **Türk-İtalyan İlişkileri 1911-1916**, Ankara, Türk Tarih Kurumu,1995; Timothy W. Childs, **Italo-Turkish Diplomacy and The War Over Libya 1911-1912**, Leiden, Brill, 1990; Avanzade Mehmet Süleyman, **Trablusgarb, Devlet-i Âliye-İtalya Vakayı Harbiyesi**, İstanbul, 1327; Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C.II, Kısım:I,Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1991; İ.Revol, **1911-1912 Türk-İtalyan Harbi**, Çev. Kadri Demirkaya, İstanbul, Askeri Matbaa, 1940; Hale Şıvgın, **Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1989. İç siyasal gelişmeler için kullanılan kaynaklar: Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki 1908-1914**, Çev. Nuran Yavuz, İstanbul, Kaynak, 2004; Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler C.I: II.Meşrutiyet Dönemi 1908-1918**, Hürriyet Vakfı, İstanbul, 1984; Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler C.III:İttihat ve Terakki**, Hürriyet Vakfı, İstanbul, 1989; Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul, İletişim, 2005.

² Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul, Filiz, 2000, s.267.

³ Söz konusu antlaşma ile Rusya, İtalya'nın Trablusgarb'a yönelik amaçlarını kabul ediyor ve buna karşılık olarak da İtalya Rusya'nın Boğazların statüsüne yönelik tasarılarına karşı çıkmamaya söz veriyordu. A.Gül Tokay, "II.Meşrutiyet Dönemi Dış İlişkileri: 1908-1914", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Faruk Sönmezoğlu (Der.), İstanbul, Der, 2004, s.43.

onayı alınmış oluyordu.⁴ Bu arada şunu da belirtmek gerekir ki, İtalya Genelkurmay Başkanlığı 1884'ten itibaren savaş planlarını hazırlamaya başlamıştı.⁵

Trablusgarb savaşı öncesinde Osmanlı Devleti'nin genel durumu yaşadığı iç ve dış sorunlar nedeniyle iyi değildi. II.Meşrutiyet'in ilanının sorunları çözmeye yetmeyeceği kısa sürede anlaşılmıştı. Meşrutiyetin ilanından kısa bir süre sonra, 5 Ekim 1908'de Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin hemen ardından 6 Ekim'de Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek'i işgal ettiğini ilan etti. Girit'in Yunanistan'a ilhakı Osmanlı Devleti'nin uğraşması gereken bir diğer sorundu. Balkanlarda ise 1911 Mart'ında Katolik Arnavutlar ayaklanmıştı. İsyancılara yardım eden Karadağ'ı da İtalya desteklemekteydi. 1911 Haziran'ında ayaklanma bastırılınca isyancılar Karadağ'a sığındılar. Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasında ilişkiler gerilmişti. Öte yandan, Yemen'deki İmam Yahya ayaklanmasının 1911 Mayıs'ında yatışmasına rağmen Asir'de, Trablusgarb Savaşı sırasında İtalyanlara çok yardımcı olacak olan Seyid İdris'in önderliğindeki ayaklanma devam etmekteydi.

1911'de Almanya ile Fransa arasında Fas meselesinin yeniden alevlenmesi üzerine Fransa ile yapılan 1900 ve 1902 antlaşmalarından doğan haklarını kaybetmemek ve Tunus'u elinden kaçırdığı gibi Trablusgarb'ı da kaçırmak istemeyen İtalya, eylül ayında harekete geçti. İtalya ilk notasını 23 Eylül 1911'de Bab-ı Âli'ye verdi. İtalya notada, Trablus ve Bingazi'de yaşayan İtalyanların, İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları ve Osmanlı subaylarının cahil ve mutaasıp halkı İtalya'ya ve İtalyanlara karşı kışkırtması yüzünden can güvenliğinin tehlikeye girdiğini hatta bu yüzden bazı İtalyan ailelerin bölgeyi terke hazırlandığını belirterek Trablusgarb'a asker ve silah taşıyan gemilerin gönderilmesini kınarken⁶ Bab-ı Âli 26 Eylül 1911'de cevaben verdiği notada Trablusgarb'taki İtalyan vatandaşları için böyle bir tehlikenin söz konusu olmadığını ve hükümetin vazifesini yerine getirmeye muktedir olduğunu belirtiyordu.⁷

⁴ Burada kısaca değindiğimiz İtalya'nın büyük devletlerle yapmış olduğu gizli antlaşmalarla ilgili olarak bkz. İsrail Kurtcephe, **Türk-İtalyan İlişkileri 1911-1916**, Ankara, Türk Tarih Kurumu,1995,s.9-12; Timothy W. Childs, **Italo-Turkish Diplomacy and The War Over Libya 1911-1912**, Leiden, Brill, 1990, s.1-11.

⁵ David G.Herrmann, "The Paralysis of Italian Strategy in the Italian-Turkish War,1911-1912", **The English Historical Review**, Cilt:104,No:411,Nisan 1989, s.334.

⁶ Avanzade, **a.g.e.**,s.6.

⁷ **a.g.e.**, s.6.

İtalya, 28 Eylül 1911'de ikinci notasını Bab-ı Âli'ye verdi. Bu notada İtalya, Trablusgarb ve Bingazi'nin Osmanlı Devleti tarafından düzensiz ve bakımsız bırakıldığını, bu bölgenin de diğer Akdeniz memleketleri gibi gelişmesinin medeniyetin bir gereği olduğu ve bölgenin İtalya kıyılarına olan yakınlığından dolayı bu durumun İtalya'yı ilgilendirdiği, İtalya'nın bu konuda Osmanlı Devleti'ni yıllardır uyardığını, Osmanlı hükümetinin ise bu tavsiyeleri dikkate almadığını, hatta İtalya'nın bölgedeki iktisadi teşebbüslerinin kasıtlı olarak engellendiğini, son anda Osmanlı hükümeti İtalya'ya başvurarak kendi haysiyet ve menfaatlerine ters olmamak kaydıyla bütün iktisadi imtiyazları vermeye hazır olduğunu bildirse de İtalya'nın geçmişteki tecrübelerine dayanarak bunu müzakere etmeyeceğini bildiriyordu. İtalya notanın devamında, Trablusgarb'ta yaşayan İtalyan tebaasına karşı var olan düşmanlığın sebebi olarak da Osmanlı hükümeti memurları ve subaylarının tahriki gösterilmekte ve bu durumun sadece İtalyan tebaası için değil bölgedeki tüm yabancı tebaa için de tehlikeli olduğu, bölgedeki yabancıların vapurlara binerek kaçtığını belirtiliyor ve Osmanlı Devleti'ni daha önce uyarmalarına rağmen bölgeye asker nakleden gemi gönderilmesinin durumu daha da kötüleştirilmesi üzerine İtalya hükümeti kendi haysiyet ve menfaatlerinin muhafazası gereği Trablusgarb ve Bingazi'yi asker kullanarak işgale karar verdiğini bildiriyordu.⁸

İtalya verdiği 24 saatlik süre dolmadan Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Bunun üzerine Sadrazam Hakkı Paşa istifa etti. Sultan Mehmet Reşat, görevi Said Paşa'ya verdi. 18 Ekim 1911'de Said Paşa'nın mecliste hükümet programını okumasının ardından 19 Ekim'de yeni hükümet güvenoyu aldı.

Savaşacak durumda olmayan Osmanlı hükümeti, öncelikle büyük devletlerin arabuluculuğuyla sorunun diplomatik yollarla çözülmesine yöneldi. Ancak savaştan çok daha önce İtalya'ya anlaşmış olan devletler, artık arabuluculuk için geç kalındığını belirterek Osmanlı Devleti'nin bu talebini geri çevirdiler.

4 Ekim 1911'de Tobruk'u ele geçiren İtalyan kuvvetleri bir gün sonra Trablus'u işgal etti. Derne'nin 16 Ekim'de İtalyanlara teslim olmasının ardından 20 Ekim'de Bingazi'nin de işgal edilmesiyle kıyı kesiminin önemli noktaları İtalyanların

⁸ a.g.e., s.7-9.

eline geçmiş oldu. 5 Kasım 1911'de İtalya Trablusgarp ve Bingazi'yi topraklarına kattığını duyuran ilhak beyannamesini yayınladı.

1911'de yapılan İttihat ve Terakki'nin üçüncü kongresi, muhalefetin güçlenmesi ve cemiyetin iç sorunları gibi yoğun bir gündemle Selanik'te toplandı. Ancak aynı günlerde başlayan Trablusgarp Savaşı, kongrenin de gündemini büyük ölçüde etkiledi. Savaşın beraberinde getirdiği heyecan yüzünden kongrede asıl sorunlar üzerine fazla eğilinememiş, Feroz Ahmad'ın ifadesiyle "üstünkörü de olsa uzlaşmak zorunlu olmuştur".⁹ Tunaya bu kongreyi, İttihat ve Terakki'nin ilk hararetli ve tartışmalı kongresi olarak nitelendirmiştir. Kongre, içeride muhalefet, İbrahim Hakkı Paşa kabinesine var gücüyle yüklenirken, dışarıda Trablusgarp Savaşı'nın olumsuz bir biçimde geliştiği sırada toplanmasının yanı sıra, cemiyet-fırka ikiliğine dair kararları ve Kanun-i Esasi hakkındaki değişikliğe de bu kongrede karar verilmiş olması bakımından önemlidir.¹⁰

Kongrede "Müdafaa-i Milliye Cemiyeti" adıyla bir örgütlenmenin gerçekleştirileceği açıklandı. Cemiyet 5 Ekim 1911'de yayımladığı bir bildiriyle¹¹ örgütlenmenin amacı ve biçimi hakkında kamuoyuna bilgi verdi. Osmanlıcı bir üslubun hakim olduğu bildiride, cemiyetin sekiz kişiyle kurulacağı, temel görevinin gönüllü asker toplamak olacağı ve ülkede bulunan gayrimüslim cemaatlerin din adamlarıyla ilişki kurularak, bu grupların da desteğinin istenileceği duyuruldu.¹²

Gerek maddi sıkıntılar gerekse askeri yetersizlikler nedeniyle Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'ta İtalya ile başa baş bir mücadele içine girmesi zordu. Ancak savaşmaksızın belirli bir tazminat karşılığı Trablusgarp'ın bırakılması imparatorluk dahilindeki Arap vatandaşların tepkisini çekecekti. Bu durumda Harbiye Nezareti çözüm olarak bölgeye subayların gönderilerek yerli halkı örgütleyerek düşmana karşı direnmesini sağlama yolunu seçti. Bu yolla sayısal ve teknik açıdan üstün olan İtalyanlara karşı bir yıl kadar direnilebilmişti. Enver Bey, Mustafa Kemal, Fuat Bey[Bulca], Ali Fethi Bey[Okyar], Nuri Bey[Conker] gibi isimlerin de

⁹ Ahmad, **a.g.e.**, s.124.

¹⁰ Tunaya, **Türkiye'de...**, C.1, s.29-30.

¹¹ Bildiri için bkz. "İttihad ve Terakki Kongresi'nin beyannamesidir", **Tanin**, No:1111, 13 Şevval 1329, 23 Eylül 1327, 6 Teşrinievvel 1911, s.3.

¹² Kemal Yakut, "II.Meşrutiyet Döneminde İtalyan Boykotu", **Tarih ve Toplum**, Sayı:21, Temmuz 2001, s.24.

aralarında bulunduğu Osmanlı subayları, bölgedeki dini liderleri yanlarında savaşmaya ikna ederek onların nüfuzundan oldukça yararlanmıştır. Özellikle Şeyh Ahmet Sünusi'nin savaş boyunca Osmanlı subaylarına önemli yardımları olmuştur. Aynı zamanda halifenin damadı olması Enver Bey'in yerli halk üzerindeki etkisini arttırıcı bir unsur olmuştur.

Savaş devam ederken bu fırsattan yararlanmak isteyen İngiltere ve Fransa da harekete geçmiştir. İngiltere, Bingazi'nin Mısır sınırına yakın bir nokta olan Sellum Limanı'nı, Fransa da önemli ticaret yollarının geçtiği Tarat Vadisi'ni ve Zikra Vadisi'ni ele geçirmiştir.

Trablusgarb Savaşı sırasında Osmanlı'da iç siyaset de oldukça hareketliydi. Kendi iç sorunlarıyla boğuşan İttihat ve Terakki'nin karşısına bir de 21 Kasım 1911 'de kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası çıktı. Yeni parti savaştan İttihatçıları sorumlu tutuyordu.¹³ Ama asıl sorun 11 Aralık 1911'de İstanbul için yapılan seçimlerden Hürriyet ve İtilaf'ın tek bir oy farkla galip gelmesiyle kendini gösterdi, meclis iyice karıştı. İttihat ve Terakki meclisin feshini istiyordu. Ancak bunun için Kanun-i Esasi'nin 35. maddesinde değişiklik yapılması gerekiyordu. Bu değişiklik gerçekleştirilemese de Padişah 15 Ocak 1912'de meclisi feshetti ve 17 Ocak 1912'de Âyan Meclisi bu kararı onayladı. Feshin ardından 1912'de yapılan seçim, Türk siyasal tarihine "sopalı seçimler" olarak geçti ve İttihat ve Terakki mecliste çoğunluğu elde etti.

Savaş öncesinde İtalya'nın Libya'ya "askeri bir gezinti"¹⁴ olarak tasavvur ettiği Trablusgarb seferinin uzaması, İtalyanların sahil şeridinde hapsolması, Osmanlı Devleti'nin hemen teslim olmaması üzerine İtalya başka çareler aramaya başladı. Osmanlı Devleti'ni barışa razı etmek için savaş alanını genişletmeyi düşünen İtalya, bu sayede bürük devletlerin de Osmanlı hükümeti üzerinde baskı kurmasını amaçlıyordu. İtalya bu yönde ilk girişimini 24 Şubat 1912'de Beyrut'u bombalayarak gerçekleştirdi. Bu bombardıman üzerine Osmanlı hükümeti İtalya'nın savaşı

¹³ Bu konuda İttihat ve Terakki'nin önemli isimlerinden Hüseyin Cahid[Yalçın]'ın bir makalesi için bkz. "Trablusgarb ve İttihat ve Terakki", **Tanin**, No:1140, 4 Teşrinsani 1911, 22 Teşrinevel 1327, 13 Zilkade 1329, s.1.

¹⁴ Herrmann,**a.g.m.**,s.332.

genişletmesi halinde tedbir olarak boğazları kapatacağını açıkladı. Bunun üzerine büyük devletler araya girerek İtalya'dan saldırının bitirilmesini talep ettiler.

İtalya'nın bu yöndeki bir diğer girişimi Meclis-i Mebusan'ın açılış gününde, 18 Nisan 1912'de, Çanakkale Boğazı'na saldırmak oldu. İtalya boğazı geçemedi. Osmanlı Devleti daha önce duyurduğu gibi boğazları her türlü gemi geçişine kapadı. Bu noktada İtalya'nın büyük devletleri dahil etme amacı gerçekleşmiş oluyordu. Aslında savaşıacak durumda olmayan Osmanlı hükümeti de başından beri büyük devletlerin barış için devreye girmesini istiyordu. Ancak Osmanlı kamuoyunun, İtalya'nın boğazlara saldırısına tepkisi sert olunca Osmanlı hükümeti de barış konusunda sert bir tutum sergiledi. Bunun üzerine İtalya Osmanlı Devleti üzerindeki baskıyı arttırmak için 4 Mayıs 1912'de Rodos'u işgal etti. İtalya Mayıs sonuna kadar On İki Adalar'ın işgalini tamamladı.

Başta Rusya olmak üzere boğazların kapatılmasından etkilenen Avrupa devletlerinin baskısı üzerine boğazlar 2 Mayıs 1912'de tekrar trafiğe açıldı.

İttihat ve Terakki, 11 Haziran 1912'de, 1909'da Padişah'ın elinden alınan yetkileri geri vermek için 7. ve 35. maddeye ilişkin değişiklikleri meclisten geçirdi. İttihat ve Terakki'nin bu hareketi kamuoyunda büyük hayal kırıklığına yol açtı. Çünkü devrimle başlayan yeni süreç, devrimden önceki haline dönüyordu. Bu gelişmeler üzerine İstanbul'da birtakım subaylardan oluşan "Halaskâr Zabitan" adlı bir grup kuruldu. Bu grubun amacı, iktidarı İttihat ve Terakki'nin elinden almak ve "yasal hükümet"i geri getirmektir. Askerin siyasete karışmamasını isteyen grup, Temmuz ayında İttihat ve Terakki'yi iktidardan indirdikten sonra yeni kurulan hükümete girmeyerek bu konudaki sözünü tutmuştu.¹⁵ "Halaskâr" grubunun hareketinin ardından Said Paşa 17 Temmuz'da istifasını verdi. 21 Temmuz'da sadrazamlık görevi Gazi Ahmet Muhtar Paşa'ya verildi.

Haziran ayında Rusya, Fransa ve İngiltere'nin İstanbul ve Roma elçileri Osmanlı ve İtalya dışişleri bakanlarıyla görüşüp arabuluculuk teklif ettiler. Temmuz ayında iki devlet arasındaki gizli görüşmeler Lozan'da başladı. Görüşmelerden

¹⁵ Ahmad, **a.g.e.**, s.134.

istediği sonucu alamayan İtalya, 18 Temmuz 1912'de Çanakkale Boğazı'nı ikinci kez bombaladı. Ancak İtalya bu sefer de boğazı geçemedi.

Hükümet değişikliğinin ardından yeni temsilciler Sofya Elçisi Nabi ve Çetine Elçisi Rumbeyoğlu Fahrettin Beyler İtalyan temsilcileriyle İsviçre Caux'da bir araya geldi. İtalyanlar Osmanlı kendi talepleri kabul edilmeyecek olursa başka yerlere de saldıracaklarını bildirdi. Osmanlı hükümeti, bunun Paris ve Berlin Antlaşmalarındaki "Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması" ilkesine aykırı olduğunu ve Avrupa'ya başvuracağını bildirince İtalya şiddetle karşı ıktı.

Ağustos sonunda İtalyanlar, Osmanlı ülkesinden çıkarılmış olan İtalyanlara tazminat verilmesi taleplerinden vazgeçtiler. Ardından Türk ve İtalyan delegeleri Caux'dan Ouchy'e geçtiler ve müzakerelere burada devam ettiler.

Görüşmeler sürerken 8 Ekim 1912 Karadağ Osmanlı ile diplomatik ilişkisini kesti. Balkan Savaşı başladı. Bunun üzerine Türk tarafı şartları kabul etti ve 18 Ekim 1912'de Ouchy Antlaşması imzalanarak barış sağlandı. Antlaşmaya göre, Osmanlı devleti, Trablusgarp ve Bingazi'yi İtalyanlara bırakacak, İtalya da savaş sırasında işgal ettiği On İki Ada'yı Osmanlı Devleti'ne bırakacaktı. Antlaşmanın imzalandığı sırada çıkan Balkan Savaşı'nda Yunanistan'ın adaları işgal etmesi tehlikesine karşı İtalya'nın işgali geçici olarak sürecekti. İtalya, adaları II.Dünya Savaşı'ndan sonra Yunanistan'a bırakmıştır.

3.BÖLÜM: OSMANLI TOPLUMUNDA İTALYA'YA TEPKİ: KARŞI BOYKOT VE “İTTİHAT-I HUSUMET KAMPANYASI”

3.1. İTALYA'YA KARŞI BOYKOT

İtalya, askeri ve psikolojik olarak uzun zamandan beri kendini Trablusgarb'ı işgale hazırlasa da Osmanlı Devleti ve basını uzun süre buna ihtimal vermek istememiştir. İtalyan basınının aksine, Osmanlı basını bu konuya temkinli yaklaşmıştır. Savaşın ilanından önceki son aylarda Avrupa basınında da İtalya'nın Trablusgarb'ı işgal edeceğine dair haberlerin çıkmaya başlaması ile Eylül ayının başından itibaren Osmanlı basını da artık İtalya'nın işgal niyetinden bahsetmeye başlamıştır.¹

Tabii şurası da bir gerçektir ki, İtalya hükümeti savaşa yönelik askeri ve diplomatik hazırlıklarını son ana kadar Osmanlı hükümetinden saklamaya çalışmıştır. İtalyan basınının kendisine yönelik olarak kullandığı sert dile ve artık ortaya çıkan diplomatik faaliyetlerine ilişkin olarak, Osmanlı hükümetinin açıklama istekleri karşısında İtalya hükümeti son dakikaya kadar inkar politikasını sürdürmüştür. Bu da, Osmanlı basının ve hükümetinin temkinli bir tutum sergilemesinde oldukça etkili olmuştur.

İki basının farklı tutum sergilemesinde İtalya'nın bu işgali gerçekleştirecek güce sahip olması ya da diğer bir ifadeyle, öyle düşünmesi de etkilidir. Zira Osmanlı Devleti gerek askeri, gerekse ekonomik açıdan bir savaşı sürdüreceği durumda değildi ve bunun bir sonucu olarak basın daha temkinli bir tutum takınmak durumunda kalmıştır. Zaten savaş ilan edilmeden hemen önceki günlerde de basında askeri yetersizliğin olduğu gizlenmeye çalışılmamış, açıkça dile

¹ İtalya'nın Trablusgarb'a yönelik niyeti ve İtalya basınının dili hakkındaki ilk makalelerden birini 5 Eylül 1911 tarihinde **Tanin** gazetesindeki “Siyaset” başlıklı köşesinde Hüseyin Cahit [Yalçın] kaleme almıştır. İlgili makale için bkz. “Trablusgarb ve İtalya”, **Tanin**, No:1082, 5 Eylül 1911, 23 Ağustos 1327, 12 Ramazan 1329, s.1. Bu konuya ilişkin olarak Orhan Koloğlu, **Tanin** gazetesinde 1911 yılının Ocak ve Şubat aylarında İtalya ve Trablusgarb konusunda üç başyazı yayımladığını ve söz konusu gazetede 1 Temmuz ile 21 Eylül 1911 tarihleri arasında yayımlanan 80 başyazıdan sadece birinin İtalya ile ilgili olduğunu tespit etmiştir. Bkz.Orhan Koloğlu, **Osmanlı-İtalya Savaşı'nda İttihatçılar, Masonlar ve Sosyalist Enternasyonal**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1999, s.43-44.

getirilmiştir.² Bunun yanı sıra gerek hükümet gerekse İttihat ve Terakki Cemiyeti 1908 Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan ile, 1910'da da Yunanistan ile yaşanan sorunlar yüzünden mümkün olduğunca temkinli davranmayı, savaştan uzak durmayı tercih ediyordu.

Tam bu noktada değinmemiz gereken bir diğer husus Arap-Müslüman meselesidir. Osmanlı Devleti savaşıyor durumda değildir, fakat imparatorluk içerisindeki Araplarda zaten ikinci plana atıldıkları fikri varken bir Arap vilayetinin Hıristiyan bir devlete mücadele edilmeksizin terkinin, imparatorluk dahilindeki Arapların da imparatorluktan kopmalarına neden olacağı kaygısı da devletin mücadele etmesinde önemli bir etkidir.

Osmanlı Devleti'nin Trablusgarb'ın işgali halinde savaşıyor gücünün olmaması basında dillendirilirken, bunun çözümü de sunuluyordu: Harb-i iktisadi. Bu kavram, II.Meşrutiyet döneminin bir ürünüydü. Daha doğrusu II.Meşrutiyet dönemi boyunca –özellikle dönemin ortalarından itibaren- gelişecek olan “milli iktisat” düşüncesinin bir ürünüydü. II.Meşrutiyet ile birlikte her alanda eskiye duyulan tepkinin sonuçları ekonomi alanında da görülmüştür. II.Meşrutiyet'in ilanı ile ekonomi alanında da eski döneme zıt olarak liberal politikalar gündeme gelmiştir. Ekonomik gelişme için devletin bu alandan çekilmesi gerektiği düşünülmekteydi. Ancak 1908'in estirdiği liberal rüzgarlar bir süre sonra etkisini kaybetmeye başladı. Zira bu liberal politikaların etkisiyle, ekonomide gayrimüslimlerin ve yabancıların etkinliği artmıştı. II.Meşrutiyetle serbest ticarete yönelik olarak loncaların kaldırılması, varlığını bu örgütsel dayanışma sayesinde sürdüren Müslüman esnafa büyük darbe vurmuştu. Bu da ekonomik alanda gayrimüslim varlığına karşı bir tepki yaratmıştı. II.Meşrutiyet dönemindeki boykot hareketleri de bu tepkinin yansıması olarak değerlendirilebilir.

Çalışmamızda incelediğimiz dönem, 1908'in ilk zamanlarındaki hızlı liberal rüzgarın dinmeye başladığı, “milli iktisat”a doğru giden bir zamana tekabül ediyor. Ekonomide yabancı ağırlığının hissedilmesiyle, bu unsurlardan korunma çabaları da

² Bu konuya bir örnek vermek gerekirse: “Osmanlı İmparatorluğu'nun Afrika'daki güzel vilayetine düşman ateşler yağıyor; payitahtta ve vatan-i Osmanî'nin her tarafında hukuk-u milliyemizin müdafaası için feda-i can edecek yüz binlerce insan var; hamiyet-i Osmaniye ve vatanın her tarafında cûş ü hurûş etmişdir; halbuki bir şey yapmak mümkün olamıyor. Çünkü arada deniz var. O denizde biz zayıfız; düşmanımız ise kuvvetlidir.” Bkz. “Hal için, âtî için”, **Sabah**, No:7917, 6 Teşrinievvel 1911, 23 Eylül 1327, 13 Şevval 1329,s.1.

ortaya çıkmıştır. Tabii bu noktada ekonomi ve milliyetçilik ilişkisi göz ardı edilmemelidir. Zira milli iktisat Türk milliyetçiliğinin ekonomik boyutudur.³ Trablusgarp Savaşı sırasında Türk milliyetçiliğine giden süreçte İslam vurgusunun arttığı ve ardından gelen Balkan Savaşları ve Birinci Dünya savaşıyla bu unsurun giderek azaldığı bir geçiş sürecinden bahsetmekteyiz. İncelediğimiz dönemdeki “milli iktisat” kendi kendine yeterliliğin sağlanması, yerli sanayinin gelişmesi şeklinde gözlenmektedir. Bu dönemde gazetelerde yayımlanan ilanlarda bunu görmek mümkündür: “Vatan sermayesiyle vatan mamulati”⁴ ve “artık ecnebi terzihanelerine koşmayınız!”⁵

Osmanlı kamuoyundaki boykot hareketlerini de, boykot hareketinin kendine yeterlilik hususunu gündeme getirmesinden hareketle, bu çerçevede değerlendirebiliriz. Tabii, tam bu noktada Osmanlı toplumunun her katmanının hayatına boykot kavramını sokan 1908 hareketine çok kısaca değinmemiz gerekmektedir. 5 Ekim 1908’de Bulgaristan’ın bağımsızlığını ve hemen ardından 6 Ekim’de Avusturya’nın Bosna-Hersek’i işgal ettiğini ilan etmesine II.Meşrutiyet’le beraber gelen toplumsal hareketlilik ortamında Avusturya ve Bulgaristan’a tepki boykot ilanıyla dile getirilmiştir. Boykot ülke çapında örgütlü bir şekilde uygulanmış ve etkisini özellikle Avusturya cephesinde hissettirmiştir. Zaten boykot süresince, Avusturya’nın Osmanlı pazarındaki yeri hasebiyle Avusturya ile yapılan görüşmeler belirleyici olmuştur. Boykot, Avusturya tüccarını oldukça etkilemiş, Avusturya hükümeti boykotun bitirilmesini talep etmiştir. İşte tam bu noktada boykot hareketinin önemli bir özelliği ortaya çıkmıştır: Avusturya’nın boykotun bitirilmesi talebine karşılık Osmanlı basını ve hükümeti “boykotun milletin hareketi” olduğunu belirterek ancak milletin bitirebileceğini ifade etmişlerdir.⁶ Boykotun millete mal edilmesinin, bir boykot geleneği doğmasında önemli bir rol oynadığı kanısındayız.

Boykotun bir gelenek haline geldiği fikrine ulaşmamızda 1910 yılında Girit meselesi nedeniyle Yunanistan’a karşı etkili bir boykot gerçekleştirilmiş olması da etkilidir. 1910 yılında Girit meclisinin Yunan kralı adına açılması, Hıristiyan üyelerin

³ Zafer Toprak, **Milli İktisat 1908-1918**, Ankara, Yurt Yayınları, 1982,s.18-25.

⁴ Söz konusu halı mağazası reklamı için bkz. **İkdam**, No:568, 7 Teşrinievvel 1911, 24 Eylül 1327, 14 Şevval 1329,s.6.

⁵ Söz konusu terzi reklamı için bkz. **Tanin**, No:1348, 1 Haziran 1912, 19 Mayıs 1328, 15 Cemazeyilahir 1330, s.6.

⁶ Y.Doğan Çetinkaya, **1908 Osmanlı Boykotu: Bir Toplumsal Hareketin Analizi**, İstanbul, İletişim, 2004, s.97-119.

Yunan kralı adına yemin etmesi, Yunan kralı adına yemin etmek istemeyen Müslüman üyelerin meclise alınmak istenmemesi ve Girit'te Yunan kanunlarının yürürlüğe konmasına teşebbüs edilmesi üzerine Osmanlı kamuoyu tepkisini Yunanistan'ı boykot ederek göstermiştir.⁷

Boykotun bir gelenek halini aldığı ve İtalya'nın da bundan kaygılandığını dönemin başbakanı Giolitti'nin savaşın başlamasından önceki sürece dair sözlerinde de görmekteyiz: "O tarihte Türkiye'de efkar-ı umumiye adına ne varsa İttihat ve Terakki'nin hakimiyeti ve sevk ve idaresi altında idi. (...) Bütün Osmanlı İmparatorluğu'nda İtalyan ticaretine karşı büyük bir boykotaj yapılması ve hatta harp çıktığı takdirde Türkiye'deki bütün İtalyanların tard ve tebit edilmesi bile mevzu bahis oldu."⁸

İttihat ve Terakki'nin önde gelen isimlerine iktisadi konularda telkinlerde bulunan önemli bir entelektüel olan Parvus⁹ da iktisadi boykotun ülkenin kendi kendine yeterliliğine sağlayacağı katkıyı dile getirmiştir. Yazar, Osmanlı Devleti'nin İtalya'dan bu kadar fazla ithalat yapmasının nedeni olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayinin gelişmemiş olmasını göstermiştir. İtalya'nın, Osmanlı İmparatorluğu'ndan aldığı bir miktar hububatı un haline getirip sattığını belirten

⁷ Niyazi Karan, "**Girit'in Yunanistan'a İlhakına Türk Kamuoyunun Tepkisi**", İ.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s.153.

⁸ "Giolitti'nin Hatıratı: Trablusgarb'ı Nasıl Aldık?", **Zaman**, 31 Temmuz 1935,s.4.

⁹ Asıl adı Alexander Israel Helphand olan Parvus, Troçki ile birlikte "sürekli devrim" teorisini geliştirmiştir. 1905 Devrimi gerçekleşince genç yaşta gittiği Almanya'dan memleketine dönmüş ve St.Petersburg Sovyeti'ne üye olmuştur. Devrimin bastırılmasının ardından Sibiryaya sürülmüş, oradan kaçarak gittiği Almanya'daki Sosyal Demokrat hareketten umduğunu bulamayınca Balkanlarda gazete muhabirliği yapmaya başlamıştır. 1912 yılından itibaren İttihatçılarla temas kurmuş ve çeşitli gazetelerde iktisat politikasıyla ilgili yazılar yazmış, kitaplar yayımlamıştır. Bu dönemde sol bir anlayış sergilemekten ziyade Türkçülere Batı emperyalizminin iktisadî istismar mekanizmasını ve Osmanlı Devleti'nin bundan nasıl zarar gördüğünü öğretmeye çalışmıştır. Sosyalist bir düşünür olmasının yanında iş adamı kimliği de olan Parvus'un İttihatçılara para karşılığı danışmanlık yaptığı düşünülmektedir. Türkiye'nin I.Dünya Savaşına girmesini destekleyen Parvus, savaşın çıkmasından kısa bir süre sonra Almanya'ya gitmiştir. Savaş sırasında maddi durumunu daha da güçlendiren Parvus, savaştan sonra Weimar Cumhuriyeti'nde en çok sözü geçen isimlerden biri olmuştur. Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1967,s.46-47. Parvus hakkında ayrıca bkz. Asım Karaömerlioğlu, "Parvus Efendi", Mehmet Ö.Alkan (Ed.) **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası-Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, C.I, İstanbul, İletişim, 2004,s.304-307.

yazar, Osmanlı'da da değirmenciliğin gelişmekte olduğunu, hatta İtalya'dan alımın kesilmesinin yeni yeni gelişen değirmenciliğin yararına olacağını yazmıştır.¹⁰

Milli iktisatla amaçlanan ekonomik olarak bağımsızlığın sağlanmasıydı. Bu bağlamda boykotlar ekonomideki yabancı unsurların ayıklanması, bunların yerine de yerli olanların yerleşmesi için bir fırsat olma özelliği de taşımaktaydı. Türk milliyetçiliğinin önemli kalemlerinden Yusuf Akçura da ekonomik bakımdan kendi kendine yetmeyen, ekonomik bağımsızlığı olmayan bir toplumun siyasi açıdan da bağımsız olmayacağını belirtir. Burada Akçura'ya değinmemizin nedeni boykot hareketine dair fikirleridir. Akçura, ekonomik bağımsızlığa giden sürecin ılımlı, evrimsel bir süreç olmasından yanaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun birden bire Avrupa'nın ekonomik hegemonyasına karşı çıkamayacağını belirten Akçura, bundan dolayı 1908 Avusturya'ya ve 1911'de İtalya'ya karşı misilleme yapmak için başlatılan boykot benzeri önlemlerden yana değildi.¹¹

İtalya-Osmanlı ticaret ilişkilerine değinecek olursak, İtalya ile ticari ilişkilerin 1909 senesinden sonra daha da güçlendiği görülecektir. 1888 yılında İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne yaptığı ihracat 490000, ithalatı 335000 iken 1909 senesine gelindiğinde ihracat 2450000'e, ithalat ise 1007000 Osmanlı lirasına yükselmiştir. Artık İtalya Osmanlı'nın dış ticaretinde İngiltere, Almanya ve Avusturya'dan sonra gelmeye başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'na sattığı malların tutarı 79000000 altın franga ulaşan İtalya, son yıllarda Osmanlı Devleti ile ticari ilişkilerini geliştirmede Almanya'dan sonra ikinci sırada yer almaktaydı. İtalya'nın ihracatı son bir yıl içerisinde beş kat artış göstermişti.¹²

Osmanlı-İtalya arasındaki ekonomik ilişkilerde belirtmemiz gereken bir diğer nokta, Osmanlı topraklarında bulunan İngiliz, Fransız, Alman şirketleri bünyesinde demiryolu yapımında çalışan çok sayıda İtalyan işçi bulunmasıdır.¹³ İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş açmayacağına inanların en önemli gerekçelerinden biri de buydu. Çünkü savaş durumunda Osmanlı hükümeti İtalyan işçileri sınır dışı

¹⁰ Parvus, "İtalya ile iktisadi muharebe", **Tanin**, No:1116, 11 Teşrinievvel 1911, 28 Eylül 1327, 18 Şevval 1329, s.3.

¹¹ François Georçeon, **Türk Milliyetçiliği'nin Kökenleri:Yusuf Akçura 1876-1935**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005, s.95.

¹² İsrail Kurtcephe, **Türk-İtalyan İlişkileri 1911-1916**, Ankara, Türk Tarih Kurumu,1995, s.52.

¹³ **a.g.e.**, s.52.

edebilirdi ve bu işçilerin İtalya'da işsiz kalması İtalya'nın göze almak istemeyeceği bir huzursuzluk kaynağı olarak değerlendirilmekteydi.¹⁴

Döneme dair milli iktisat nüveleri, 8 Ekim 1911 tarihli Erkân-ı Harbiye Umumiye Riyaseti tarafından Selanik-Manastır Hutut-ı Haddiyesi Komiserliği'ne gönderilen yazıda açıkça görülmektedir. Yazıda, çıkarılan İtalyanların yerine ecnebi memurların alınmamasına gayret edilmesi ve demiryolu şirketlerine Osmanlı vatandaşlarının işe alınması tavsiyesinde bulunulması isteniyordu.¹⁵ Görüldüğü gibi savaş ortamı sırasında sadece sektörden İtalyanların çıkarılmasını amaçlanmıyor bu sırada yabancı istihdamını engellemeye çalışarak ekonomiden gayrimüslim unsurun ayıklanmasına çaba gösteriliyordu. Bunlar Birinci Dünya Savaşı sırasında yükselişe geçecek olan milli iktisat düşüncesinin belirtileri olarak değerlendirilebilir.

Parvus, 1 Ekim 1911'de **Tanin** gazetesinde yayımlanan makalesinde¹⁶ İtalyanlarla nasıl harb-i iktisadi edileceğinden bahsetmiştir. Makalede sunulan dokuz maddelik tedbirler arasında İtalyan mallarından –transit geçiş yapanlar da dahil olmak üzere- yüzde seksen gümrük vergisi alınması, İtalyan postalarının kapatılması, İtalyan tebaasının Osmanlı tebaasının tâbi olduğu vergileri ödemekle mükellef tutulması, “harb vergisi” konulması, Amerika'nın da dahil olacağı bir konferansın toplanması bulunmaktadır.

Parvus bir başka makalesinde¹⁷, İtalya'nın 1908 yılı rakamlarına göre Osmanlı İmparatorluğu'na 40 520 040 kuruş değerindeki hububat ihracatına karşılık Osmanlı'nın İtalya'ya yaptığı ihracatın 6 385 102 kuruş olduğu belirtilerek İtalya'nın ticarete Osmanlı'ya muhtaç olduğu belirtmiştir. Osmanlı Devleti'nin İtalya'ya göndermekte olduğu malların ise başka devletlere rahatlıkla satılacağı dile getirilmiştir. İtalya'dan alınan ürünler arasında en fazla miktarı pirinç oluşturmaktadır. Yazar, bu konuda ise İngiltere ve Mısır'dan da pirinç alındığını ve İtalya'dan alınanının bunun yanında önemsiz olduğunu belirterek harb-i iktisadiden zararlı çıkacak olanın İtalya olduğunu ileri sürmüştür. Çünkü yazara göre Osmanlı İmparatorluğu bu

¹⁴ Bu konu daha ayrıntılı bir şekilde “İtalyanların Tardı” bölümünde incelenmiştir.

¹⁵ **a.g.e.**,s.168.

¹⁶ Parvus, “İtalya'ya karşı harb-i iktisadi”, **Tanin**, No: 1106, 1 Teşrinievvel 1911, 18 Eylül 1327, 8 Şevval 1329,s.3.

¹⁷ Parvus, “İtalya ile İktisadi Muharebe”, **Tanin**, No:1116, 11 Teşrinievvel 1911, 28 Eylül 1327, 18 Şevval 1329,s.3.

malları başka ülkelerden de temin edebilirken İtalya bu malları gümrük vergisi gibi sebepler nedeniyle aynı rahatlıkta başka ülkelere satamayacak, İtalya kısa sürede bundan zarar görecektir.

Savaşın çıkmasına günler kala **Tanin** gazetesine gönderilen “Muharebe halinde İtalya’yı nasıl tazyik edebiliriz?” başlıklı yazıda askeri alanda savaşıcak güç olmadığına dair bir inancın, Avrupalılar arasında olduğu kadar birçok Osmanlı arasında da var olduğu belirtilerek bu duruma karşı yine de alınacak tedbirlerle İtalyanlara zarar verilebileceği belirtilmiştir. Bu yollar arasında İtalyan mallarını boykot etmek de sayılmıştır.¹⁸

1908’de Avusturya- Macaristan ve Bulgaristan’a karşı, 1910’da Yunanistan’a karşı gerçekleştirilen boykot hareketlerinin etkili olması, Osmanlı kamuoyunda bir boykot geleneği yarattığı yönündeki fikrimizin bir diğer dayanağı 1911 yılında İtalya’nın Trablusgarb’a saldırmasının ardından Osmanlı kamuoyunun tepkisini yine “doğal olarak” boykotla ortaya koymasıdır. İtalya’ya karşı boykotun ilan edildiği¹⁹ 6 Teşrinievvel 1911 tarihli **İkdam** gazetesindeki şu satırlar bu durumu yansıtmaları açısından ilginçtir:

“İlan-ı harb tarihinden itibaren İtalya’ya karşı tabiatıyla boykotaj tatbikine ibtidar kılınmış olmak lazım geleceği malumdur. Şu ifadedeki, bazı vatandaşlarımızın ‘haydi boykotaj ilan edelim’ suretinde işitilen tekliflerinden ileri geliyor, İtalya’ya karşı suret-i mahsusada boykotaj ilanına hacet mi var? Boykotaj, İtalya hükümetinin ilan ettiği haksız harbin bir netice-i tabiyesi olup o dakikada kendi kendine ilan edilmiş demek olduğundan...”²⁰

¹⁸ “Muharebe halinde İtalya’yı nasıl tazyik edebiliriz?”, **Tanin**, No:1101, 24 Eylül 1911, 11 Eylül 1327, 1 Şevval 1329, s.1.

¹⁹“Boykotaj”, **Tanin**, No:1111, 6 Teşrinievvel 1911, 23 Eylül 1327, 13 Şevval 1329,s.1; “Boykotaj başladı”, **İkdam**, No:566, 6 Teşrinievvel 1911, 23 Eylül 1327, 13 Şevval 1329, s.3; “Boykotaj başlamış”, **Sabah**, No:7917, 6 Teşrinievvel 1911, 23 Eylül 1327, 13 Şevval 1329,s.2.

²⁰ “İtalya’ya karşı boykotaj”, **İkdam**, No:566, 6 Teşrinievvel 1911, 23 Eylül 1327, 13 Şevval 1329 ,s.3.

Boykotun ilk gününde Pire'den İstanbul'a gelen Bulgar bandıralı bir gemide İtalyan mallarının taşındığının haber alınması üzerine geminin yükünü indirmesine izin verilmemiş, aynı gemiyle Pire'ye iade edilmiştir.²¹ Bandırma'ya gelen iki İngiliz gemisinde İtalyan malı olduğundan ahalinin elini bile sürmediği, boykotun her yerde başladığı bildirilmiştir.²²

Hatırlanacağı gibi 1908 boykotu sırasında liman işçilerinin desteği boykota büyük katkı sağlamıştı.²³ Benzer şekilde İtalya'ya karşı boykot hareketi başlar başlamaz İstanbul hamalları İtalyan mallarını indirmeyeceklerini duyurmuşlardır.²⁴

Çalışmamızda ifade ettiğimiz, savaş sırasında Osmanlı basınında artan İslami vurgu, boykot hususunda da dikkati çekmektedir. Basında gözlemlediğimiz İslami vurguda amaç, savaş alanı dışındaki alanlardaki mücadelede imparatorluk sınırları dışındaki büyük Müslüman nüfusun desteğini alarak daha etkili olmaktır. İtalya'nın savaş ilanı notası verdiği gün, Berlin'de bir İslam kongresinde İtalya'ya karşı Mısır'da, Tunus'ta, Hindistan'da, Kırım'da, Kafkasya'da boykot ilan edilmesi yönünde bir karar alınmıştır.²⁵ Boykota bir diğer destek de Malezya'dan gelmiş, İtalyan mallarının boykot edildiği Uhuvvet-i İslamiye Cemiyeti aracılığıyla duyurulmuştur.²⁶

Boykotun ilk günü Londra'dan **Sabah** gazetesine çekilen telgrafta Londra'da bulunan İslam ahalisinin Osmanlı milletinin düşmanına karşı şiddetli bir boykotaj başlatması için ferman-ı hümayun verilmesi talep edilmektedir.²⁷

Boykot hareketine Osmanlı sınırları dışından gelen bir diğer destek Mısır'dan olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda boykotun başlamasından birkaç gün sonra

²¹“İtalya emtiası”, **Tanin**, No:1111, 6 Teşrinievvel 1911, 23 Eylül 1327, 13 Şevval 1329,s.1; “Boykotaj başladı”, **İkdam**, No:566, 6 Teşrinievvel 1911, 23 Eylül 1327, 13 Şevval 1329, s.3; “Boykotaj başlamış”, **Sabah**, No:7917, 6 Teşrinievvel 1911, 23 Eylül 1327, 13 Şevval 1329,s.2.

²² “Boykotaj!”, **Sabah**, No:7918, 7 Teşrinievvel 1911, 24 Eylül 1327, 14 Şevval 1329,s.1.

²³ Bkz. Çetinkaya, **a.g.e.**, s.189-214.

²⁴ “Boykotaj!”, **Sabah**, No:7918, 7 Teşrinievvel 1911, 24 Eylül 1327, 14 Şevval 1329,s.1.

²⁵ “Umumi Boykotaj”, **Tanin**, No:1104, 1 Teşrinievvel 1911, 18 Eylül 1327, 8 Şevval 1329, s.1.

²⁶ “İtalyanlara boykotaj”, **Tanin**, No:1234, 8 Şubat 1912, 26 Kanunusani 1327, 19 Safer 1330, s.1.

²⁷ “Her taraftan boykotaj sedaları”, **Sabah**, No:7918, 7 Teşrinievvel 1911, 24 Eylül 1327, 14 Şevval 1329,s.1.

Mısır gazeteleri El Mansura'da İtalya mallarına karşı boykotun başladığını haber vermişlerdir.²⁸

Kamuoyunda İtalya'ya karşı duyulan tepkinin bir diğer tezahürü, İtalyan mağazalarından alışveriş edilmemesi konusunda gösterilen hassasiyet olmuştur. Hatta boykot ilan edildiği günlerde gazetelerde yer alan bir habere göre birkaç günden beri Beyoğlu'nda bulunan bazı İtalyan mağazalarından alışveriş edildiği görülmüştür. Yine aynı haberde Osmanlı otomobilleri mevcut olmasına rağmen hala bir iki İtalyan otomobiline rağbet gösterilmesi hususunda da Osmanlılara hamiyetleri hatırlatılmıştır.²⁹

İtalya'ya karşı boykot hareketi çerçevesinde, İtalyan mağazalarının bir listesinin yayımlanması talep edilmiştir. Basın bu konuda temkinli davranmayı yeğlemiş, hemen bir liste ilan etmemiştir. Yanlışığa mahal vermemek için tüccarlardan bir komisyon kurulmuştur.³⁰ Bu komisyon on gün kadar sonra İstanbul'da İtalyanlara ait iş yerlerinin listesini çıkararak gazetelere vermiştir.³¹ Bu konuda her ne kadar temkinli davranılmış olsa da yine de yanlılık olmamış değildir. Örneğin daha önce bir buçuk sene kadar İtalyan vatandaşı olan bir fotoğrafçı **Tanin** matbaasına giderek kendisinin Osmanlı tabiiyetine geçtiğini, bir önceki seneye ait temettü vergisi evraklarını da göstererek ispatlamıştır. Ancak bir diğer olayda Romanya vatandaşı olduğuna dair bazı evraklar gösteren bir tüccarın İstanbul defterdarlığında yapılan soruşturmaya göre iki senedir temettü vergisi ödemediği ve müracaat sırasında da kendisinin İtalyan tabiiyetinde olduğunu bildirdiği anlaşılmıştır.³² Bu listelerin yayımlanmasından yaklaşık iki ay sonra bir düzeltme daha yapılmıştır. Listede yer alan bir komisyoncu kendisiyle iş yapan Osmanlı tüccarlarının bu sebepten kendisiyle iş yapmayı bırakacağından endişe etmiş ve İspanyol vatandaşı olduğunu belirten bir mektupla durumu açıklamıştır.³³

²⁸ "Mısır'da boykotaj", **Tanin**, No:1117, 12 Teşrinievvel 1911, 29 Eylül 1327, 19 Şevval 1329, s.2.

²⁹ "Boykotaj!", **Sabah**, No:7918, 7 Teşrinievvel 1911, 24 Eylül 1327, 14 Şevval 1329, s.2.

³⁰ **İkdam**, No:569, 9 Teşrinievvel 1911, 26 Eylül 1327, 16 Şevval 1329, s.2.

³¹ "İtalyan tacirler", **Tanin**, No:1125, 20 Teşrinievvel 1911, 7 Teşrinievvel 1327, 27 Şevval 1329, s.6; "İtalyan tacirler", **Tanin**, No:1126, 21 Teşrinievvel 1911, 8 Teşrinievvel 1327, 28 Şevval 1329, s.4.

³² "Tashih", **Tanin**, No:1127, 22 Teşrinievvel 1911, 9 Teşrinievvel 1327, 29 Şevval 1329, s.4.

³³ "Tevzih", **Tanin**, No:1184, 20 Kanunuevvel 1911, 7 Kanunuevvel 1327, 28 Zilhicce 1329, s.5.

Cıbalı'da bulunan ve tersanenin ekmek ihtiyacını karşılayan bir un fabrikasının sahibi İtalyan olduğu için Bahriye Nezareti'nin sözleşmeyi feshetmesi ve fabrika için kullanılmakta olan iki istimbota da el konulması İtalyanlara karşı tepkiye bir başka örnektir.³⁴

Boykotun başlamasından on gün sonra İzmir'de işçiler İtalya'nın Brindesi ve Napoli limanlarından İtalyan malları yüklenmiş olduğu halde gelen yabancı gemilerden söz konusu malları indirmek istememişlerdir. Almanya sefareti de İzmir'de İtalyan mallarına karşı başlatılan boykottan dolayı Bab-ı Âli'ye bir protesto notası göndermiştir.³⁵ Almanya sefaretinin Bab-ı Âli nezdindeki yoğun girişimleri işe yaramış ve hükümetin emriyle işçilerce mallar taşınmış ve sahiplerine teslim edilmiştir.³⁶

İtalya boykotunda "makarna" konusu da gündeme gelmiştir. Kosova'da kırk beşinci alay "kendi fabrikalarımızda imal olunmadıkça makarnayı kışlarına sokmayacaklarını"³⁷ duyurmuştur. Parvus ise Osmanlı'nın makarnasız kalmayacağını, bu açığı Fransa, Avusturya, İngiltere ve Yunanistan'dan aldıklarıyla giderebileceğini dile getirmiştir.³⁸ Halide Edip bu konuda şu satırları kaleme almıştır: "Şimdi de İtalyan olan her şeyi boykot edecektik. Herkes 'makarna yemeyin. İtalyan malı almayacağım, İtalyanca konuşmayacağım' diye ant içip duruyordu. Bu da tabii Türkiye'de makarna fabrikalarının gelişmesine yol açtı."³⁹

Halide Edip Adivar'ın da belirttiği gibi İtalyan olan her şey protesto edilmekteydi. Örneğin Bursa havlularının İtalyan ipliğinden yapıldığının haber alınması üzerine bu konuda ilgililer hamiyete davet edilmiştir.⁴⁰

³⁴ "Cıbalı un fabrikası", **İkdam**, No:567, 7 Teşrinievvel 1911, 24 Eylül 1327, 14 Şevval 1329,s.1.

³⁵ "Tuhaf bir haber", **Tanin**, No:1122, 17 Teşrinievvel 1911, 4 Teşrinievvel 1327, 24 Şevval 1329, s.3.

³⁶ "İtalya'ya karşı boykotaj", **Tanin**, No:1122, 17 Teşrinievvel 1911, 4 Teşrinievvel 1327, 24 Şevval 1329, s.3.

³⁷ "Makarna Aleyhinde", **Tanin**, No:1136, 31 Teşrinievvel 1911, s.3.

³⁸ Parvus, "İtalya ile İktisadi Muharebe", **Tanin**, No:1116, 11 Teşrinievvel 1911, 28 Eylül 1327, 18 Şevval 1329,s.3.

³⁹ Halide Edip Adivar, **Mor Salkımlı Ev**, İstanbul, Atlas Kitabevi, 1985, s.140.

⁴⁰ "Bursa havluları",**Tanin**, No:1126, 21 Teşrinievvel 1911, 8 Teşrinievvel 1327, 28 Şevval 1329, s.4.

Boykotun başladığı ilk günlerde **Tanin** gazetesinde “Yavuz” imzasıyla çıkan bir makalede boykot konusuna temkinli yaklaşılmıştır. Söz konusu makalede “boykot bir kılıçtır. Fakat iki tarafı keskin bir kılıçtır. Onunla düşmanı paralamak isterken bazen bir millet kendisi cerrahîdar olur” denilerek bir boykottan zararsız çıkmak için ona daha az muhtaç olması, hasmın menfaatinin daha fazla bulunması gerektiği, bunu anlamak için de istatistikleri incelemek gerektiği belirtilmiştir.⁴¹

Memalik-i Osmaniye'den İtalya'ya İhracat İtalya'dan Memalik-i Osmaniye'ye ithalat

Sene	Milyon Frank	Milyon Frank
1892	60	27
1893	55	30
1894	52	32
1895	47	35
1896	45	37
1897	41	36
1898	39	40
1899	37	42
1900	41	48
1901	42	50
1902	41	54
1903	47	56
1904	46	57
1905	52	63
1906	49	69
1907	53	71
1908	54	73
1909	56	79

Yazar bu rakamlara dayanarak, son yıllardaki İtalya'ya yapılan ihracattaki artışın Osmanlı'dan İtalya fabrikalarına yapılan hammadde satışı olduğunu belirtmiştir. İtalya Osmanlı'dan yaprak tütün, parafin koza, ham ipek, ham pamuk,

⁴¹ “Boykotaj ve İtalya Ticareti-Kapitülasyonlar-Tarfife-i Umumiye”, **Tanin**, No:1117,12 Teşrinievvel 1911,s.3.

yün yapağı, boya imaline mahsus mevad, odun, meyve, hayvan derileri, buğday, arpa, mısır, darı, yağlı bezirler, yumurta ithal ederken; Osmanlı şarap, müstahzarâdviye sülfatolar, pamuk ipliklerinin envai, envai kağıt, pamuk mensucat, ipek mensucat, döğme çelik ve demir eşya, şamili kibrit, hamur işi almaktadır.

Yavuz imzalı bu yazı, bu dönemin “milli iktisat” a giden süreçte nereye oturduğunu anlamamızı sağlar. Zira 1908’deki harekettten bir adım daha öteye giderek hükümetin boykot dışında tedbir alması gerektiğini belirtmiştir. Boykotun milletin bir meselesi olduğunu belirten Yavuz, hükümetin de gerekli tedbirleri alması gerektiğini belirterek devletin rayiç üzerinden yüzde on bir gümrük resmi almasını teklif eder. Yavuz’a göre en mühim boykotaj da budur.⁴²

İtalyanların kapitülasyonlardan yararlandırılmaması savaşın ilk günlerinde basında yer almıştır.⁴³ 7 Ekim 1911 tarihli gazetelerde Osmanlı topraklarında yaşayan İtalyan tebaasının kapitülasyonların sağladığı haklardan istifade edemeyeceği ve bunlara uluslararası hukuk kurallarına göre muamele edileceğine dair bir genelgenin, Adliye Nezareti tarafından memurlara tebliğ edildiği haberi yer almıştır.⁴⁴ Bundan birkaç gün sonra, 12 Ekim 1911’de Osmanlı hükümeti tek maddelik bir kanun-ı muvakkat çıkardı. Bu kanunla, İtalya’dan Osmanlı’ya getirilecek eşyanın kıymeti üzerinden yüzde yüz gümrük resmi alınması kararlaştırıldı.⁴⁵ Söz konusu kanun uyarınca İtalya’dan gelecek eşyanın kıymeti üzerinden yüzde yüz gümrük resmi alınması uygulanmıştır.⁴⁶ Hatta tütün gümrüğü civarında limon ticareti yapan bir tüccarın yüzde yüz gümrük resmi ödeyerek İtalya’dan İstanbul’a limon ithal ettiği haberi verilmiştir.⁴⁷ Bu habere dair belirtmemiz gereken nokta, bu haberin bir ihbar gibi verilmiş olmasıdır.

⁴² “Boykotaj ve İtalya Ticareti-Kapitülasyonlar-Tarife-i Umumiye”, **Tanin**, No:1117,12 Teşrinievvel 1911,s.3.

⁴³ “İtalyalılar hakkında kapitülasyonlar”, **Tanin**, No:1108, 3 Teşrinievvel 1911, 20 Eylül 1327, 10 Şevval 1329, s.1; “İtalya kapitülasyonları”, **Tanin**, No:1109, 4 Teşrinievvel 1911, 21 Eylül 1327, 11 Şevval 1329, s.1.

⁴⁴ “İtalya tebaası-kapitülasyonlar”, **İkdam**, No:567, 7 Teşrinievvel 1911, 24 Eylül 1327, 14 Şevval 1329,s.1.

⁴⁵ Kemal Yakut, “II.Meşrutiyet Döneminde İtalyan Boykotu”, **Tarih ve Toplum**, Sayı:21, Temmuz 2001, s.28.

⁴⁶ “İtalyan emtiasına”, **Sabah**, No:8019, 18 Kanunusani 1912, 5 Kanunusani 1327, 28 Muharrem 1330, s.1.

⁴⁷ “İtalya limonları”, **Tanin**, No:1233, 7 Şubat 1912, 25 Kanunusani 1327, 18 Safer 1330, s.4.

Yüzde yüz gümrük meselesinin Osmanlı'ya bir zarar verip vermeyeceği de tartışılmıştır. İtalya'dan gelecek eşyanın kıymeti üzerinden yüzde yüz gümrük resmi alınmasına dair kanun Meclis-i Mebusan'da görüşülürken gündeme bağcılıkta önemli bir yeri olan kükürt konusu gelmiş ve bir vekilin bunun kapsam dışı bırakılmasını aksi takdirde yapılacak zammın kendi keselerine olacağını dile getirmesi üzerine Maliye Nazırı bu konunun önemli olduğunu ve tetkik ederek gerekenin yapılacağını belirtmiştir.⁴⁸

Boykotun zararının İtalya'ya mı Osmanlı'ya mı olacağı tartışmalarından Osmanlıların yürüttüğü boykotun İtalya'daki etkisine dönecek olursak boykotun başlamasından kısa bir süre sonra İtalya'dan gelen bir mektup memnuniyetle karşılandığını görürüz. İtalya'nın Biella şehrindeki bir fanila fabrikasının direktörü, Osmanlı tüccarlarının bu fabrikaya daha önce verdikleri siparişleri almak istememeleri ve İngiliz fabrikalarıyla Selanik'te yeni açılan bir fanila fabrikasına siparişte bulunmaları üzerine İstanbul'daki tüccarlara bir mektup göndermiştir. Direktör mektubunda Osmanlı tüccarlarına şöyle seslenmiştir:⁴⁹

“Biz daimi surette Osmanlı tüccarlarıyla dost kalmak arzusunda bulunuyoruz. Trablusgarp hadisesi bu dostluğa hanel getirmemelidir. Bu mesele hükümetler arasında halledilecek bir şeydir. Vakıa biz de bu halin vukuğunu hiçbir zaman arzu etmez isek de hükümete nasıl karışabiliriz. Aramızdaki münasebet ticariyenin şu suretle bozulması bizi pek meyuz etmektedir. Sizden son derece büyük ricalarda bulunuyoruz ki mallarınızı yine bize sipariş ediniz ve siparişleriniz kabulden istinkâf etmeyiniz”

Osmanlı kamuoyunda savaşın ilk günleri, İtalyanlara karşı düşmanlık hislerin en yoğun olduğu dönemdir. Yukarıda aktardığımız İtalyanın mektubundaki gibi savaşın hükümetler arasında olduğu, İtalyanlara karşı düşmanlık hisleri beslenmemesi gerektiğini belirten birine cevaben kaleme alınan mektupta bu fikre şiddetle karşı çıkmıştır. Mektubun sahibi bunun mümkün olamayacağını, senelerdir

⁴⁸ “Rüsûmat mazbatası”, **Tanin**, No:1190, 26 Kanunuevvel 1911, 13 Kanunuevvel 1327, 5 Muharrem 1330,s.5.

⁴⁹ “İtalyan tüccarları yalvarıyor”, **Tanin**, No:1122, 17 Teşrinievvel 1911, 4 Teşrinievvel 1327, 24 Şevval 1329,s.2.

tanıdığı ve iyi bir insan olduğunu bildiği halde, İtalyan mesai arkadaşıyla ilişkisinin artık eskisi gibi olamayacağını, o anda İtalyan arkadaşının akrabalarından birinin, Trablus'ta "kardeşini, babasını ya da arkadaşını" öldürdüğünü bile bile İtalyan arkadaşının yüzüne bakamayacağını ifade etmiştir.⁵⁰

İtalya'ya karşı yürütülen boykot, 1908 boykotuna göre daha sönük bir seyir izlemiştir. Ermeni bir vatandaş, **Jön Türk** gazetesine İtalya'ya karşı boykotun daha etkili olması için bazı tavsiyelerinin yer aldığı bir mektup göndermiştir. Mektupta, Cezayir ve Tunus Muhacirleri Cemiyeti'nin boykotun gerekliliğine dair beyannamesinden hareketle boykotun başarılı olabilmesi için bir teşkilatın kurulması gerektiği dile getirilmiştir. Bütün dünyadaki Müslümanların nüfuslarına göre dairelere bölünmesini tavsiye eden okur, bunun Cezayir 3, Tunus 2, Trablus ve Mısır 2, İran 2, Hindistan İngiliz 3, Afganistan 2, Rusya 3, Bosna, Çin, Hollanda müstemlekât ve diğer İngiliz ve Fransız müstemlekâtı birer daireye bölünmesi şeklinde olabileceğini ifade etmiştir. Her dairede bulunan Müslümanlar birer komite teşkil edip birer murahhas tayin edecek ve bunlar da İstanbul'daki umumi komiteyi oluşturacaklardır. İstanbul'daki bu komite bütün İslam alemini temsil edecektir. Ermeni vatandaş bütün Müslümanların İtalya Osmanlı ülkesinde bulundukça boykot etmesi gerektiğini ve hatta **Tanin**'in "İttihad-ı Husumet" senedine benzer bir senedi de Müslümanların hazırlayıp imzalaması gerektiğini yazmıştır.⁵¹

Örgütlenmeden bahsetmişken İtalya'ya karşı uygulanan boykotta İtalyan tüccarların listesinin hazırlanması için kurulan komisyon haricinde, 1908 boykotunda olduğu gibi bir örgütlülüğün⁵² olmadığını belirtmeliyiz.

⁵⁰ "Bir Türk'ün İtalyanlar Hakkındaki Hissiyatı", **Tanin**, No:1125, 20 Teşrinievvel 1911, 7 Teşrinievvel 1327, 27 Şevval 1329, s.2.

⁵¹ "Boykotaj", **Tanin**, No:1135, 30 Teşrinievvel 1911, 17 Teşrinievvel 1327, 8 Zilkade 1329, s.1-2.

⁵² "Osmanlı Boykotaj Cemiyeti" için bkz. Çetinkaya, **a.g.e.**, s.299-329.

3.2. "İTTİHAT-I HUSUMET KAMPANYASI"

Düşmanlık hislerinin yoğun olduğu bir sırada, boykot kararının alınmasından bir hafta sonra 13 Ekim 1911 tarihinde **Tanin** gazetesi İtalya'ya karşı "İtalya Aleyhinde İttihad-ı Husumet" adlı bir kampanya başlatmıştır. Bütün Osmanlıların bir "vazife-i vataniye"ye davet edildiği kampanya metninde⁵³:

"İtalya hükümeti hiçbir hakka müstenid olmaksızın memleketimize tecavüz etti. İlan-ı harb etmeden harb gemilerimizi batırdı. Kalelerimizi topa tuttu, kadınları, çocukları, güller altında parçaladı. Bu tecavüze karşı hükümet-i Osmaniye vatanın namus ve şerefini kurtarmak için elbette vazifesini yapacaktır. Fakat bu vazife-i resmiyenin yanı sıra bize, efrâd-ı millete ayrıca tertib eden birtakım vazâif-i hususiye vardır. İşte bugün o vazifelerden birinin ifasını temin için bütün Osmanlılara mürâcaat ediyoruz.

İtalya bizim düşman-ı canımızdır. Trablusgarb toprağında bir İtalyan neferi buldukça Osmanlı milletinin ahz-ı intikama çalışmaktan geri durmasının ihtimali yoktur. Binâen aleyh bütün Osmanlılar İtalya'ya düşmanlık etmek ve İtalya'dan intikam almak fikrinde birleşmelidirler. İşte bu maksatla İtalya aleyhinde bir ittihâd-ı husûmet teşkil etmeye teşebbüs ediyoruz. Bu ittihâd-ı husûmetin gayesi İtalya'dan ahz-i intikamdır. Hükümetin isti'mal edeceği vesâit-i resmiyeden başka efrad-ı milletin teşebbüs edeceği vesâit ise şunlar olacaktır:

- 1- Bir İtalyalı ile zerre kadar alışveriş etmemek.
- 2- Bir İtalya ma'mûlâtına ve mahsulâtına hiçbir zaman râğbet etmemek.
- 3- İtalya vapurlarına binmemek.
- 4- İtalyanca tekellüm etmemek.
- 5- İtalyan mekteplerine çocuk göndermemek.
- 6- İtalyan postasına mektup vermemek.
- 7- İtalyan hizmetçi ve amele kullanmamak.
- 8- Hiçbir İtalyalı'ya kavâid-i âhlakiye ve insaniye haricinde muâvenet etmemek.
- 9- Ahlâkın men etmediği hususatda İtalyanları mümkün olduğu kadar ızrâr etmek.
- 10- Çocuklarını İtalyanlara karşı husûmet hissiyle büyütme."

⁵³ "İtalya Aleyhinde İttihad-ı Husumet", **Tanin**, No:1118, 13 Teşrinievvel 1911, 30 Eylül 1327, 20 Şevval 1329, s.1.

Her Osmanlının İtalyanlara karşı hissettiği husûmeti son derecede etkili bir hale getirmek için birlikte muntazam bir usul dairesinde çalışılması gerektiği belirtilerek bu amaç için İtalyanlar aleyhinde bir “İttihad-ı Husumet Cemiyeti” kurulması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Kampanya metninde, kurulacak “İttihad-ı Husumet Cemiyeti”ne katılmak isteyenlerden yukarıda yazılı on maddeyi namusları üzerine yemin ile taahhüt ettiklerini ve ömürleri oldukça bu yolda hareket edeceklerini gösteren bir taahhütname imzalamaları istenmektedir. Cemiyete katılmak isteyen vatandaşların, gazetede kolaylık sağlamak üzere basılmış olan taahhütnamenin bir numunesini keserek ya da nasıl olursa olsun bir kağıda yazıp imzalayarak **Tanin** gazetesine göndermelerinin yeterli olacağı belirtilmiştir. Bu şekilde cemiyete dahil olduklarını beyan etmiş olanların isimlerinin **Tanin** gazetesinde basılacağı da metinde yer almıştır. Gönderilen isimlerin sayısı “mühim bir miktar”a ulaştığında bir kongre düzenlenerek “İttihad-ı Husumet Cemiyeti”nin resmen kurulacağı duyurulmuştur.

Yazıda cemiyetin her sene İtalya ile savaş ilan edildiği günde bir genel kongre toplayarak bir sene zarfındaki “icraat-ı husumetkarane”nin değerlendirileceği ve söz konusu günde Memalik-i Osmaniye’nin her tarafında mitingler düzenlenerek İtalya’ya husumet hissiyatın gittikçe kuvvetlenmesine ve ahz-i intikam fikrinin yaygınlaştırılmasına çalışılacağı belirtilmiştir. Metnin bu kısmında, bu hususta mekteplerin öneminin ve çocukların da hep bu fikir-i husumet ile terbiye edileceğinin vurgulanması da dikkat çekicidir.

İtalya ile savaş ilan edildiği gün toplanacak bu genel kongrede, her sene İtalya’ya daha ne suretle fazla zarar verilebileceği de düşünülecek ve bu yolda müsabakalar açılacağı metinde yer alan dikkat çekici hususlardan biridir.

“İtalya aleyhinde İttihad-ı Husumet Kampanyası”nın kamuoyu metninin sonunda cemiyetin amaç ve araçları hakkında şimdilik malumatın bu kadar olduğu, cemiyetin teşkilinin ve idare şeklinin **Tanin**’de isimlerin yayımlanmasından sonra kesinleşeceği belirtilmiştir.

Kampanyaya ve dolayısıyla cemiyete katılmak isteyenler için hazırlanmış taahhütname metni şu şekildedir.⁵⁴

İtalya Aleyhinde İttihad-ı Husumet

İtalya hükümetinin tecavüz şekavetkaranesine karşı ilelebed devam edecek bir gayz ve kin

Ömrüm oldukça:

- 1- İtalyalı ile hiç alışveriş etmeyeceğime,
- 2- İtalya ma'mûlât ve mahsulâtını kullanmayacağıma,
- 3- İtalya vapurlarına binmeyeceğime,
- 4- İtalyanca tekellüm etmeyeceğime,
- 5- İtalyan mekteplerine çocuğumu göndermeyeceğime,
- 6- İtalyan postasına mektup vermeyeceğime,
- 7- İtalyan hizmetçi kullanmayacağıma,
- 8- Kavâid-i âhlakiye ve insaniye haricinde hiçbir İtalyalıya muâvenet etmeyeceğime,
- 9- Ahlâkın men etmediği hususatda İtalyanları elimden geldiği kadar ızrâr edeceğime,
- 10- Çocuklarımı İtalyanlara karşı husûmet hissiyle büyüteceğime ve bu hissi ta'mîm için çalışacağıma

Dinim ve namusum üzerine yemin ederim.

İsim ve şöhret

Ertesi günkü gazetenin ilk sayfasında kampanyaya çağrı metni ve taahhütname tekrar yayımlanmıştır.⁵⁵ İkinci sayfada ilk taahhütname gönderenlerin yaklaşık üç buçuk sütun tutan isimleri basılmıştır.⁵⁶ Daha sonraki gün çağrı metni

⁵⁴ a.g.m.

⁵⁵ "İtalya Aleyhinde İttihad-ı Husumet", **Tanin**, No:1119, 14 Teşrinievvel 1911, 1 Teşrinievvel 1327, 21 Şevval 1329, s.1.

⁵⁶ "İtalya Aleyhinde İttihad-ı Husumet-Galeyan-ı hamiyet her taraftan nefret ve adâvet âvâzeleri, intikam yeminleri geliyor", **Tanin**, No:1119, 14 Teşrinievvel 1911, 1 Teşrinievvel 1327, 21 Şevval 1329, s.2.

gazetede yine yayımlanır ancak artık dördüncü sayfadır⁵⁷ ve gönderilen isimler üç sütun kadar yer almıştır.⁵⁸

Özetlersek “İttihad-ı Husumet” kampanyasının çağrı metni ilk kez yayımlandıktan sonra beş kez daha yayımlanmıştır.⁵⁹ İsimler ise kampanya duyurusunun hemen ertesiinden itibaren yayımlanmaya başlamıştır. Zaten kampanyanın geneline baktığımızda kampanyanın isim gönderme ve bunların gazetede yayımlanması şeklinde geçtiğini görmekteyiz.

Kampanyanın başlamasının ardından kampanya metni dışında “İttihad-ı Husumet Cemiyeti”ne ilişkin çıkan tek haber Eskişehir’de çıkan “**Hakikat**” gazetesinin de kampanyayı desteklediğini göstermektedir. Zira söz konusu gazete cemiyet kurulmasını isteyenlerin isimlerini yayımlayacaklarını duyurmuştur. Gazete kurulacak cemiyeti bir ordu kadar yararlı olarak değerlendirmektedir. Çünkü bu ordu “daima galip, daima muzaffer” dir. Ayrıca gazeteye göre böyle bir teşebbüs sadece İtalya’ya karşı değil, vatana gözünü diken herhangi bir düşmana karşı da mücadele etmeyi sağlayacaktır. Gazete, cemiyetin görevini dostluk gösteren yabancıların memleketteki işlerini kolaylaştırmak, düşmanların da her türlü menfaatini kırmak olacağı şeklinde değerlendirmiştir.⁶⁰

Ayastefanos’tan taahhüname gönderen bir okur “ittihad-ı husumeti”ni herkesten “bir fazla” göstermek istemiştir ve taahhünameyle birlikte “donanma ianesi” olarak beş kuruş göndermiştir. Bu hareketi diğer katılımcılara da tavsiye eden okur, daha önce isim gönderenler de beşer kuruş gönderseydi “ittihad-ı husumet”e fiili bir katkı yapmış olurlardı, hem de donanmayı kazandırırlardı

⁵⁷ “ İtalya Aleyhinde İttihad-ı Husumet”, **Tanin**, No:1120, 15 Teşrinievvel 1911, 2 Teşrinievvel 1327, 22 Şevval 1329, s.4.

⁵⁸ “İtalya Aleyhinde İttihad-ı Husumet-Galeyan-ı hamiyet her taraftan nefret ve adâvet âvâzeleri, intikam yeminleri geliyor”, **Tanin**, No:1120, 15 Teşrinievvel 1911, 2 Teşrinievvel 1327, 22 Şevval 1329, s.4-5.

⁵⁹ Kampanya çağrı metninin diğer baskıları için bkz. “ İtalya Aleyhinde İttihad-ı Husumet”, **Tanin**, No:1121, 16 Teşrinievvel 1911, 3 Teşrinievvel 1327, 23 Şevval 1329, s.4; “ İtalya Aleyhinde İttihad-ı Husumet”, **Tanin**, No:1122, 17 Teşrinievvel 1911, 4 Teşrinievvel 1327, 24 Şevval 1329, s.5; “ İtalya Aleyhinde İttihad-ı Husumet”, **Tanin**, No:1123, 18 Teşrinievvel 1911, 5 Teşrinievvel 1327, 25 Şevval 1329, s.4.

⁶⁰ “İttihad-ı Husumet Cemiyeti”, **Tanin**, No:1123, 18 Teşrinievvel 1911, 5 Teşrinievvel 1327, 25 Şevval 1329, s.5.

yazmıştır.⁶¹ Ayastefanoslu okurun bu önerisi yayımlandıktan bir-iki saat sonra matbaaya gelen bir grup beşer kuruşluk yardım getirmiştir. Gazetede bu kişilerin isimleri yayımlanmıştır.⁶² Bir sonraki gün bir doktor kendisi ve aile fertleri adına her ay yapmayı taahhüt ettiği yirmi kuruşluk “donanma ianesi”ni matbaaya getirmiştir. Aynı gün matbaaya gelen şemsiye fabrikası çalışanları topladıkları yetmiş kuruşu getirmişlerdir.⁶³ Gazete ondan sonraki gün “İttihad-ı Husumet Cemiyeti”ne katıldıklarına dair taahhütname gönderenlerden taahhütname yanında beşer kuruş yardım gönderenlerin isimlerini ayrıca yayımlamıştır.⁶⁴

İlk günlerde hemen hemen her gün kampanyaya katılanların ismi gazetede yayımlanırken Ocak 1912’den sonra azalma görülmüştür ve 7 Mart 1912’de kampanyaya ve dolayısıyla cemiyete katılmak isteyenlerin isimleri son kez yayımlanmıştır.⁶⁵ **Tanin** gazetesinin ilgili sayılarında yaptığımız taramada “İttihad-ı Husumet Cemiyeti”nin kurulduğuna dair herhangi bir ifadeye rastlanmamasından kampanyanın başlangıcında belirtilen “mühim” miktara ulaşamadığı anlaşılmaktadır. Savaşın Ekim 1912’de sonlandığı düşünülürse kampanyanın oldukça erken bittiği fark edilecektir.

Gerek boykotun gerekse kampanyanın halkın işgalin ilk günlerindeki öfkesini yitirmesinin ardından yavaş yavaş kendiliğinden ortadan kayboluşunu, işgalin ilk günlerindeki heyecan ortamından ayrılarak Trablusgarb’a giden **Tanin** gazetesi muhabiri Ahmet Şerif’in döndükten sonra, daha Nisan ayında gördükleri karşısındaki şaşkınlığını ifade ettiği şu sözleri çok güzel göstermektedir:

“...Beş-altı ay evvelki hararet ve hareketin, o heyecanlı isteğin, sinirliliğin yerinde yeller esiyordu. (...) her şeyin muharebeden evvelki halinde olduğunu, hatta,

⁶¹ “İttihad-ı husumet için”, **Tanin**, No:1123, 18 Teşrinievvel 1911, 5 Teşrinievvel 1327, 25 Şevval 1329, s.5.

⁶² “Beşer kuruş”, **Tanin**, No:1125, 20 Teşrinievvel 1911, 7 Teşrinievvel 1327, 27 Şevval 1329, s.6.

⁶³ “Beşer kuruş”, **Tanin**, No:1126, 21 Teşrinievvel 1911, 8 Teşrinievvel 1327, 28 Şevval 1329, s.4.

⁶⁴ “Beşer kuruş”, **Tanin**, No:1127, 22 Teşrinievvel 1911, 9 Teşrinievvel 1327, 29 Şevval 1329, s.4.

⁶⁵ “İtalya Aleyhinde İttihad-ı Husumet-Galeyan-ı hamiyet her taraftan nefret ve adâvet âvâzeleri, intikam yeminleri geliyor”, **Tanin**, No:1263, 7 Mart 1912, 24 Şubat 1327, 19 Rabiulevvel 1330, s.2.

Trablusgarb Muharebesi'nin de, günleri dedikodusu arasına karışmış olduğunu görmekle içimiz kan ağlar oldu. (...) Osmanlılar arasında Trablusgarb'dan pek nadir bahsedildiğini, âdetâ, başka bir laf kalmayınca, bunun hatıra geldiğini görüyoruz. Gazetelerimiz de böyle. Trablusgarb meselesi, onlar için adi bir haber kaynağı olmak özelliğini çoktan almıştır. Sanki, sütun doldurmak, yalnız bahsetmiş olmak için yazıyorlar...⁶⁶

Ömür oldukça süreceğine ant içilen husumet gibi İtalyan mallarına karşı başlatılan boykot da sessiz bir şekilde 1912 yılının Ekim ayında İtalya ile barış sağlandıktan sonra tamamen ortadan kalkmıştır. Hükümetin 23 Ekim 1912'de İtalyan mallarına uygulanmakta olan yüzde yüz gümrük resmini kaldırmasıyla savaş öncesi duruma dönmüştür.⁶⁷

⁶⁶ Ahmet Şerif, **Arnavudluk'da, Sûriye'de, Trablusgarb'de Tanîn**, c.2, Haz. Mehmed Çetin Börekçi, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, s.283.

⁶⁷ Yakut, **a.g.m.**, s.29.

4.BÖLÜM: OSMANLI HÜKÜMETİNİN VE KAMUOYUNUN İTALYANLARA TEPKİSİ: “İTALYANLARIN TARDI”

Savaşın başlamasıyla askeri tedbirler dışında ve boykottan sonra en çok gündeme gelen tedbir, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan İtalyan vatandaşlarının “trad”ı yani sınır dışı edilmeleriydi. Osmanlı hükümeti bu konuda ihtiyatlı davranmayı tercih ederek bu konudaki kararın savaşın ve diplomatik gelişmelerin gidişatına göre belirleneceğini duyurdu.¹ Avrupa devletleri Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan İtalyanların “tard edilmesi”ne dair bir karara pek olumlu bakmıyordu ve Osmanlı hükümeti bu konuda Avrupa devletlerinin nabzını yokluyordu. Diğer taraftan da hükümet, bu konuyu bir koz olarak elinde tutuyordu.

Osmanlı İmparatorluğu dahilindeki İtalyanların durumu ile ilgili olarak hükümetin tedirginlik duyduğu bir diğer nokta ise onların güvenliği idi. Savaşın çıkmasıyla halkın İtalyanlara tepki duyması ve bunun giderek artmasıyla imparatorluktaki İtalyanlara bir zarar verilmesi durumunda hükümet, Avrupa devletleri karşısında kötü bir duruma düşmek istemiyordu. Hatta Hakkı Paşa hükümetinin istifasının ardından yeni hükümet kuruluncaya kadar nazırlardan göreve devam etmelerini isteyen Sultan Mehmet Reşâd, Dahiliye Nezareti'ne Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan yabancı tebaanın güvenliği ile ilgili bir tezkere göndermiştir. İtalyan vatandaşlarının güvenliği ile ilgili bir soruna mahal vermemek için bu yönde vilayetlere de telgraflar çekilmiştir.²

Harbiye Nezareti de savaş ilanından hemen sonra yayınladığı bildirisinde yabancıların güvenliğinden bahsetmiştir. Söz konusu bildiri de İtalya'nın Trablusgarb'a saldırmasından ötürü kızgın ve heyecanlı olan halkın açık yahut gizli toplantılarla kafalarının karıştırılmaması, heyecan ve bozuculuğa yol açacak yayınlar

¹ “İtalyanların def'i”, **İkdam**, 7 Teşrinievvel 1911, 24 Eylül 1327, 14 Şevval 1329,s.1; “İtalyanların teb'idi”, **Sabah**, 9 Teşrinievvel 1911, 26 Eylül 1327, 16 Şevval 1329,s.3. Ayrıca bkz. Avanzade Mehmet Süleyman, **Trablusgarb, Devlet-i Âliye-İtalya Vakayi Harbiyesi**, İstanbul, 1327, s.12.

² **a.g.e.**, s.13.

yapılmaması yazılırken buna aykırı davrananlarla ilgili gereken tatbikatın Divan-ı Harbî Örfî Riyasetince yapılacağı da duyurulmuştur.³

Ülkedeki yabancı tebaanın güvenliği basının da dikkat ettiği bir husustu. Galata'da eski Voyvoda Caddesindeki İtalyan bankasının isim tabelasının gece vakti bilinmeyen şahıslar tarafından kırılması üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gayri resmi gazetesi olan **Tanin**, bu gibi kışkırtıcı olarak nitelendirilebilecek hareketlerden kaçınmanın vatanın menfaati gereği olduğunu belirterek bu konuda okurlarını uyarmış ve memlekette yaşayan İtalyanların can güvenliğinin önemini vurgulamıştır.⁴ Bu yönde yapılan bir başka çağrıda, hükümeti kötü duruma düşürmemek ve Avrupa kamuoyu nazarında çirkin bir hareket yapmış olmamak için sükunu muhafaza etmenin gerekliliği vurgulanmıştır.⁵

Savaş ilanının ardından İtalya hükümeti, Osmanlı İmparatorluğu'nda ikamet eden İtalyan tebaasıyla ilgili işler ve güvenliklerinin sağlanması hususunda Almanya'nın yardımcı olmasını istedi. Osmanlı hükümeti de Almanya'nın İtalyan tebaasının himayesini üstlenmesini kabul etti.⁶ Ancak İşkodra, Yanya, Drac, Avlonya Manastır, Üsküp, Prizren taraflarında Almanya konsolosluğu bulunmadığından, Almanya konsolosluğunun bulunmadığı yerlerde onun işlerini Avusturya-Macaristan konsoloslukları yerine getirdiği için söz konusu yerlerdeki İtalyan tebaasını Avusturya-Macaristan'ın himaye etmesini talep eden İtalya hükümetinin bu talebi Avusturya-Macaristan hükümetince kabul edilmiştir.⁷

Genel olarak kamuoyunun bu konudaki tutumuna dönecek olursak, değinmemiz gereken ilk konu "İtalyanların tardı"nın neden istendiğidir. Çalışmamızın temel kaynağı olan **Tanin** gazetesi İstanbul'da çıkmaktadır. Trablusgarb ise gerek İstanbul olsun gerekse geniş sınırlara sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer

³ **a.g.e.**, s.12.

⁴ "Bankanın plakı", **Tanin**, 20 Teşrinievvel 1911, 7 Teşrinievvel 1327, 27 Şevval 1329, s.3.

⁵ "İtalyanların tardı", **Tanin**, 10 Teşrinievvel 1911, 27 Eylül 1327, 17 Şevval 1329, s.1.

⁶ "Almanya'nın Himayesi", **Tanin**, No:1106, 1 Teşrinievvel 1911, 18 Eylül 1327, 8 Şevval 1329, s.1. Öte yandan Osmanlı hükümetinin İtalya'da bulunan Osmanlı vatandaşları için himaye talep ettiği haberleri yalanlanmış; Osmanlı hükümeti ilk önce Amerika Birleşik Devletleri hükümetine müracatı düşünse de Alman hükümetinin talebi üzerine bu görevi onlara vermiştir. Bkz. "Osmanlı tebaası", **Tanin**, No:1111, 6 Teşrinievvel 1911, 23 Eylül 1327, 13 Şevval 1329,s.1.

⁷ "İtalya tebaasının himayesi", **Tanin**, No:1115, 10 Teşrinievvel 1911, 27 Eylül 1327, 17 Şevval 1329, s.5.

yerleri için olsun uzak bir köşedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Osmanlı Devleti'nin savaşıacak gücü olmaması nedeniyle düşmana ekonomik temelli hususlardan zarar vererek onu zor durumda bırakmak tercih edilmişti. Vatanın uzak bir köşesini bir bütün olarak savunmak için, bu en iyi yol olarak görülmekteydi. Ekonomik darbe için ilk akla gelen boykot olsa da “tard” da çok yoğun bir şekilde gündeme gelmiştir. Hatta İtalya'nın savaş ilan etmesine birkaç gün kala İtalya resmen savaş ilan eder etmez Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tüm İtalyan vatandaşlarının savaş esiri olarak rehin alınmasının, Osmanlı hükümetinin İtalya'ya karşı kullanılabileceği çok mühim bir silah olduğu iddia edilmiştir.⁸

Tanin gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit [Yalçın]⁹, “Ne bekliyoruz?” başlıklı başyazısında memleket dahilindeki sayıları elli bin kadar olduğu tahmin edilen İtalyanların bir an önce İtalya'ya gönderilmesi gerektiğini savunur. Eğer Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan çok sayıda İtalyan amele sınır dışı edilirse İtalya'nın sıkıntılı olan ekonomisine büyük bir darbe indirilecektir. Şöyle ki, Hüseyin Cahit'e göre memlekette “tard edilen” çok sayıda İtalyan amele İtalya'ya gidince orada iş bulamayacak, İtalya hükümeti aleyhinde nümayişler düzenleyeceklerdir. Buradan işlerini güçlerini bırakarak giden insanlar İtalya'da “gayri memnun bir sınıf”ı teşkil edeceklerdir.¹⁰ Basında zaten İtalya'da savaş aleyhinde az çok birtakım hareketlenmeler olduğuna değinilerek Habeşistan seferinin ardından ekonomik sıkıntılar nedeniyle Crispi hükümetinin akıbeti hatırlatılmış ve “tard kararı”nın İtalya'yı ekonomik olarak sıkıntıya düşüreceği iddia edilmiştir. İtalyanların savaş ilanından önce ele geçirdikleri ticari gemileri, yakaladıkları Osmanlı askerlerini İtalya'ya getirerek bir zafer unsuru gibi göstermeleri, İtalyan kamuoyunu

⁸ “Muharebe halinde İtalya'yı nasıl tazyik edebiliriz?”, **Tanin**, No:1101, 24 Eylül 1911, 11 Eylül 1327, 1 Şevval 1329, s.1.

⁹ Hüseyin Cahit [Yalçın], Türk basın tarihinin en keskin kalemlerinden biridir. 1908 devriminden sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmiş ve İstanbul mebusluğu yapmıştır. İttihat Terakki Cemiyeti'nin gayri resmi yayını olarak adlandırabileceğimiz **Tanin** gazetesinin kurucusu olan Hüseyin Cahit [Yalçın], **Tanin** gazetesinde “Siyaset” köşesinde makaleler yazmıştır. Yaşadığı dönemde oldukça popüler olan yazar, yazılarıyla zaman zaman tartışmalara yol açmıştır. Ayrıca Türk kimliğinin kamuoyunda yaygınlık kazanmasında önemli katkıları olmuştur. Y.Doğan Çetinkaya, “Hüseyin Cahit Yalçın,” Uygur Kocabaşoğlu (Ed.), **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık**, C.3, İstanbul, 2002, s.314.

¹⁰ Hüseyin Cahit [Yalçın], “Ne Bekliyoruz?”, **Tanin**, No:1112, 7 Teşrinievvel 1911, 24 Eylül 1327, 14 Şevval 1329,s.1.

heyecanlandırarak iktisadi açıdan savaş aleyhinde olanları susturma amaçlı olarak yorumlanmıştır.¹¹

Boykotun yanında “tard kararı”nın uygulanması, İtalya’ya karşı verilecek zararı daha da etkili kılacağı şeklinde değerlendirilmiştir. Buna göre İtalya’nın doğu ile ticareti sekteye uğrayınca tüccar ve esnaf da amelenin şikayetlerine katılacaktır. Böylelikle ülkede huzursuzluk artacaktır. İtalya hükümeti de barış yapmanın yollarını arayacaktır.¹²

Hüseyin Cahit [Yalçın] bu makalesinden birkaç gün sonra başyazısını “İtalyanların tardı” konusuna ayırmış ve bu yazıda hala “en basit bir tedbir” olan “tard”ın yapılmamasına olan tepkisini ortaya koymuştur. Hüseyin Cahit [Yalçın], “tard”ı en etkili silahlardan biri olarak değerlendirmiştir. Avrupa gazetelerine dayanarak orada da İtalyanların “tard” edilmesine yönelik bir beklenti olduğunu belirten Hüseyin Cahit [Yalçın], içeride de Osmanlı kamuoyunun böyle bir beklenti içerisinde olduğunu belirtmiştir. Yazar muharip devletin vatandaşlarının memleketten çıkarılması kararının uluslararası hukukun verdiği en temel haklardan biri olduğunu da yazmıştır.¹³ Yazarın bu tür gerekçelendirmelere gitmesinde hükümetin “Düvel-i Muazzama”nın vereceği tepkiden çekinmesi nedeniyle “tard kararı” almamasının gereksizliğini ispatlama çabası da vardır.

Hüseyin Cahit [Yalçın]’e göre Osmanlı İmparatorluğu’ndaki İtalya tebaasını “tard”ına dair karar almak pazarlık esnasında Osmanlı hükümetinin elindeki bir koz olacaktır. Bu düşünceye göre İtalya’ya bu şekilde zarar verilerek bunun tamiri için Trablusgarb meselesinde daha fazla hak kazanılabilir. “İtalyanların tardı”na ilişkin kararın alınmasında bir gün bile gecikmek yazara göre, İtalya’yı tecavüze teşvik etmek demektir.¹⁴

Hüseyin Cahit [Yalçın] yazısında her ne kadar Avrupa gazetelerinde “tard kararı”nın olağanlığından bahsedildiğini yazsa da yazının son kısmından bunun aksi

¹¹ “İtalyanlara da his ettirilmelidir”, **İkdam**, No:567, 7 Teşrinievvel 1911, 24 Eylül 1327, 14 Şevval 1329,s.1.

¹² Hüseyin Cahit [Yalçın],**a.g.m.**

¹³ Hüseyin Cahit [Yalçın],“İtalyanların tardı”, **Tanin**, No:1115, 10 Teşrinievvel 1911, 27 Eylül 1327, 17 Şevval 1329, s.1.

¹⁴ Hüseyin Cahit [Yalçın], **a.g.m.**

yönde yayınların da var olduğunu anlayabilmekteyiz. Hüseyin Cahit [Yalçın], Alman sefaretinin çıkardığı **Osmanischer Llyod** gazetesinde İtalyanların “tard”ından vazgeçilmesi yönündeki haberi eleştirirken başka bir gazete ve ajansa da gönderme yaparak “tard” teşebbüsünden vazgeçilmesi yönündeki nasihatlerin de fazla olduğundan şikayetçi olmuştur.

Osmanischer Llyod, söz konusu yazıda İtalyanların bir kısmının zaten kendiliklerinden gittiğini, kalanların da ya bakıma muhtaç ailelerini geçindirmek için ya da geçimlerini sağlamak için kalmaya mecbur olduklarını; içlerinde İstanbul’da doğup büyüyenlerin, İtalya’nın yüzünü görmeyenlerin çok olması sebebiyle bu insanlar gitmeye mecbur bırakılırlarsa yazık olacağı yazılıyordu. Hüseyin Cahit, **Osmanischer Llyod**’a cevap olarak şu satırları kaleme almıştır:

“Preveze sularında rast geldikleri İtalya gemilerine selam verirken eşkıya pususuna düşmüş gibi katledilen bîçârelere yazık değil midir? Trablusgarb’ta güllelerle parçalanan kadınlara ve çocuklara yazık değil midir? İstanbul’da doğup büyümüş olan İtalyanlar şimdiye kadar kapitülasyonlardan istifade ederek, bir para vergi vermeyerek, konsolosların himayesine sığınarak yaşarlarken İstanbul’da doğup büyüdüklerini tahattur etmek iktizâ etmez miydi?”

Osmanlı kamuoyuna “İtalyanların tardı” beklentisi hakim olmuştu. İtalya’nın Osmanlı tebaasını “tard” etmeyeceğini açıklaması da durumu değiştirmemiştir. Buna gerekçe olarak İtalya’daki Osmanlıların miktarı, ticaret ve sanattaki iştigalleriyle kıyaslanamayacağı gösterilmiş ve İtalya’nın Osmanlıları “tard” etmeyişi de Osmanlı İmparatorluğu’ndaki İtalyanlar için alınan bir tedbir olarak değerlendirilmiştir.¹⁵

İtalyanların “tard edilmesi” meselesiyle ilgili dönemin gazetelerini taradığımızda savaşın ilk günlerinde bu konunun hemen hemen her gün kaleme alındığını görmekteyiz. Gazeteler “İtalyanların tardı” yönünde bir kararın alınıp alınmadığını takip etmiş, böyle bir beklenti içinde olmuşlardır.¹⁶ “Tard kararı”nın çıkıp

¹⁵ “İtalyanlara da his ettirilmelidir”, **İkdam**, No:567, 7 Teşrinievvel 1911, 24 Eylül 1327, 14 Şevval 1329,s.1.

¹⁶ Kamuoyunda bu yönde bir beklenti yaratılmasına örnek olarak İstanbul’daki İtalyan tebaasının isimleri, işleri ve ikametlerini gösteren bir defter hazırlandığına dair çıkan haberi

çıkmadığı ise bir muamma halini almıştır.¹⁷ **Sabah** ve **İkdam** gazetelerinde Meclis-i Vükela'da İtalyanların "tard edilmesi"ne ilişkin kararın alındığı ve birkaç güne kadar uygulanacağı yazılmış¹⁸ ardından aynı nüshanın "son havadis" kısmında "tard kararı"nın kesin olduğu ancak uygulamadan önce "Düvel-i Muazzama"nın İtalyan notasına cevabının beklendiği belirtilmiştir.¹⁹ Oysa **Tanin** aynı günkü nüshasında "İtalyanların tardı"na ilişkin kararın alındığına dair şayialar dolaştığını ve henüz kesin kararın alınmadığını yazmaktadır.²⁰ Hüseyin Cahit [Yalçın], ertesi günkü **Tanin**'de "İtalyanların tardı"na dair kararın henüz alınmamış olmasını eleştirmiştir.²¹ Yine aynı nüshada daha önceki günkü Meclis-i Vükela'da "tard kararı" alınmadığı hatta gündeme bile gelmediği kaydedilmiştir. Gazete bu durumu Osmanlı hükümetinin devletler nezdinde yaptığı girişimlerin cevabına göre hareket edeceği şeklinde yorumlamıştır.²²

Savaşın çıktığı ilk günlerde Osmanlı İmparatorluğu İtalyanların işten çıkarılmalarına sahne olmuştur. Daire-i Sıhhiye'de çalışan sekiz İtalyan memur işten çıkarılmıştır.²³ İzmir istasyonunda çalışan İtalyan işçilerin de işine son verilmiştir.²⁴

Harbiye Nâzırı Mahmud Şevket Paşa, Sadrazam'a demiryollarında çalışan İtalyanların işten çıkarılmasını önermiştir. Bunun üzerine hazırlıklara başlanmış ve hükümetin isteği üzerine 4 Ekim 1911'de Anadolu ve Yafa, Küdüs-ü Şerif ve İzmir kasaba ve Dersaadet İttisal demiryollarında çalışmakta olan İtalyanların görevine

verebiliriz. Bkz. "Memalik-i Osmaniye'de İtalyanlar", **Tanin**, No:1112, 7 Teşrinievvel 1911, 24 Eylül 1327, 14 Şevval 1329,s.1. Bir başka haber için bkz. "İtalyanlar kovulacak mı?", **Tanin**, No:1150, 14 Teşrinisani 1911, 1 Teşrinisani 1327, 23 Zilkade 1329, s.4.

¹⁷ Bir haberde karar çıkmak üzere deniyor. bkz."Bombardıman ve İtalya tebaası", **Tanin**, No:1110, 5 Teşrinievvel 1911, 22 Eylül 1327, 12 Şevval 1329 s.1.

¹⁸ "İtalyanların tard ve teb'idi", **İkdam**, No:568, 8 Teşrinievvel 1911, 25 Eylül 1327, 15 Şevval 1329,s.2; "Muamele-i tardiye", **Sabah**, No:7920,9 Teşrinievvel 1911, 26 Eylül 1327, 16 Şevval 1329,s.1.

¹⁹ "İtalyanların teb'idi", ", **Sabah**, No:7920,9 Teşrinievvel 1911, 26 Eylül 1327, 16 Şevval 1329,s.3.

²⁰ "İtalyanların ihracı", **Tanin**, No:1114, 9 Teşrinievvel 1911, 26 Eylül 1327, 16 Şevval 1329,s.1.

²¹ Hüseyin Cahit [Yalçın], "İtalyanların tardı", **Tanin**, No:1115, 10 Teşrinievvel 1911, 27 Eylül 1327, 17 Şevval 1329,s.1.

²² "İtalyanların tardı", **Tanin**, No:1115, 10 Teşrinievvel 1911, 27 Eylül 1327, 17 Şevval 1329,s.5.

²³ "Sıhhiyede İtalyanlar", **Tanin**, No:1109, 4 Teşrinievvel 1911, 21 Eylül 1327, 11 Şevval 1329 s.2.

²⁴ "İzmit'de İtalyan amele", **Tanin**, No:1113, 8 Teşrinievvel 1911, 25 Eylül 1327, 15 Şevval 1329,s.2.

son verilmiştir. Yine aynı gün Manastır hattında çalışmakta olan 40 İtalyan işten çıkarılmıştır.²⁵

Diğer yandan Osmanlı topraklarında bulunan bütün İtalyan tebaasının tasarrufu altında olan ve doğrudan doğruya İtalyan hükümetine ait olan tüm müesseselerin kapatılmasına dair karar alan Sadaret, bunun için bir haftalık süre vermiştir.²⁶ Kapatılan yerler arasında İtalyan hastanesi de vardır.²⁷ Şubat 1912'de Selanik'teki Salisia Rahibeleri Yetimhanesi de kapatılmıştır.²⁸

“Tard” ve işten çıkarmalar gündemde olunca bu durumdan zarar görmemek amacıyla Osmanlı vatandaşlığına geçme talebinde bulunanlar olmuştur.²⁹ Örneğin Anadolu Osmanlı demiryolu şirketinde çalışan İtalyanlar Osmanlı vatandaşlığına geçmek için başvuruda bulunmuşlardır.³⁰ Şimendifer şirketlerinde çalışan İtalyanlar da bu yönde bir başvuruda bulunmuşlardır.³¹

İtalyan vatandaşlığından Osmanlı vatandaşlığına geçen demiryolu işçileri de işten çıkarılmışlardır. Tebligat gereği demiryollarından çıkarılan İtalyanlar arasında 19 makinist vardı. Bunların yerini dolduracak makinist bulunamayınca tren seferlerinde aksama olmuş hatta yabancı bir şirket Çarhçı Ameliyât Mektebi'nden makinistlik yapabilecek birkaç kişi talebinde bulunmuştur.³² Bu durum, şimendifer şirketlerinde çalışan İtalyan işçilerin Mayıs 1912'de alınan “tard kararı”nın dışında tutulmasına neden olacaktır.

²⁵ İsrail Kurtcephe, **Türk-İtalyan İlişkileri 1911-1916**, Ankara, Türk Tarih Kurumu,1995, s.168.

²⁶ “Emâkin ve müessesatın seddi”, **Sabah**, No:7920,9 Teşrinievvel 1911, 26 Eylül 1327, 16 Şevval 1329,s.1.

²⁷ “İtalyan hastanesi”, **İkdam**, No:566, 6 Teşrinievvel 1911, 23Eylül 1327, 13 Şevval 1329 s.1.

²⁸ “Salisya rahibeleri yetimhanesi”, **Tanin**, No:1233, 7 Şubat 1912, 25 Kanunusani 1327, 18 Safer 1330, s.1.

²⁹ “İtalyanlar Osmanlı oluyor”, **İkdam**, No:569, 9 Teşrinievvel 1911, 26 Eylül 1327, 16 Şevval 1329,s.2; “İtalyanlar ve taabiyet-i Osmaniye”, **İkdam**, No:571, 11 Teşrinievvel 1911, 28 Eylül 1327, 18 Şevval 1329, s.2.

³⁰ “İtalyalı kondüktörler”, **İkdam**, No:569, 9 Teşrinievvel 1911, 26 Eylül 1327, 16 Şevval 1329,s.2.

³¹ “İtalyanların tebdil tabiyeti”, **Tanin**, No:1177, 13 Kanunuevvel 1911, 30 Teşrinisani 1327, 21 Zilhicce 1329, s.1.

³² **a.g.e.**,s.168-169.

Daha sonra durum netleştğinde kararın alındığı ancak büyük devletlerin tepkisinden ötürü uygulamaya konulmadığı anlaşılmaktadır. Hatta Fransız basınında Osmanlı hükümeti “tard kararı” alırsa yüklü bir miktarda savaş tazminatı ödemek zorunda kalacağına dair yorumlar yapılmıştır.³³ Yarı resmi bir İtalyan gazetesi ise “İtalyanların tardı” halinde İtalya’nın Ege Denizi’ne saldıracağını iddia etmiştir.³⁴

Almanya, ilk etapta “tard” uygulamasına gidilmemesinde büyük rol oynamıştır. Osmanlı hükümetinin “tard kararı”nı uygulamaması için Alman sefiri Baron Marshall teşebbüslerde bulunmuştur.³⁵ Bu teşebbüsler İtalya’da “tard kararı”nın alınmadığı gibi alınmayacağı yönünde haber yapılmıştır.³⁶ Sonuç olarak ilk aşamada bu karar uygulamaya konulmamıştır. Osmanlı kamuoyunun baskısına rağmen “tard kararı”nın ertelenmesinde Alman sefirinin müzakerelerinin etkili olduğu düşünülmüştür.³⁷

“Tard” a dair daha somut gelişmeler Aralık ayı başında yaşanmıştır. Osmanlı hükümetinin mevâki-i müstahkem olarak adlandırılan İzmir, Selanik, Beyrut, Trablus Şam, İşkodra, Preveze, Yanya, Edirne, Üsküp ve Yenipazar’da yaşayan istisnasız tüm İtalyanları “tard etme” kararı aldığı gazetelerde yer almıştır.³⁸ Hatta İzmir’de İtalyanlardan sekiz gün içinde ülkeyi terk etmeleri istenince bu süre kadınlar için yetmeyeceğinden Alman sefirinin bunu Osmanlı hükümeti ile görüştüğü³⁹ ve sürenin iki gün daha uzatıldığı bile yazılmıştır.⁴⁰ Ancak bu haberlerin çıkmasından on gün sonra Osmanlı hükümetinin mevâki-i müstahkemdeki “İtalyanların tardı” için bir emir vermediği ortaya çıkmıştır.⁴¹

³³ “İtalyanların tard edilmemeleri”, **İkdam**, No:571, 11 Teşrinievvel 1911, 28 Eylül 1327, 18 Şevval 1329, s.2.

³⁴ “İtalyanları tard edersek..” **Tanin**, No:1116, 11 Teşrinievvel 1911, 28 Eylül 1327, 18 Şevval 1329, s.1.

³⁵ “İtalyanların tardı”, **Tanin**, No:1108, 3 Teşrinievvel 1911, 20 Eylül 1327, 10 Şevval 1329 s.3.

³⁶ “İtalyanlar tard edilmeyecekmiş” **Tanin**, No:1116, 11 Teşrinievvel 1911, 28 Eylül 1327, 18 Şevval 1329, s.2.

³⁷ “Memalik-i Osmaniye’de İtalyanlar”, **Tanin**, No:1119, 14 Teşrinievvel 1911, 1 Teşrinievvel 1327, 20 Şevval 1329, s.3.

³⁸ “Tard edilecekler”, **Tanin**, No:1172, 8 Kanunuevvel 1911, 25 Teşrinisani 1327, 16 Zilhicce 1329, s.2.

³⁹ “İtalyanların tardı”, **Tanin**, No:1175, 11 Kanunuevvel 1911, 28 Teşrinisani 1327, 19 Zilhicce 1329, s.2.

⁴⁰ “İtalyan tebaası için”, **Tanin**, No:1177, 13 Kanunuevvel 1911, 30 Teşrinisani 1327, 21 Zilhicce 1329, s.2.

⁴¹ “İtalyanlar tard edilecek mi?”, **Tanin**, No:1182, 18 Kanunuevvel 1911, 5 Kanunuevvel 1327, 26 Zilhicce 1329, s.6.

Osmanlı hükümetini köşeye sıkıştırmak için savaşın alanını genişleten İtalya'nın, 24 Şubat 1912'de Beyrut'u bombalamasının ardından Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan İtalya tebaasının "tard" edilmesi tekrar gündeme gelmiştir.⁴² Karara göre Beyrut, Suriye ve Haleb vilayetleriyle Kudüs-ü Şerif Sancağı'nda yaşayan İtalyanların kararın ilan tarihinden itibaren on beş gün içinde Osmanlı topraklarını terk etmeleri istenmiştir.⁴³ Kararın ardından Beyrut'ta yaşayan İtalyan tebaasından 180 kişi şehri terk etmiştir. Beyrut'tan ayrılmak istemeyen beş İtalyan aile, Osmanlı vatandaşlığına geçmek için talepte bulunmuştur.⁴⁴

Beyrut bombardımanından umduğu sonucu alamayan İtalya savaş alanını genişleterek Osmanlı hükümetini sıkıştırma politikasını 18 Nisan 1912 'de Çanakkale Boğazı'na saldırarak ve ardından Mayıs 1912 başında On İki Ada'yı işgal ederek uyguladı. Ancak bu iki saldırı kamuoyunda "tard" tartışmalarını en yüksek seviyeye çıkardı. Çanakkale Boğazı saldırısının hemen ertesinde "tard" sesleri duyulmaya başladı.⁴⁵ Ancak tıpkı savaşın çıktığı ilk günlerde olduğu gibi "tard kararı"nın çıkıp çıkmadığına dair bir belirsizlik yaşandı.⁴⁶

Bu belirsizlik halinin kalkması ve işlerin iyice ciddi bir hal alması On İki Ada'nın işgali ile olmuştur. Bu sefer somut adımlar hızla atıldı ve ilk olarak Aydın

⁴² "İtalyanların tardı", **Tanin**, No:1252, 26 Şubat 1912, 13 Şubat 1327, 8 Rabiulevvel 1330, s.1; "Tard hakkında", **Tanin**, No:1252, 26 Şubat 1912, 13 Şubat 1327, 8 Rabiulevvel 1330, s.3.

⁴³ "İtalyanların tardı", **Tanin**, No:1254, 28 Şubat 1912, 15 Şubat 1327, 10 Rabiulevvel 1330, s.1; "Tard ve teb'îd", **Tanin**, No:1254, 28 Şubat 1912, 15 Şubat 1327, 10 Rabiulevvel 1330, s.1; "İtalyanların teb'îdi", **Tanin**, No:1255, 29 Şubat 1912, 16 Şubat 1327, 11 Rabiulevvel 1330, s.5; "Tard", **Tanin**, No:1257, 2 Mart 1912, 18 Şubat 1327, 13 Rabiulevvel 1330, s.3;"Tard olunacak İtalyanlar", **Tanin**, No:1260, 5 Mart 1912, 21 Şubat 1327, 16 Rabiulevvel 1330, s.1;"Suriye'de bulunan İtalyanlar", **Tanin**, No:1268, 13 Mart 1912, 29 Şubat 1327, 24 Rabiulevvel 1330, s.2;"İtalyanların tardı", **Tanin**, No:1270, 15 Mart 1912, 2 Mart 1328, 26 Rabiulevvel 1330, s.1; Kurtcephe, **a.g.e.**, s.109.

⁴⁴ Kurtcephe, **a.g.e.**, s.109.

⁴⁵ "İtalyanlar kovulacak mı?", **Tanin**, No:1305, 19 Nisan 1912, 6 Nisan 1328, 2 Cemazeyilevvel 1330, s.2;"İtalyanların tardı", **Tanin**, No:1307, 21 Nisan 1912, 8 Nisan 1328, 4 Cemazeyilevvel 1330, s.1.

⁴⁶ "İtalyanların tardı", **Tanin**, No:1308, 22 Nisan 1912, 9 Nisan 1328, 5 Cemazeyilevvel 1330, s.1; "İtalyanların tardı hakkında", **Tanin**, No:1316, 30 Nisan 1912, 17 Nisan 1328, 13 Cemazeyilevvel 1330, s.1.

vilayetindeki İtalyan vatandaşlarının on beş gün içinde ülkeyi terk etmeleri tebliğ edilmiştir.⁴⁷

Osmanlı kamuoyunda İtalyanların “tard edilmesi” beklentisi art arda gelen bu iki saldırıyla zirveye çıkmıştır. “İtalyanların tardı”na ilişkin kararın ne zaman alınacağına dair gazetelere çok sayıda mektup gönderilmiştir.⁴⁸

Aydın’ın ardından İzmir’deki İtalyanların “tard”ına dair karar tebliğ edilmiştir.⁴⁹ İzmir’den “tard edilen” ailelerin sayısının yirmiye ulaştığı⁵⁰ günlerde henüz bütün ülkeyi kapsayacak bir karar alınmamıştır. 19 Mayıs 1912’de toplanan Meclis-i Vükela’da Mahmut Şevket Paşa rahatsızlığından ötürü bulunamadığından “tard kararı” alınmamıştır.⁵¹ Ancak ertesi gün, 20 Mayıs 1912’de Mahmut Şevket Paşa’nın rahatsızlığı sebebiyle Harbiye Nezareti’nde toplanan Meclis-i Vükela’da şimendifer işçileri, dul kadınlar, ruhbanlar ve sonradan Osmanlı tabiiyetine geçenler haricinde kalan Osmanlı İmparatorluğu dahilindeki tüm İtalyanların on beş gün içinde ülkeyi terk etmeleri kararlaştırılmıştır.⁵²

İtalyanları Osmanlı İmparatorluğu’ndan sınır dışı ederken özellikle gelir seviyesi daha düşük olan, İtalya’ya dönünce sıkıntı çekmesi muhtemel olan İtalyan vatandaşlarının hedeflendiğini Ahmet Agayef’in **Tercüman-ı Hakikat** gazetesinde, İtalya’nın On İki Ada’ya saldırmasının ardından alınan “tard” kararında din adamları, dul kadınlar ve işçilerin hariç tutulması üzerine kaleme aldığı şu satırlarda görebiliriz: “Demek ki, tard edilecek İtalyanlar, yalnız sermayedârlardan zenginlerden ibaret olacaktır. Yani Memâlik-i Osmaniye’de para kazananlar memleketin servet ve

⁴⁷ “İtalyanların tardı”, **Tanin**, No:1325, 9 Mayıs 1912, 26 Nisan 1328, 22 Cemazeyilevvel 1330, s.2.

⁴⁸ “Memleketimizdeki İtalyanlar”, **Tanin**, No:1325, 9 Mayıs 1912, 26 Nisan 1328, 22 Cemazeyilevvel 1330, s.2.

⁴⁹ “İtalyanların tardı”, **Tanin**, No:1327, 11 Mayıs 1912, 28 Nisan 1328, 24 Cemazeyilevvel 1330, s.1.

⁵⁰ “İzmir’den matrûd İtalyanlar”, **Tanin**, No:1334, 18 Mayıs 1912, 5 Mayıs 1328, 1 Cemazeyilahir 1330, s.2.

⁵¹ “İtalyanların tardı”, **Tanin**, No:1336, 20 Mayıs 1912, 7 Mayıs 1328, 3 Cemazeyilahir 1330, s.1.

⁵² “Bütün İtalyanların tardı”, **Tanin**, No:1337, 21 Mayıs 1912, 8 Mayıs 1328, 4 Cemazeyilahir 1330, s.1; “İtalyanların tardına dair”, **Tanin**, No:1343, 27 Mayıs 1912, 14 Mayıs 1328, 10 Cemazeyilahir 1330, s.2.

semânından hissemed olanlar paralarını rahat alıb vatanlarına avdet edecekler ve orada kemâl-i istirahatle yaşayacaklardır...”⁵³

Osmanlı hükümetinin İtalyanları “tard” kararı İtalya kamuoyunda büyük yankı bulmuştur. İtalyan kamuoyunda Almanya’nın himayesinin dahi yetersizliği⁵⁴ dillendirildiği gibi bu uygulama uluslararası hukuka aykırı olarak nitelendirilmiştir.⁵⁵ Hatta Osmanlı hükümetini barbarlık ve alçaklıkla da suçlamışlardır.⁵⁶ Daha “tard” kararı çıkmak üzereyken “tard” olursa buna mukabil biz de Rodos’taki Müslümanları “tard” ederiz diyen İtalya’da⁵⁷ herhangi bir Osmanlı sahiline saldırma ihtimali de kamuoyunda tartışılmıştır.⁵⁸ İtalya kamuoyu birçok açıdan bu karardan hoşnutsuzdu. **Corriere della Sera** gazetesinde “tard” üzerine yazılmış bir makalede, “tard”dan zararlı çıkanın sadece İtalya olmadığı, Osmanlıların da bundan zararlı çıkacağı, Konya Ovası örneğiyle gösterilmek istenmiştir. Söz konusu gazetenin, Konya Ovası sulama inşaatında çalışan İtalyan mühendis ve işçilerinin gönderilmesiyle işlerin durduğunu ve bunun zararının kendilerine de dokunacağını Osmanlı hükümeti düşünemedi mi diye sorması üzerine **Tanin** şu cevabı vermiştir: “**Corriere della Sera** acaba biraz daha akli başında muhabir tedarik edemiyor mu? Konya Ovası’nda İtalyanlar gitti diye ameliyat tatil olunduysa bunu yapacak dünyada sade İtalyalı mı kalmıştı?”⁵⁹

Osmanlı kamuoyunda ülkeden İtalyanları “tard ederken” bu insanların memleketlerine gidince sıkıntıya düşerek huzursuzluğun artmasına neden olacağı düşüncesinin hakim olduğunu belirtmiştik. Bu düşüncenin, salt düşmanı karalama amaçlı olmadığını, gerçeklik payı olduğunu İtalyan hükümetinin Osmanlı

⁵³ 22 Mayıs 1912 tarihli **Tercüman-ı Hakikat**’ten aktaran: Kurtcephe, **a.g.e.**, s.170.

⁵⁴ “İtalyan matrûdlarının şikayetleri”, **Tanin**, No:1372, 25 Haziran 1912, 12 Haziran 1328, 10 Recep 1330, s.2. İtalyanların bu rahatsızlığı Alman basınına da yansımıştır. Bkz. “İtalyanların tardı ve Almanya”, **Tanin**, No:1345, 29 Mayıs 1912, 16 Mayıs 1328, 12 Cemazeyilahir 1330, s.2 .

⁵⁵ “İtalyanların tardı ve Roma’daki tesirarı”, **Tanin**, No:1341, 25 Mayıs 1912, 12 Mayıs 1328, 8 Cemazeyilahir 1330, s.1.

⁵⁶ “Bâb-ı Âli İtalyanları niçin tard ediyor?”, **Tanin**, No:1345, 29 Mayıs 1912, 16 Mayıs 1328, 12 Cemazeyilahir 1330, s.2.

⁵⁷ “İtalyanlar tard edilirse”, **Tanin**, No:1336, 20 Mayıs 1912, 7 Mayıs 1328, 3 Cemazeyilahir 1330, s.1.

⁵⁸ “Tardın Avrupa’daki tesirarı”, **Tanin**, No:1339, 23 Mayıs 1912, 10 Mayıs 1328, 6 Cemazeyilahir 1330, s.5.

⁵⁹ “Konya ovası”, **Tanin**, No:1372, 25 Haziran 1912, 12 Haziran 1328, 10 Recep 1330, s.2.

hükümetinin “tard”ın haricinde tuttuğu tüm İtalyanları İtalya’ya davet ederek onlara iş bulunacağı vaadinde görebilmekteyiz.⁶⁰

Öte yandan “tard edilen” İtalyanların durumu da Osmanlı basınına takip edilmiştir. İlk günlerdeki yerleştirilmeleri⁶¹, yapılan yardım⁶² ile ilgili haberlerin yanında daha sonra silah altına alınma gibi sebeplerle düştükleri sıkıntılı durum aktarılmıştır.⁶³

“Tard” kararına ilişkin ilginç bir yaklaşım İngiliz basınından gelmiştir. **Times** ve **Daily Telegraph** “tard” kararının Abdülhamit devrinde kendilerini korumak amacıyla İtalyan vatandaşlığına geçen Selanik Musevilerinin zararına olacağı yorumunda bulunmuşlardır.⁶⁴

Ülkeden “tard edilen” İtalyanların sayısı gazetelerde yer almıştır. Örneğin İzmir’de yerel gazeteler 18 Mayıs 1912 tarihine kadar 1200 İtalyan’ın “tard” edildiğini ve bu tarihe kadar İzmir Alman konsolosluğundan İtalyanlar için 8000 yol pasaportu alındığı yazmıştır.⁶⁵ Bir başka habere göre 21 Mayıs 1912’de ayrılanlarla sayı 3000’i bulmuştur.⁶⁶ 25 Mayıs on⁶⁷ ve 29 Mayıs tarihlerinde yüzden fazla İtalyan ailesinin İstanbul’dan ayrıldığı haber verilmiştir.⁶⁸ Burada bazı rakamları vermemizin sebebi resmi kayıtlara bakıldığında rakamların bunun çok altında kalmış olmasıdır. Oysa

⁶⁰ “İtalyanların tardı”, **Tanin**, No:1347, 31 Mayıs 1912, 18 Mayıs 1328, 14 Cemazeyilahir 1330, s.2; “Tard olunan İtalyanlar”, **Tanin**, No:1347, 31 Mayıs 1912, 18 Mayıs 1328, 14 Cemazeyilahir 1330, s.4.

⁶¹ “İzmir matrûdu Napoli’de”, **Tanin**, No:1341, 25 Mayıs 1912, 12 Mayıs 1328, 8 Cemazeyilahir 1330, s.2.

⁶² “İtalya matrûdinine karşı”, **Tanin**, No:1342, 26 Mayıs 1912, 13 Mayıs 1328, 9 Cemazeyilahir 1330, s.1.

⁶³ “Matrûd İtalyanların hali”, **Tanin**, No:1377, 30 Haziran 1912, 17 Haziran 1328, 15 Recep 1330, s.2.

⁶⁴ “Tardın Avrupa’daki tesirâtı”, **Tanin**, No:1339, 23 Mayıs 1912, 10 Mayıs 1328, 6 Cemazeyilahir 1330, s.5.

⁶⁵ “İzmir’den matrûd İtalyanlar”, **Tanin**, No:1339, 23 Mayıs 1912, 10 Mayıs 1328, 6 Cemazeyilahir 1330, s.2.

⁶⁶ “İzmir’den matrûd İtalyanlar”, **Tanin**, No:1341, 25 Mayıs 1912, 12 Mayıs 1328, 8 Cemazeyilahir 1330, s.3.

⁶⁷ Bkz. “Şehrimizden tard edilenler”, **Tanin**, No:1342, 26 Mayıs 1912, 13 Mayıs 1328, 9 Cemazeyilahir 1330, s.2.

⁶⁸ “İtalyanların tardı”, **Tanin**, No:1346, 30 Mayıs 1912, 17 Mayıs 1328, 13 Cemazeyilahir 1330, s.2.

resmi kayıtlara göre Osmanlı İmparatorluğu sınırları dahilinde yaşayan 50000 İtalyan vatandaşından sadece 2000 kişi sınır dışı edilebilmiştir.⁶⁹

Osmanlı hükümetinin İtalya'nın Ege Denizi'ne saldırması üzerine aldığı İtalyanları "tard kararı" ile bu yöndeki kararlarının sonuncusu gerçekleştirmiştir. Osmanlı hükümetinin kararı alış biçimi ve uygulamalarına bakınca İtalyanlara karşı bir koz olarak kullanma amacı ve kamuoyunun baskısının bu kararı almasında etkili olduğunu görmekteyiz. Ancak alınan "tard kararı"nın, gerek istisnalar yüzünden Osmanlı Kamuoyunu memnun etmemesi gerekse "tard edilenler"ın sayısının önemli bir miktar olmaması nedeniyle sembolik bir hareket niteliğinde kaldığı sonucuna varabiliriz.

⁶⁹ Kurtcephe, **a.g.e.**, s.128.

5.BÖLÜM: İTALYAN YAYILMACILIĞININ GEREKÇESİ: MEDENİYET MİSYONU VE OSMANLI KAMUOYUNDA TEPKİSİ

5.1.İŞGALE GİDEN YOLDA İKİ ÖNEMLİ ETKEN: İTALYAN SÖMÜRGEÇİLİĞİ VE İTALYAN MİLLİYETÇİLİĞİ

5.1.1.İTALYAN SÖMÜRGEÇİLİĞİ

Sömürgecilik, bir devletin bir başka ülkeyi ya da ülkeleri işgal ederek yönetmesi ve bu yönetimden ekonomik çıkar sağlaması olarak tanımlanmaktadır. Genel olarak iki anlamı bulunan sömürgecilik, geniş anlamda kullanıldığında tarihi çok eskilere gitmektedir. Köleci devletlerin çevrelerindeki güçsüz ülkeleri zenginliklerinden ve köle olarak insanlarından yararlanmak için kullanmaları sömürgeciliğin geniş anlamda tanımlanmasına girer. Bu açıdan Roma İmparatorluğu eski dönemlerin sömürge devletlerinin en büyüğüdür. Dar anlamıyla sömürgecilik, 15. yüzyıl sonlarından başlayarak çeşitli Avrupa devletlerinin dünyanın birçok bölgesini keşif, fetih, ilhak ve iskan etmeleri demektir. Bu anlamıyla sömürgecilik 15. ve 16. yüzyıldaki keşiflerle olduğu kadar kapitalizmin gelişmesiyle de yakından ilgilidir. Önce Amerika'dan kıymetli maden, ardından sömürgelerden hammadde ve işgücünün gelmesiyle Avrupa'da sanayi gelişmiştir. Sınai üretimindeki hızlı artışla birlikte sömürgeler birer yeni pazar olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Öte yandan bu bölgeler sahip oldukları stratejik özellikler nedeniyle askeri açıdan da önem kazanmışlardır.¹

“Yüksek kapitalizm” olarak adlandırılan 1880-1914 arasındaki dönemde üretimin yanı sıra tüketim, ulaşım, haberleşme ve tüm alanlardaki ortalama yıllık gelişme insanlık tarihinin hiçbir aşamasında olmadığı kadar yüksek ve hızlıdır. Bu dönemde dünyada bir tür “paylaşım” yaşanmaktadır. Bu öyle bir paylaşımdır ki, Avrupa'nın sanayileşmiş ülkeleri kendi anavatan topraklarından kat kat büyük topraklar üzerinde denetim ve söz sahibiydiler. Bu sömürge mücadelesinin bir dünya savaşına yol açtığı 1914'de sömürgeci ülkeler dışında kalan dünyanın %68'i

¹ Faruk Sönmezoğlu(Der.), **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, İstanbul, Der, 2000, s.631-632.

sömürge devlet toprağı, %11'i yarı sömürge iken bağımsız devletlerin toprağı ise %21 idi.²

İtalya, 19. yüzyılın sonu gibi Avrupa için geç sayılabilecek bir dönemde birliğini tamamlaması nedeniyle denizaşırı sömürgelerin paylaşımında da geç kalmıştı. Bu nedenle vakit kaybetmeden sömürgecilik mücadelesine dahil oldu. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından toplanan Berlin Kongresi hem Osmanlı Devleti açısından hem de Avrupa devletleri açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Kongre, Avusturya-Macaristan ve İngiltere Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasını bu sırada terk etmeleri açısından olduğu kadar İtalyan sömürgeciliğı açısından da oldukça önemlidir. Şöyle ki, kongrede İngiltere ve Almanya'nın Fransa'yı Tunus'u alması yönünde teşvik etmeleri İtalya'da sömürgeciler tarafından öfkeyle karşılanmıştır. Onlara göre, Trablusgarb'ın kendilerine bırakılması karşılığında dahi olsa Tunus'un Fransızlara bırakılması kabul edilmemelidir. Tarihsel açıdan Roma İmparatorluğu'nun bir parçası olmuş olmasının yanında Tunus İtalya'nın savunulmasında da oldukça önemli görülüyordu. Ayrıca Tunus, İtalya'nın fazla nüfusu ve ticareti açısından da önem arz ediyordu. Bunun üzerine İtalyan göçü Tunus'a yönlendirildi. Fransa Tunus'u işgal ettiğinde 11000'in üzerinde İtalyan orada yaşamaktaydı. Bu İtalyanlar Tunus'ta birçok okul, kilise ve tiyatro da kurmuşlardı. Hatta yerli halkın okuduğı Arapça bir gazete dahi çıkarmışlardı. Bölgede yatırımları da olan İtalya 1880'de İngiliz Tunus demiryollarını Fransa'dan fazla teklif vererek satın almışlardı. Burada konumuz açısından belirtmeliyiz ki, tüm bu nüfuz etme faaliyetleri benzer şekilde Trablusgarb'da da görülecektir.³ Bu faaliyet benzerliğı, İtalyan kamuoyunda "Tunus'u kaybettiğimiz gibi Trablusgarb'ı da kaybetmeyelim" kaygısına yol açacaktır.

İtalya'nın Trablusgarb'daki faaliyetlerinden rahatsızlık duyan Fransa hızla harekete geçmiş Tunus'u almıştır. İtalya'nın iyiden iyiye sömürge olarak kabul ettiği Tunus'un 1881'de Fransa'ya kaptırılması İtalyan kamuoyu için büyük bir hayal kırıklığı olmuştur. Tunus'u elinden kaçırarak İtalya yeni sömürge olarak seçtiğı Trablusgarb üzerinde faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Daha 1884'te askeri planlar

² Toktamış Ateş, **Siyasal Tarih**, İstanbul, Der, 2001, s.356-357.

³ Tayyib Abdullah Elbehlül, **Italian Colonialism, The Young Turks and The Libyan Resistance 1908-1918**, Santa Barbara, Kaliforniya Üniversitesi, Doktora Tezi, 1986, s.7-9.

hazırlanmaya başlanmıştır.⁴ Banco di Roma aracılığıyla da ekonomik nüfuz kurulmuştur.⁵

İtalya'nın Trablusgarb için askeri hazırlıkları başlattığı 1884 yılında Berlin'de Afrika'da sömürge paylaşımıyla ilgili sorunları çözmek amacıyla uluslararası bir konferans düzenlendi. Bu konferansta bir karışıklığa mahal vermemek adına sömürgeleştirmede "fili işgal" ilkesi benimsendi. Bunun sonucu olarak da Avrupa devletleri Afrika'da hızla toprak işgali yarışına girdiler.⁶

Zaten birliğini geç tamamladığı için sömürge yarışında geride kalan İtalya da bu yöndeki çabalarını arttırdı. 1885'in başında İngiltere, Sultanı baskı altına almak, Sudan'daki Mehdi hareketine karşı İtalya'nın desteğini almak ve Fransa'nın bölgeyi ele geçirmesini önlemek amacıyla İtalya'ya Massava'yı işgal etmesini teklif etti. İngiltere'nin bunu kendi yapmayıp İtalya'ya teklif etmesinin nedeni dengeyi bozmak istememesiydi. İtalya dışişleri bakanı Mancini de Avrupa güçleri arasındaki bu yarıştan geri kalmamak için teklifi kabul etti ve İngiltere'nin yardımıyla İtalya, sembolik olarak Osmanlı idaresinde olan Massava'yı işgal etti.⁷

İtalyanların da sömürgeci emellerle bölgeye geldiğini anlayan Etiyopyalılar Dogali'de İtalyanlarla çarpıştılar ve yendiler. Bu yenilgi İtalya'da muhalefetin içerideki problemlerin göz ardı edilmesine neden olan yayılcı politikaları protesto etmesine neden oldu. Öte yandan bu yenilginin, İtalyan emperyalistleri arasında intikamcı bir duygu uyandırdığını belirtmeliyiz.⁸

1890 yılında İngiltere ve Fransa orta Afrika'da birbirlerinin sömürge alanlarını tanıma konusunda anlaşmışlar ve buna göre Trablusgarb Fransa'ya bırakılıyordu. Ancak bu durum bölgeyi elinde bulunduran Osmanlı Devleti'ni olduğu kadar bölgeye dair sömürgecilik planları olan İtalya'yı da rahatsız etti. Hatta Osmanlı kasaba ve

⁴ David G.Herrmann, "The Paralysis of Italian Starategy in the Italian-Turkish War,1911-1912", **The English Historical Review**, Cilt:104,No:411,Nisan 1989, s.334.

⁵ İtalya'nın Banco di Roma aracılığıyla Trablusgarp'taki faaliyetleri için bkz. Özcan Mert, "Osmanlı Belgelerine Göre Banco Di Roma'nın Trablusgarb'daki Faaliyetleri", **Bellekten**, C.LI, Sayı:200, Ağustos 1987,s.829-847.

⁶ Oral Sander, **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e**, Ankara, İmge, 2001, s.229-230.

⁷ Elbehlül, **a.g.e.**, s.16; Raimondo Luraghi, **Sömürgecilik Tarihi**, Çev.Aydın Emeç, İstanbul, Sosyalist Yayınlar, 1994, s.228-229.

⁸ Elbehlül, **a.g.e.**, s.18-19.

köylerinin Fransız bölgesinde gösterilmesi nedeniyle kervan ticaretinin ve dolayısıyla gelirlerinin olumsuz etkileneceğini gören Bab-ı Âli diplomatik girişimlerde bulundu. Ancak diplomatik çabadan da öteye gidemedi. Öte yandan bu anlaşmanın dışında tutulan diğer bir taraf olan İtalya, Dışişleri Bakanı Crispi aracılığıyla Trablusgarb'ı sömürgeleştirmek istediğini açıkça dile getirdi. Görüldüğü gibi İngiliz-Fransız anlaşması İtalya Dışişleri Bakanını sömürgecilik konusunda daha aktif olmaya itmiştir. Bir yandan İngiltere'yi protesto ederken diğer taraftan Üçlü İttifak'taki müttefiklerine güvenerek Fransa'yla savaşa hazırlanıyordu. Crispi'ye göre Fransa'yı durdurmanın en iyi yolu Trablusgarb'ın bazı bölümlerini işgal etmektir. İtalya, Osmanlı hükümetini yatıştırması için de zaten Mısır yüzünden Osmanlı ile sorunlar yaşayan İngiltere'den yardım istemiştir. Bu gelişmeler üzerine İngiltere, İtalya'yı Trablusgarb'a yönelik erken bir teşebbüsünün Avrupa'daki dengeleri bozacağı ve Osmanlı hükümetinin topraklarını koruması için Rusya'dan yardım isteyeceğine dair uyarmıştır. İtalya'nın tam anlamıyla rahatlamadığını gören İngiltere, İtalya'nın sebat etmesi halinde Osmanlı İmparatorluğu'nun olası bir yıkılışında Trablusgarb'ın bu cefanın karşılığı olarak İtalyanlara kalacağını bildirmiştir.⁹

İtalyan kamuoyu üzerinde olumsuz etkisi büyük olan Adova yenilgisi 1896'da gerçekleşmiştir. Crispi, Etiyopya'da çıkan ayaklanmalar sonucunda Etiyopya'nın işgali emrini verdi. Ancak 1896'da Adova ovasında gerçekleşen savaşta Etiyopyalıların sayıca üstün olması, İtalyan genelkurmayının hareketi kötü yönetmesi (haritalarda hatalar vardı; hatta bir askeri birlik yolunu kaybetmişti), askerlerin gereksiz kahramanlıkları gibi nedenlerle İtalyanlar unutamayacakları bir yenilgi yaşadılar.¹⁰

Burada kısaca özetlemeye çalıştığımız İtalyan sömürgeciliğinin konumuz açısından dikkate alınması gereken iki noktası vardır. Birincisi, sömürge olarak benimsenmiş olan Tunus'un Fransızlarca alınmasının yarattığı hayal kırıklığıdır. Diğeri de Adova'da yaşanan büyük yenilgidir. Her ikisi de Trablusgarb'ın işgaline giden süreçte İtalyan tarihindeki iki önemli hata olarak sıklıkla dile getirilmeleri nedeniyle konumuz açısından önemlidirler.

⁹ Tayyib Abdullah Elbehlül, **a.g.e.**, s.21-25.

¹⁰ Luraghi, **a.g.e.**, s.231.

5.1.2.İTALYAN MİLLİYETÇİLİĞİ

Son iki yüzyıllık tarihe bakıldığında siyasal gelişmelerde milliyetçiliğin önemli bir rolü olduğu görülecektir. Hobsbawm, milliyetçilik ve milletin “çifte devrimin çocuğu” yani Sanayi ve Fransız Devrimi'nin bir sonucu olduğunu söyler. Fransız Devrimi ile siyasal bir hareket olan milliyetçilik, Napolyon'un işgalleriyle tüm Avrupa'da hızla yayılmıştır. Milliyetçilik akımı Almanya ve İtalya örneklerinde parçalanmış toprakları birleştirmiştir.¹¹

Fransız Devrimi'nin etkilerini İtalyan milliyetçiliğinde görmek mümkündür. Örneğin Carbonari, Avusturyalılara karşı mücadelesinde devrimin fikirlerinden esinlenmiştir. İtalyan milliyetçiliğinin en önemli kuramcılarında Mazzini de liberal fikirlere sahiptir ve Machiavelli'nin dönemini yozlaşma ve alçalma dönemi olarak değerlendirerek geçmişi gömmek için kullanmıştır. İtalyan birliğine yönünü veren kişi daha muhafazakar olan Cavour olmuştur.¹²

Osmanlı tarihinde Trablusgarb Savaşı ve sonuçları pek üzerinde durulan bir konu değildir. Ancak durum İtalya tarihi açısından tam tersidir. Savaş, İtalyan tarihinde önemli izler bırakmıştır.¹³ Trablusgarb Savaşı'nı İtalya tarihinde önemli kılan bir husus da İtalyan milliyetçiliği üzerindeki etkisidir. Savaşa giden süreçte saldırı yanlısı tutumları milliyetçiliğin güçlenmesinde oldukça etkili olmuştur. Konumuz dahilinde burada İtalyan milliyetçiliğinin Trablusgarb Savaşı ile ilişkili kısımlarına değinmek faydalı olacaktır.

¹¹ İnci Özkan Kerestecioğlu, “Milliyetçilik:Uyuyan Güzeli Uyandıran Prens'ten' Frankeştayn'ın Canavarına”, **19.Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, Der.Birsen Örs, İstanbul, Bilgi Üniversitesi, 2008, s.329-331.

¹² **a.g.m.**, s.335.

¹³ Trablusgarb Savaşı'nı İtalya tarihinde önemli kılan unsurlardan biri de Vatikan ile İtalyan devleti arasında İtalyan birliğinin sağlandığı sırada bozulan ilişkilerin düzelmesi sürecinde önemli bir adım olan 1913 tarihli Gentiloni Paketi'ne (*Patto Gentiloni*) olan katkısıdır. (Bu noktada Vatikan'la finansal bağları olan Banco di Roma'nın Trablusgarb Savaşı sırasındaki rolü hatırlanmalıdır.) Gentiloni Paketi, İtalyan merkez sağ ile Katolikler arasında sosyalistlere karşı liberal adayları desteklemeye yönelik yapılan bir seçim ittifakıdır. Bu ittifak, Katoliklerin 1919 yılında İtalyan Halk Partisi'ni kurmasında da etkili olmuştur. Bkz. Carlo Lottieri, “Vatican City As a Free Society: Legal Order and Political Theology”, (Çevrimiçi) <http://mises.org/journals/scholar/lottieri2.pdf> 30.10.2008.

İtalya tarihinde Trablusgarb Savaşı açısından önemli bir diğer tarih 1908'tir. Aslında bu tarihin önemi İtalyan milliyetçiliğiyle olan ilgisinden kaynaklanmaktadır. Şöyle ki, 1908'de Avusturya-Macaristan'ın Bosna Hersek'i ilhakı İtalyan milliyetçiliğini harekete geçiren önemli olaylardan birini teşkil etmektedir. İtalyan milliyetçileri Avusturya-Macaristan'ın Bosna Hersek'i işgaline karşılık olarak İtalya'nın da Trablusgarb'ı alması gerektiği fikrindeydiler. 1910 yılının Aralık ayında İtalyan milliyetçiliğinin önemli isimlerinden gazeteci Enrico Corradini'nin önderliğinde eğitimci, gazeteci ve önemli isimlerden oluşan üç yüz kadar kişi Floransa'da toplandı. İtalyan Milliyetçi Birliği'nin (Associazione Nazionalista Italiana) kurulduğu bu toplantıda da İtalya'nın Avusturya-Macaristan'ın Bosna Hersek'i ilhakına karşılık olarak Trablusgarb'ı alması gerektiği konuşulan konular arasında yerini almıştır.¹⁴

Trablusgarb Savaşı öncesi dönem incelendiğinde, 1896 Adova yenilgisinin İtalyanlar üzerinde bir travma etkisi yarattığı görülecektir. Bu yenilgiden sonra İtalya Afrika'yı unutmak ve kendi iç sorunlarıyla ilgilenmek istiyordu.¹⁵ Ancak Trablusgarb Savaşı öncesi döneme gelindiğinde ilgi dış sorunlara yönelmişti. 1910'da "Il dovere dell'Italia"(İtalya'nın görevi) adı altında Arnavutluk'u kurtarma kampanyasından Avusturya-Macaristan'ın karşı çıkması ve Balkanların hassas dengesi nedeniyle vazgeçilince sömürgeci isteklerini Libya'ya yönelttiler. Basından, özellikle de 1909'daki seçimler nedeniyle doğan milliyetçi eğilimli küçük gazetelerden sabırsız ve kışkırtıcı sesler yükselmekteydi. Trablusgarb seferi için propagandanın başladığı sırada yayın hayatına başlayan **Idea Nazionale** haftalık gazetesinin ilk sayısının Adova yenilgisinin on beşinci yıldönümünde, 1 Mart 1911'de çıkmış olması da yenilginin etkisini göstermesi açısından ilginçtir. Acı anılar tazelenmekte, sömürgecilik konusunda İtalyanların uzun süren bilinçsizliği ve sessizliği eleştirilmekteydi.¹⁶ Enrico Corradini, Giulio de Frenzi, Francesco Coppola, Roberto Friges-Davanzati, Maurizio Maraviglia gibi İtalyan milliyetçiliğinin önemli isimlerinin bir girişimi olan bu gazeteye değinmişken onların milliyetçi görüşlerinde Trablusgarb'a nasıl baktıklarına da kısaca değinmeliyiz. Bu isimler yaptıkları çağrıda kaybedilen toprakları geri alma intikamının bir kenara bırakılıp ülkenin enerjisinin

¹⁴ Ronald S. Cunsolo, "Libya, Italian Nationalism, and The Revolt Against Giolitti", **The Journal of Modern History**, C.37, No.2, Haziran 1965, s.187-188.

¹⁵ Robert Gale Woolbert, "Italian Colonial Expansion in Africa", **The Journal of Modern History**, C.4, No:3, Eylül 1932, s.442.

¹⁶ Gioacchino Volpe, "L'Impresa di Tripoli 1911-1912", 1946, s.25'ten aktaran Orhan Koloğlu, "1911 Libya Savaşını Hazırlayan Basın Savaşı", **The Turco-Italian War in Tripoli and Its Place in World Pres**, E.Doğramacı, O. Koloğlu, F.Kocacık, N.Göyünç, İstanbul, 1979, s.5.

Afrika'daki sömürgelerin fethine yöneltmesi gerektiğini belirtiyorlardı. Zaten **Idea Nazionale**'nin kuruluşundan iki hafta sonra milliyetçi birliğin resmi programında, İtalyan hükümetinin Afrika'daki amaçların gerçekleştirilmesine yönelik kararlı bir şekilde harekete geçmesi için zorlanmasının acil bir gereklilik olduğu ifade edilmiştir.¹⁷ Yine 1911'de yayınlanan iki kitap İtalya'daki durumu göstermesi açısından anılmaya değerdir: Corradini'nin "L'Ora di Tripoli"(Trablusgarb Zamanı) ve Giuseppe Piazza'nın "La Nostra Terra Promessa"(Vaat Edilmiş Toprağımız).¹⁸

Savaş yanlıları bir yandan da solun savaş karşıtı gerekçelerini çürütmeye çalışıyorlardı. Trablus'un işsizlere sağlayacağı iş olanakları, İtalya için hiçbir yarar sağlamaksızın Amerika'ya yönelen emekçi göçünün Trablus sayesinde İtalyan ekonomisine yarar sağlayacak olması ve Trablusgarb'ın zenginlikleri savaş yanlılarının üzerinde durdukları temalar arasındadır.¹⁹

Trablusgarb'ın İtalya'ya ait olduğu düşüncesi İtalyan siyasal hayatına sabit bir fikir gibi yerleşmişti. Sağ yoğun bir kampanya yürüterek kamuoyuna bu fikri benimsetirken, sol 1911'e kadar ciddi bir direniş gösterememiştir.²⁰ Her ne kadar İtalyan solunun savaş karşıtı tutumundan bahsedilse de Trablusgarb Savaşı, İtalyan solu açısından iyi bir deneyim olmamıştır. Avrupa solu içinde saygınlığı bulunan Antonio Labriola daha 1902'de "ülkenin yüce çıkarlarının Trablus'a İtalya'dan başkasının yerleşmemesini gerektirdiğini" savunarak savaş ve sömürge karşıtı çizgiyi terk ediyordu. Labriola, "hiç silah atmadan fetihler yapmak için gereken büyük sermayeden yoksun olduğumuza göre, askeri bir sefer pahasına da olsa oraya yerleşmeliyiz" de diyordu.²¹ İlginç olan nokta şu ki, Trablusgarb için savaşa karşı olmakla birlikte sol kesimde Trablusgarb üzerindeki haklardan tamamen vazgeçilmesini savunan da yoktu.²²

¹⁷ Cunsolo, **a.g.m.**, s.188.

¹⁸ Koloğlu, **a.g.m.**, s.5.

¹⁹ Orhan Koloğlu, **Osmanlı-İtalya Libya Savaşında İttihatçılar, Masonlar ve Sosyalist Enternasyonal**, Ankara, Ümit, 1999, s.52.

²⁰ **a.g.e.**, s.39-40.

²¹ **a.g.e.**, s.38.

²² **a.g.e.**, s.105.

İtalyan sosyalistlerinin savaşa karşı gösterdikleri tavırlardaki çeşitlilik²³ Sosyalist Enternasyonal ile ilişkilerin gerilmesine yol açmıştır. ²⁴ İtalyan Sosyalist Partisi aktif bir savaş karşıtlığı yürütememiştir. 5 Kasım 1911’de yapılan uluslararası mitinge katılmamıştır. Çeşitli sol merkezler, İtalyan solunun 27 Eylül greviyle yetinmesini eleştirmişlerdir. Kautsky de İtalyan solunu gayretsizlikle suçlamış, durumu “bir başka Avrupa ülkesinde rastlanamayacak nitelikte” olarak değerlendirmiştir.²⁵ Hatta II.Enternasyonal tarihçiliğinin önemli uzmanı Georges Haupt, İtalya’nın Trablusgarb Savaşı karşısında “pek de hayırlı olmayan tutumunun yanında küçük Balkan sosyalistlerinin tutumunun onurla anılacağını”²⁶ belirtmiştir.

Görüldüğü gibi yükselişe geçen İtalyan milliyetçiliği sömürgeci faaliyetleri desteklemiş, Trablusgarb seferini de taraftar toplama hususunda başarılı bir şekilde kullanmıştır. İtalyan milliyetçiliği sadece savaş öncesinde ya da esnasında değil, Uşi Antlaşması’nın imzalanmasından sonra bile Trablusgarb Savaşı’ndan faydalanmıştır. Yapılan barış, milliyetçilerce “vasat barış”, “aşağılayıcı barış”, “emperyalist olmayan barış” olarak nitelendirilmiş ve bu durum beraberinde demokrasinin eleştirisini de getirmiştir. Bunun da İtalya siyaseti üzerinde önemli etkileri olmuştur.²⁷

5.2.MEDENİYET MİSYONU

5.2.1.Genel Olarak:

Medeniyet misyonu, 19.yüzyılın sonunda,20. yüzyılın başında Fransız ve Portekiz sömürge yönetiminin temel prensibiydi. Avrupalı sömürgeci güçler, geri kalmış farz ettikleri insanlara Batı medeniyetini götürmeyi kendileri için bir görev addediyorlardı. Bu politika Fransız ve Portekiz sömürgelerinde etkili olmuştur.

²³ Trablusgarb Savaşı ile ilgili İtalyan solundaki tartışmalar için bkz.Koloğlu, **a.g.e.**, s.104-120.

²⁴ Bkz. **a.g.e.**, s.140-153.

²⁵ **a.g.e.**, s.147.

²⁶ Masis Kürkcügil, “Kristian Rakovski ve Osmanlı Solu”, **Sosyalist Demokrasi İçin Yeni Yol**, Güz 2008, s.68.

²⁷ Cunsolo, **a.g.m.**, s.198.

İtalya'nın medeniyet misyonu, Fransız misyonuna dayandığından Portekiz sömürgeleri bağlamında medeniyet misyonu iddiasına burada değinilmeyecektir.

Medeniyet kavramını 18. yüzyılda Fransızlar bulmuşlardır. Ancak tarihin hiçbir döneminde Fransızların medeniyet iddiaları, üçüncü cumhuriyetin “yeni” emperyalizmindeki kadar olmamıştır. 19. yüzyılın sonunda bütün Avrupa devletleri denizaşırı topraklarına medeniyet taşıdıklarını iddia etmekteydiler. Ama sadece Fransa bu iddiayı resmi emperyal doktrininin bir parçası haline getirmiştir. Fransa'nın Afrika ve Hintçini'ndeki topraklarını genişletmeye başladığı 1870'lerden itibaren Fransız gazeteciler ve daha sonra politikacılar devletlerinin hali hazırda idareleri altına girmekte olan yerli halkları medenileştirme gibi bir misyonu olan tek batı devleti olduğunu iddia ediyorlardı.²⁸ Fransızlar buna “medeniyet misyonu”(mission civilisatrice) diyorlardı.

Medeniyet misyonu kavramı, Fransız kültürünün üstünlüğü ve insanoğlunun daha iyiye gidebileceği fikrine dayanmaktaydı. Burada kastedilen Fransız sömürgelerinin kendi kendilerini yönetemeyecek kadar ilkel olduğu ancak kendilerini yönetebilecek seviyeye getirilebilecekleriydi. Fransızlar yaradılışları, devrimci geçmişleri ve endüstriyel güçlerinin üstünlüğü nedeniyle bu görev için özellikle uygun olduklarını düşünüyorlardı. Ayrıca üçüncü cumhuriyet, Fransa'nın kültürel, politik ve ekonomik kalkınmasından hareketle ilkel kültürlerin yeniden inşasını kendisi için bir görev hatta hak olarak görmüştü.²⁹

Michael Adas'a göre, modern dönemde Fransa'nın medenileştirme ideolojisinin en önemli ögesi Batı'nın bilimsel ve teknolojik olarak üstün olduğu inancıydı. Lewis Pyenson bir adım daha ileri giderek medeniyet misyonunun özünü, -diğer Avrupalılar arasında- Fransız bilim adamlarının “gerçek” bilimi dünyaya yaymaya yönelik “çıkarsız” bir arzusu olarak değerlendirmiştir.³⁰

Medeniyet misyonu neden üçüncü cumhuriyet döneminde bu kadar çok vurgulanmıştı? Medeniyet misyonu, 1895 yılından itibaren Üçüncü Cumhuriyetin

²⁸ Alice L. Conklin, **A Mission to Civilize: The Republican Idea of Empire in France and West Africa 1895-1930**, Kaliforniya, Stanford Üniversitesi, 1997, s.1.

²⁹ a.g.e., s.1-2.

³⁰ a.g.e., s.4.

yeni büyük imparatorluğunun resmi ideolojisi olmuştur.³¹ Fransız emperyal ideolojisi medeniyeti daha ziyade bir ilke ile tanımlar: idare. Medenileşmek tiranlığın belirli kalıplarından azade olmaktır: hastalığın sağlık üzerindeki, içgüdü'nün akıl üzerindeki, cehaletin bilgi üzerindeki, despotluğun özgürlük üzerindeki tiranlığı gibi. Tüm bu alanlardaki idare, Fransa'nın üçüncü cumhuriyet altında kendini tanımlamasıyla bir bütündü. Öyleydi, çünkü Fransızlar kendilerinin coğrafyada, tıpta, yeni iç ve dış pazarlar yaratmada başarılı olduklarına inanıyorlardı. Ayrıca diğer tüm milletlerden önce, baskıdan ve batıl inançlardan demokratik ve akılcı bir yönetime geçmeyi başarmışlardı. Bu yüzden de üçüncü cumhuriyet kendini oldukça medeni görüyordu. Yine öyleydi çünkü, açıkça tıpkı barbarlar gibi olan Avrupa'nın dışındaki dünyanın yönetme gücünden yoksun oldukları belli olan yerlileri aynı cephede kaybetmişlerdi ve dolayısıyla medenileşme ihtiyacı içindeydiler.³²

Conklin'e göre, araştırmacılar medeniyet misyonunun bir kamuflej olduğunu sıklıkla reddederler. Sömürgeci ideolojinin sinsi ve ısrarcı yanını ya da politika oluşturma ile ilişkisini açıklamadan Fransızları ırkçı diye yaftalamaktan memnundurlar. Bu nedenle Conklin medeniyet misyonunu daha farklı değerlendirmiştir. Ona göre, cumhuriyet Fransası, medeniyet misyonu kavramına, sömürgelerde yönetimin ne yapıp ne yapamayacağına dair sınırlamalardan müteşekkil birtakım anlamlar yüklemiştir. Bu sayede Fransa, resmîyette bu sınırlamalar içersinde hareket ederek demokrasi ve cebren imparatorluk oluşturma arasındaki temel çelişkiyi örtmeyi başarmıştır.³³

5.2.2.İtalya ve “Medeniyet Misyonu”

Trablusgarb'ın işgali fikri, 1911'den önce İtalyanların zihninde gelişmekte ve olgunlaşmaktaydı. İtalya'nın Eritre'ye, Somali'ye ve Etiyopya'ya dair sömürgeci isteklerinden çok önce İtalyanların ataları Trablusgarb'ı İtalyan yayılmacılığı için vaad edilmiş toprak olarak görüyorlardı.³⁴ İtalyan birliği kurulmadan önce, 1830'lu yıllarda İtalyan milliyetçiliğinin önemli isimlerinden Mazzini, Trablusgarp ve Bingazi'yi

³¹ a.g.e., s.12.

³² a.g.e., s.5-6.

³³ Conklin, a.g.e., s.2.

³⁴ Cunsolo, a.g.m., s.186.

Tanrı'nın İtalyan milletine bahşettiği bir "arz-ı mev'ûd" olarak nitelendirmiştir.³⁵ *Risorgimento*³⁶'nin sonundan beri birçok İtalyan yazar şiddetle "İtalyan milletinin evrensel üstünlüğü"nden bahsetmekteydi. Buradan hareketle "halkların kurtarıcısı" olarak nitelendirilen İtalya'ya İslam ülkelerinin de muhtemel medenileştirilmesi misyonu yüklenmekteydi. Dolayısıyla Olga Tamburini'ye göre "medeniyet misyonu"(la missione civilizzatrice) Trablusgarb Savaşı'nın patlamasıyla ortaya çıkan yeni bir buluş değildi.³⁷ İtalya'nın Trablusgarb'ı işgal için gerekçe olarak gösterdiği geri kalmış Trablusgarb'a medeniyet götüreceği iddiası sadece Trablusgarb'ın işgaliyle özdeşleşmiş değildi, bu misyon daha öncesinde zihinlerde şekillenmeye başlamıştı. Trablusgarb'ın işgali teşebbüsü ile de somutlaşmış oldu.

İtalyan milletinin sömürge savaşının dışında kalması korkusu Gentile'ye göre bir aşağılık kompleksi üretmişti.³⁸ Avrupa'nın küçüğü İtalya, çok genç olmasına rağmen barbarların medenileştirilmesine katkıda bulunabilir, böylelikle de kendisini ispatlayabilirdi. İtalya'nın büyük devlet olma merakı Osmanlı basınının da eleştirdiği bir husustu.³⁹

Yukarıda değindiğimiz "İtalyan milletinin evrensel üstünlüğü" miti gibi diğer pek çok mitin kaynağında Roma İmparatorluğu vardır. Roma İmparatorluğu'na atfedilen değerlerle Osmanlı İmparatorluğu'na atfedilen değerler karşılaştırılmakta ve adeta birbirinin tam zıddı olarak sunulmaktaydılar. Örneğin Roma İmparatorluğu yapıcı olarak tasvir edilirken onun tam karşısına yerleştirilen Osmanlı İmparatorluğu yıkımın, tahribatın simgesi olarak sunulmaktaydı. Romalılar "dünyanın gelişmesi için gerekli sanatçılar" olarak tanımlanırken Türkler "Allah'ın gazabı, *flagellum Dei*, Attila"

³⁵ 11 Eylül 1911 tarihli **Tercüman-ı Hakikat**'ten aktaran İsrail Kurtcephe, **Türk-İtalyan İlişkileri 1911-1916**, Ankara, Türk Tarih Kurumu,1995, s.12. İtalya'nın Trablusgarb'ı "arz-ı mev'ûd" olarak değerlendirmesine değinen bir başka makale için bkz.Hüseyin Cahit [Yalçın], "Trablusgarb ve İtalya", **Tanin**, No:1082, 5 Eylül 1912, 23 Ağustos 1327, 12 Ramazan 1329, s.1. Ayrıca bkz. Olga Tamburini, "La via Romana sepolta dal mare: mito del mare nostrum e ricerca di un'identità nazionale", Stefano Trinchese (Ed.), **Mare Nostrum: Percezione Ottomana e Mito Mediterraneo All'alba dell'900**, Milano, Guerini e Associati, 2005, s.87-95.

³⁶ Yeniden Doğuş ya da Diriliş olarak adlandırılan 1700-1870 arasındaki İtalyan birliğinin kurulduğu dönem.

³⁷ **a.g.m.**,s.75.

³⁸ **a.g.m.**,s.76.

³⁹ Hüseyin Cahit [Yalçın], "İtalya büyük devlet oluyor!", **Tanin**, No.1358, 11 Haziran 1912, 29 Mayıs 1328, 25 Cemazeyilahir 1330, s.1.

olarak tanımlanmaktaydılar.⁴⁰ Araplar cahil, etnik açıdan ikincil bir ırk olarak sunulurken Romalılar üstün bir ırk olarak sunulmuştur.⁴¹

“Medeniyet misyonu” fikrini Fransa’dan esinlenen İtalyanlar, Trablusgarb’a sahip olmalarının Fransa’nın Afrika’da kolonilere sahip olmasıyla aynı olduğunu iddia etmişlerdir. Bu noktada da Roma İmparatorluğu hatırlatılıyordu: İtalyanlar Fransızlarınkine ek olarak Roma İmparatorluğu’nun mirasçısı olmanın getirdiği “tarihi haklara” sahip olduklarını iddia ediyorlardı.⁴²

Türklerin yarattığı Osmanlı İmparatorluğu’nun “bin boğazlı bir canavar”⁴³ olarak nitelendirilmesi, Osmanlı’ya dair kötü tasvirlerden biridir. Batı kültüründe Türk, “iyi giyimli, iyi eğitilmiş” olmayan bir prototipi oluşturmaktaydı. Bir yanda Türklerin alçaklıkları diğer yanda Romalıların mirasçısı olan İtalyanların iyiliği nitelermeleri yapılmaktaydı.

Medeni – barbar zıtlığı tarihsel olarak Romalılar – barbarlar olarak sağlamaştırılırken bu zıtlığın yeni hali olarak da İtalya – Osmanlı İmparatorluğu verilerek Arap ve Türk’te somutlaşmış “uygarlıktan uzak” düşman İtalya önünde teslim olmak zorunda kalacak imgelemi yaratılmaya çalışılmıştır.⁴⁴

Fransa’nın “medeniyet misyonu”nu incelerken gördüğümüz gibi bu misyon iddiasının temelinde insanoğlunun ileriye gideceği düşüncesi yatmaktadır. Buradan hareketle “büyük entelektüel gücü ve entelektüel zenginliği olan”⁴⁵ bir halk olan İtalyanlar da bu görevi yerine getirirler, hatta “bu görev onların kaderidir”⁴⁶ düşüncesi de vardı.

Medeni-barbar karşılaştırması sadece Roma İmparatorluğu/İtalya – Osmanlı İmparatorluğu ile sınırlı kalmamış, dinsel vurgu da yapılmıştır. Trablusgarb seferine “yeni bir Haçlı seferi” gözüyle bakılmış, Katoliklik ve medeniyetin, iki dinin karşılaştığı ve çarpıştığı kuzey Afrika topraklarına beraber gideceği fikri yayılmıştır.

⁴⁰ Tamburini, **a.g.m.**,s.77.

⁴¹ **a.g.m.**,s.78.

⁴² Paolo De Vecchi, **Italy’s Civilizing Mission in Africa**,New York, Brentano’s, 1912, s.8.

⁴³ Tamburini, **a.g.m.**,s.79.

⁴⁴ **a.g.m.**,s.80.

⁴⁵ De Vecchi, **a.g.e.**, s.58.

⁴⁶ **a.g.e.**, s.60.

Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul'un Türklerin elinde olması –"İstanbul barbarların güçlü ordusuna kurban girmiştir"⁴⁷- Avrupa açısından "dört yüz elli yıldır süren bir utanç" olarak nitelendirilerek Türklerin Avrupa'dan atılması (De Vecchi'ye göre ait oldukarı yer Asya'dır), Doğu Sorunu'nun çözümü olarak görüldüğü gibi medeniyete doğru atılmış büyük bir adım olarak değerlendirilmiştir.⁴⁸

Osmanlı kamuoyunun "medeniyet misyonu"na tepkisi başlığı altında yaptığımız incelemede görüleceği gibi Osmanlı kamuoyunda sıklıkla İtalya'nın – özellikle de güney kesiminin- geri kalmışlığı gösterilerek Trablusgarb'ı ilerletemeyeceği dile getirilmiştir. İtalyanlar ise buna cevap olarak birliklerini sağladıktan kısa bir süre sonra ekonomik sıkıntı yaşayan bir ülke için büyük ilerleme kaydettiklerini⁴⁹ ileri sürmüşlerdir.

İşgalin dinsel açıdan gerekçelendirildiğinden bahsederken Vatikan'a da değinmemiz gerekir. Trablusgarb'a savaştan çok daha önce yatırımlar yapan Banco di Roma'nın en önemli hissedarlarından biri de Vatikan'dır. Katolik rahipler ve Dante Alighieri Cemiyeti üyeleri Hıristiyanlık ve İtalya'nın Trablusgarb'a medeniyet götüreceği propagandasında önemli rol oynamışlardır.⁵⁰ İtalyanların, Banco di Roma'nın Trablusgarb'da İtalyan sermayesiyle yaptığı yatırımlarla bölgede "gerçek ve faydalı medenileşme"yi başlattığı iddiası⁵¹ da bankanın propagandadaki yerini göstermektedir.

Yeni Haçlı seferi fikri İtalyan kamuoyunda yayılmıştı. Amacı intikam almak olan bu yeni Haçlı seferi fikri, Trablusgarb seferini haklı ve mecburi kılıyordu. Çünkü Hıristiyan misyonerler Hıristiyanlığı sevgi, fedakarlık ve erdemin dini olarak anlatırken maceraperest Müslümanları kinle ve küçümseyerek anlatmaktaydılar.⁵² Haçlı seferi fikrinin 1896 Adua yenilgisinden sonra halk üzerinde nasıl teşvik edici bir etki yaptığını Malvezzi'nin hatırasından görelim:

⁴⁷ **a.g.e.**, s.63.

⁴⁸ **a.g.e.**, s.42.

⁴⁹ **a.g.e.**, s.47.

⁵⁰ Cunsolo, **a.g.m.**, s.186-187.

⁵¹ De Vecchi, **a.g.e.**, s.26.

⁵² Tamburini, **a.g.m.**, s.81.

“Roma istasyonunda bir akşam hatırlıyorum: Savaşmak için Libya'ya gidecek askerlerle dolu olan tren hareket etmek üzereyken, ortalığı kaplayan büyük bir kalabalığın vedalaşma bağırtıları arasından biri vagonun penceresindeki askere: “Git, git çocuk, hatırlayın ki vatan için çarpışıyorsunuz.” Sonra çevresindekilere döner,ekler: “Bu kutsal bir savaştır, Eritre'de katliama yolladılar, Dogali zamanında oradaydım. Bu ise kutsal bir savaştır!”⁵³

Medeniyet misyonunun temelinde insanın doğasının daha iyiye gideceğine dair olan inanç yatmaktadır. Fakat Türkler bunun dışında tutulmuşlardır. Paolo De Vecchi, medeniyet misyonu hakkındaki kitabında ünlü yazar Edmondo De Amicis'in İstanbul adlı oryantalist bakış açısıyla kaleme alınmış eserinden alıntılar⁵⁴ yaparak onların “tembel ve kayıtsız” doğalarını bunun dışında tutar. Yazara göre yine de Türklerin bu durumunun doğunun başarısızlığı olarak sunulmamasını belirterek Japonya'nın ilerleyişini mükemmel bir örnek olarak sunmuştur.⁵⁵

Dönemin İtalyan basınına bakıldığında savaşa yönelik teşvik edici yayınların çok önceden başladığı görülür. Medeniyet misyonu propagandasının da savaştan aylarca önce gündemde olduğu, Osmanlı Arşivi'ndeki Roma elçiliğine ait dosyalarda bulunan çeşitli İtalyan gazetelerinin kupürlerinden anlaşılmaktadır. 22 Nisan 1911 tarihli **Tribuna** gazetesinde çıkan bir yazının başlığı tam da bu medeniyet misyonunu işaret etmektedir: “Chi istruisce Tripoli”⁵⁶ (Trablusgarb'ı kim eğitecek). Savaşın ilk günlerinde, 10 Ekim 1911 tarihli **Il Giornale d'Italia** gazetesinde şu başlık dikkati çekmektedir: “La democrazia e Tripoli”⁵⁷ (Demokrasi ve Trablusgarb).

İtalya'da “medeniyet” kavramının anlık bir buluş olmadığı, bu konuya daha önce de ilgi gösterildiği kanısına varmamızı sağlayan isim İtalyan fizyolog Angelo Mosso'dur. Mosso'nun konumuzla ilgili olan eserinin adı “Akdeniz Medeniyetinin Doğuşu” dur. 1911 yılının bahar aylarında **The New York Times** gazetesinde kitaba

⁵³ **a.g.m.**,s.80.

⁵⁴ De Vecchi, **a.g.e.**, s.64-70.

⁵⁵ **a.g.e.**, s.70.

⁵⁶ BOA, HR.SYS., Dosya 806, Gömlek No:1.

⁵⁷ BOA, HR.SYS.,Dosya No:807, Gömlek No:21.

dair çıkan haber ve eleştiri yazıları⁵⁸ eserden haberdar olmamızı sağladığı gibi “medeniyet” kavramının Yeni Kıta’da da ilgi çektiğini göstermiştir.

Mosso eserinde medeniyetin kaynağı olarak Afrika’yı göstermiştir. İtalya’da senatörlük de yapmış olan Mosso’nun⁵⁹ uygarlığın kaynağı olarak Kuzey Afrika topraklarını göstermesi ve “uygarlığımızın tüm tarihi Akdeniz ırkının tarihi olarak değerlendirilmelidir” sözleri, “medeniyet misyonu” iddialarını desteklemek adına eski Roma ile Kuzey Afrika arasındaki bağların vurgulandığı bir döneme denk gelmesi ilgi çekicidir.⁶⁰

Medeniyet olgusunu İtalyan karikatürlerinde⁶¹ de görmekteyiz. Bu karikatürlerde medeniyet taşıyıcısı İtalya ile karşısındaki geri kalmış, cahil Osmanlı İmparatorluğu imgesi açıkça görülmektedir. Bir İtalyan karikatüründe ön planda, elindeki bir kılıca bebek saplamış at üzerinde bir Arap ve arka planda bir İtalyan askeri elinde “medeniyet usturası” ile üzerinde “hiçbir zaman görgülü olmamış” yazan hilali tıraş ederken tasvir etmiştir.⁶² Bir başka karikatürde İtalyan basınında **Tanin** gazetesine duyulan tepki dile getirilirken “onu okuyan cahil Türkler” nitelemesi Türk imgesine dair bir başka örneği teşkil etmektedir.⁶³

İtalya’nın uygarlık misyonu propagandasının Avrupa’daki etkisini İsviçre gazetesinde çıkan bir karikatürde görebiliriz. Savaşın uzamasıyla savaşın kötü manzarası Avrupa basınına yansımaya başlamıştır. Sözüünü ettiğimiz karikatürde de

⁵⁸ “Mediterranean Civilization”, **The New York Times**, 9 Nisan 1911, (Çevrimiçi) <http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?res=9B0CE4DE1031E233A2575AC0A9629C946096D6CF> 19.01.2009 ; “Civilization Came From Africa, Not Asia, Says Mosso”, **The New York Times**, 7 Mayıs 1911, (Çevrimiçi) <http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?res=9B0CE1DD1E3EE033A25754C0A9639C946096D6CF> 19.01.2009. Ayrıca medeniyet konusuna ilgi gösterildiğine dair örnek olarak verilebilecek bir yazı için bkz. “The Drift of Civilization”, **The New York Times**, 23 Temmuz 1911, (Çevrimiçi) <http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?res=9807E7DD1131E233A25750C2A9619C946096D6CF> 19.01.2009.

⁵⁹ Bkz. <http://notes9.senato.it/web/senregno.nsf/2a9c00aad2bca710c125711400599e36/108103af71ebc5d04125646f005dbd95?OpenDocument> (Çevrimiçi) 4.3.2009.

⁶⁰ Mosso’ya dair -özellikle politik görüşüyle ilgili olarak- elimizde yeteri kadar bilgi olmadığı için burada konumuzla bağlantısı çerçevesinde kısaca değinmekle yetinilmiştir.

⁶¹ İtalyan karikatürleri ayrı bir çalışmayı gerektirecek zenginliktedir. Burada sadece Orhan Koloğlu’nun 1911-12’de Karikatür Savaşı adlı kitabında yer verdiği İtalyan karikatürlerine değinilmektedir. Bkz. Orhan Koloğlu, **1911-1912’de Karikatür Savaşı**, Ankara, Engin Yayınlar, 1989.

⁶² Bkz. **a.g.e.**, 44 no’lu karikatür.

⁶³ Bkz. **a.g.e.**, 52 no’lu karikatür.

süngüsüne insan saplamış İtalyan askerlerinin sevinçli halinin altında “Trablus’ta İtalyan uygarlığı” yazmaktadır.⁶⁴

İtalyanın medeniyet söylemi altında Trablusgarb’da yaptıklarına dair tepkiyi yansıtan bir başka karikatüre **La Semaine Illustrée** adlı mizah dergisinde rastlamaktayız. Ressam Paul Poncet “kapitalist uygarlık devam ediyor” başlıklı karikatüründe silahsız Trablusgarblıları sırtlarından süngüleyerek “barbarlık nasıl yenilebilirdi?” diyordu.⁶⁵

Belçika Sosyalist Partisi lideri ve Sosyalist Enternasyonal’in etkili isimlerinden Emile Vandervelde de İtalya’nın Trablusgarb’a saldırmasını eleştirirken “medeniyet misyonu”na değinmiştir. 1911 yılının Ekim ayı sonlarında İtalyan Sosyalist Partisi ile temas için İtalya’ya giden ve önemli konuşmalar yapan Vandervele’in ziyaretiyle ilgili **Avanti** gazetesinde yayımlanan başyazıda “medeniyet misyonu”na şöyle değinilmiştir:⁶⁶

“Avrupa savaş ile Müslümanları Avrupalılaştırma yerine, onlara bu yolu kapamaktadır(...) Avrupa uygarlığını topraklar ve zırhlı gemilerle ihraç ettikçe, toprak hırsızlığı yaptıkça, temsil ettiğini ileri sürdüğü fikirlerinden o derece uzak ve kovulmuş olacaktır. Bu yüzden, kafaları yeni fikirlere kazanmak yerine, üzerine işgalci, soyguncu örtüsünü serdiği halkların dini ve ulusçu önyargılarını kışkırtıyor.”

5.2.Osmanlı Kamuoyu ve İtalya’nın “Medeniyet Misyonu”

Osmanlı kamuoyunun İtalya’nın medeniyet götürme misyonundan haberdar oluşu 28 Eylül 1911 tarihli İtalyan notasıyla olmuştur:

⁶⁴ Bkz.a.g.e., 72 no’lu karikatür.

⁶⁵ Tarık Zafer Tunaya, “Trablusgarp Savaşı ve Batı Kamuoyu”, **Murat Sarıca Armağanı**, Ed. Aydın Aybay-Rona Aybay, İstanbul, Aybay, 1988, s.333-334.

⁶⁶ Koloğlu, **Osmanlı-İtalya...**, s.143-144.

“İtalya hükümeti Trablusgarb ile Bingazi'nin Devlet-i Osmaniyece bırakılmış olduğu hal-i keşmekeş ve metrukiyete nihayet verilmesi ve Afrikayı Şimali'nin aksam-ı sairesinde hayyizi husule isal edilen aynı tertibattan havali mezkurenin dahi istifade ettirilmesi hakkındaki lüzum-u katiyi senini medideden beri Bab-ı Âli'ye tebliğden asla hali kalmamıştır. *Medeniyetin ilcaat-ı umumiyesinden* olan bu tahavvül, havali mezkure ile İtalya sevahili arasındaki mesafenin azlığı hasebiyle İtalya için son derece mesele-i hayatiye hükmündedir. Son zamanlarda tahaddüs eden mesaili muhtelifi siyasiyede Hükümet-i Osmaniye'ye daima halisanebir surette ifayı müzaheret etmiş olan İtalya hükümetinin Trablusgarp hakkındaki eftar, Hükümet-i Osmaniyece tanınmadıktan başka İtalyanların havali mezkurede vuku bulan kâffe teşebbüsâtı suret-i mütemadiyede gayrı muhik ve en musirrane birtakım kasdi muhalefetlere müsadif olunmuştur.”⁶⁷

Savaş öncesi İtalyan basını ne kadar sert bir dil kullansa da Osmanlı basınına baktığımızda bunun yansıtılmadığını görüyoruz. Avrupa basınında dahi savaşa dair haberler çıkmaya başlarken Osmanlı basınında bu konu ancak savaşın çıktığı Eylül ayında gündeme gelmiştir. Bu noktadan sonra İtalyan basınına cevap verme dönemi de başlamıştır.⁶⁸ Özellikle konumuz dahilinde olan “medeniyet misyonu” basının dilini de etkilemiştir. İtalya'daki “barbar” nitelemesi cevabını “...İtalya istilası”⁶⁹ şeklinde bulurken çok sık rastlanan bir diğer terim ise “vahşet” kelimesi olmuştur.⁷⁰ Kullanılan dile dair dikkat çekici bir örnek olarak **Tanin**

⁶⁷ Avanzade Mehmet Süleyman, **Trablusgarb, Devlet-i Âliye- İtalya Vakayı Harbiyesi**, İstanbul, 1327.

⁶⁸ İtalya'nın “medeniyet misyonu”nun Türk milliyetçileri tarafından nasıl değerlendirildiği birinci bölümde incelenmiştir.

⁶⁹ “Medeni İtalya!”, **Tanin**, No:1125, 20 Teşrinievvel 1911, 7 Teşrinievvel 1327, 27 Şevval 1329, s.2.

⁷⁰ Bu konuda çeşitli örnekler için bkz.“İtalyanların vahşeti ve Mösyö Astid”, **İkdam**, No:570, 10 Teşrinievvel 1911, 27 Eylül 1327, 17 Şevval 1329, s.2; “İtalya vahşetleri”, **Tanin**, No:1138, 2 Teşrinisani 1911, 20 Teşrinievvel 1327, 11 Zilkade 1329, s.2; “İtalya vahşeti”, **Tanin**, No:1139, 3 Teşrinisani 1911, 21 Teşrinievvel 1327, 12 Zilkade 1329, s.2; “İtalya vahşetleri”, **Tanin**, No:1140, 4 Teşrinisani 1911, 22 Teşrinievvel 1327, 13 Zilkade 1329, s.1; “İtalya vahşetleri”, **Tanin**, No:1145, 9 Teşrinisani 1911, 27 Teşrinievvel 1327, 18 Zilkade 1329, s.2; “İtalyan vahşetlerine dair”, **Tanin**, No:1150, 14 Teşrinisani 1911, 1 Teşrinisani 1327, 23 Zilkade 1329, s.2; “İtalyan vahşetlerine dair”, **Tanin**, No:1150, 14 Teşrinisani 1911, 1 Teşrinisani 1327, 23 Zilkade 1329, s.2; “İtalya vahşetleri”, **Tanin**, No:1158, 22 Teşrinisani 1911, 9 Teşrinisani 1327, 1 Zilhicce 1329, s.1; “Daima vahşet ve protesto”, **Tanin**, No:1159, 23 Teşrinisani 1911, 10 Teşrinisani 1327, 2 Zilhicce 1329, s.1; “İtalyan vahşeti”, **Tanin**, No:1162, 26 Teşrinisani 1911, 13 Teşrinisani 1327, 5 Zilhicce 1329, s.7; “İtalyanların vahşeti”, **Tanin**, No:1179, 15 Kanunuevvel 1911, 2 Kanunuevvel 1327, 22 Zilhicce 1329, s.1; “İtalyan vahşetleri”, **Tanin**, No:1191, 27 Kanunuevvel 1912, 14 Kanunuevvel 1327, 6 Muharrem 1330,

gazetesinin İtalya'da **Tribuna** dışındaki gazetelerin hükümeti barışa zorladıklarına dair bir cümlelik haber⁷¹ için seçtiği başlığı verebiliriz: "Vahşiler Memleketinde"

Osmanlı basınına bakıldığında, İtalya'daki sefalet haberleri, ekmek fiyatlarındaki artış, halkın ekmek arabalarını yağmalaması, güney kesimindeki geri kalmışlık ve benzeri gibi haberlere⁷² yer vererek medeniyeti bize öğretecek siz değilsiniz, mesajı verilmeye çalışılmıştır. İtalya'nın güneyine, özellikle Sicilya'ya gönderme yapılarak "bunlar mı bize medeniyet öğretecek" temalı yazılara savaşın ilk aylarında çıkmış olan Osmanlı gazetelerinde de sık sık rastlamak mümkündür. Örneğin **Şehbal** dergisi yayımladığı resimlerin altına "düşmanlarımızın Trablusgarb'a götürdükleri medeniyetten yegane dersler" notunu düşmüştür.⁷³ Benzer resim altı yazılarına **Resimli Kitap**'ta da rastlamak mümkündür.⁷⁴

Tanin gazetesinde çıkan bir haberde yine medeniyet göndermesine rastlamak mümkündür. Gazeteye gelen on yedi yaşlarında bir genç İstanbul'dan Trablusgarb Mekteb-i Sultanisi'ne kayıt olmak üzere bir İtalyan vapuruyla yola çıktığını, ardından savaş ilan edilince vapurda bulunan kırk bir Osmanlı vatandaşının Napoli'ye götürüldüğünü ve karaya çıktıklarında polis tarafından "dûçar tahkir" olunduklarını, feslerinin, kadınlarının çarşaflarının çıkarıldığını sonunda konsoloshaneye teslim edilerek trenle sınır dışı edildiklerini anlatır. Gazete haberi şöyle noktalamıştır: "İşte medeni İtalya!"⁷⁵

s.5; "Trablusgarb'de İtalyan vahşeti, hastanelere bomba atılması", **Tanin**, No:1364, 17 Haziran 1912, 4 Haziran 1328, 2 Recep 1330, s.1.

⁷¹ "Vahşiler memleketinde", **Tanin**, No.1159, 23 Teşrinisani 1911, 10 Teşrinisani 1327, 2 Zilhicce 1329, s.1.

⁷² İtalya'nın durumuna ilişkin haberler için bkz. "İtalya'nın vaziyet-i maliyesi", **Tanin**, No:1295, 9 Nisan 1912, 27 Mart 1328, 21 Rabiulahir 1330, s.1; "İtalya'da sefalet", **Tanin**, No:1320, 4 Mayıs 1912, 21 Nisan 1328, 17 Cemazeyilevvel 1330, s.2; "İtalya'da efkar", **Tanin**, No:1321, 5 Mayıs 1912, 22 Nisan 1328, 18 Cemazeyilevvel 1330, s.5; "İtalya'da iflas", **Tanin**, No:1322, 6 Mayıs 1912, 23 Nisan 1328, 19 Cemazeyilevvel 1330, s.2; "İtalya'da ekmek fiyatının terfi", **Tanin**, No:1324, 8 Mayıs 1912, 25 Nisan 1328, 21 Cemazeyilevvel 1330, s.3; "İtalya'da hükümet ve ahali", **Tanin**, No:1330, 14 Mayıs 1912, 1 Mayıs 1328, 27 Cemazeyilevvel 1330, s.2; "İtalya'da açlık belası", **Tanin**, No:1332, 16 Mayıs 1912, 3 Mayıs 1328, 29 Cemazeyilevvel 1330, s.1; "İtalya'da buhran-ı iktisadi", **Tanin**, No:1353, 6 Haziran 1912, 24 Mayıs 1328, 20 Cemazeyilahir 1330, s.2; "İtalya'da şikayetler", **Tanin**, No:1439, 11 Eylül 1912, 29 Ağustos 1328, 28 Ramazan 1330, s.2; "İtalya'da hayat-ı ticariye", **Tanin**, No:1313, 27 Nisan 1912, 14 Nisan 1328, 10 Cemazeyilevvel 1330, s.3.

⁷³ **Şehbal**, No:47, 1 Şubat 1327, s.447.

⁷⁴ "Trablus'un vahşiler tarafından işgalini müteakip manzarası", **Resimli Kitap**, No:33, Ekim 1911, s.737.

⁷⁵ "Osmanlılar teb'îd edilmiş", **Tanin**, No.1117, 12 Teşrinievvel 1911, 29 Eylül 1327, 19 Şevval 1329, s.1.

Medeniyet vurgusu sadece satır aralarında kalmamıştır. Bu konuya dair bir makaleye rastlamak da mümkündür. “Medeni İtalya”⁷⁶ başlıklı bu makale, kamuoyunun İtalya’nın bu iddiasına olan tepkisinin bir özeti niteliğindedir. Öncelikle daha önce de değinmiş olduğumuz kelime kullanımındaki seçime yine rastlamak mümkündür: İtalya Trablus’u “istila etmek”tedir. Ve bu “istila” için “bahane” ararken “medeniyet götürme garibesi”nden başka bir şey bulamamıştır. Bu noktada yazar, İtalya’nın medeniyet götürmesinin ne denli gülünç olduğunu anlatmak için İtalya’dan çeşitli örnekler verir. Beklendiği gibi ilk örnek Sicilya’dan olur. Sicilya ve Kalabriya taraflarında birkaç aydan beri kolera vakalarını görülmesi İtalya’nın yüksek bir medeniyete sahip olmadığını ispatıdır. Tek delil bu değildir. Halk o kadar cahil ve sefalet içindedir ki koleraya karşı hükümetin aldığı tedbirler yüzünden isyan çıkarmışlardır. Bu isyan sırasında doktorlar, memurlar, hatta belediye reisleri öldürülmüş; şimendifer istasyonları, gümrükler yakılmıştır. Hükümetin isyanı bastırmak için gönderdiği askerleri mağlup ettikten sonra korkudan dağlara çıkan halk orada açlıktan ve sefaletten kırılmıştır. Yazara göre bu halkın vahşet içersinde yaşadığını göstermek için ne lazımsa yapılmıştır.

Makalede İtalya’nın teknolojik olarak ileri konumu ilginç bir şekilde yorumlanmıştır. İtalya’nın çok sayıdaki şimendiferleri, telefonları, elektrik tramvayları “zengin sermayedarların halkı soymak için kurdukları ağılardır”. Oysa yukarıda anlattığımız olayın bir benzerinin Manastır’da yaşandığı ve bu şekilde sonuçlanmadığını aktaran yazar, buradan hareketle İtalya’nın Osmanlı’nın vasıl olduğu medeniyet seviyesinde olmadığını belirtmiştir. Yazar yazısını şöyle noktalamıştır: “İşte İtalya Trablus’a medeniyet götürüyor!”⁷⁷

Savaş dönemi gazetelerini incelediğimizde barışın sağlanması için büyük devletlerin desteğini sağlama ihtiyacının yanı sıra Avrupa’nın Osmanlı Devleti’ne karşı takındığı tutuma dair tepkilere rastlamaktayız. Bahsettiğimiz makalede bu tepki açıkça dile getirilmiştir. Makalede Türkleri hala şalvarları, külahları ile tanıyan Avrupa gazetelerinin eğer bu anlatılan olaylar Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşansaydı kıyameti koparacakları iddia edilmektedir. Yazar örnekleri çoğaltır: “Nitekim geçen sene İtalya sefiri İstanbul’da kendi kabahatiyle bir hadiseye sebep

⁷⁶ “Medeni İtalya!”, **Tanin**, 20 Teşrinievvel 1911, 7 Teşrinievvel 1327, 27 Şevval 1329, s.2.

⁷⁷ **a.g.m.**

olduğu zaman Avrupa gazeteleri 'Ecnebi düşmanı Türkler!' diye bar bar bağırdıkları halde yine İtalya'da bir İngiliz konsolosunun parçalandığından en büyük Fransız gazeteleri ancak üç satırcık bahsetmişlerdi!"⁷⁸

Tanin gazetesinde çıkan bir haberdeki ifadelerin, durumu anlamamız açısından oldukça faydalı olacağı kanısındayız:

"İtalyanların, Trablusgarb'ı medeniyet namına işgale giden Avrupa vahşilerinin orada yaptıkları medeniyetsizlik, vahşetler bütün cihanı tenfîr ediyor. İnsanlar için en mazur olan hürriyetler arasında hürriyet-i vicdaniye en muhteremidir. Böyle olduğu halde İtalya askerleri cevâmi' şerifeyi telvis etmek gibi cür'et vahşetkaranede bulunmakla da iktifâ' edemeyerek cevâmi' şerifede namaz kılan zavallı Müslümanları şehit etmişlerdir. Yirminci asırda görülen bu vahşetlere karşı bütün İslamların a'sâb vicdanı isyan ediyor. Sabır edelim, el sabır... Vazife-i mukavemetimizi ifa edelim"⁷⁹

Alıntıladığımız bu haberde medeniyet mevhumu dışında dikkati çeken bir diğer husus medeniyet vurgusuyla iç içe geçmiş İslami unsurlara yapılan göndermeler olmuştur. Yukarıda değindiğimiz gibi İtalya'da da medeniyet misyonunun yanında vurgulanan bir diğer konu bunun Müslümanlara karşı kutsal bir savaş olduğu idi. Ve bunun benzeri bir durum Osmanlı basınında da tezahür etmiştir. Sıklıkla rastladığımız "İtalya vahşeti" başlıklı haberlerden birinden yapacağımız alıntı da bu hususa iyi bir örnek niteliğindedir:

"İtalya askerlerinin Trablusgarb'da medeniyet namına yaptıkları vahşetler vicdan umumiye-i cihanı galeyana getirecek bir mahiyettedir. İtalyanlar Trablus'da bütün kitab-ı semaviyenin hakikatine iman eden, bütün milletlerin serbesti-i vicdanilerine her tarihte riayet eylemiş bulunan İslamların mabed mübareklerine tecavüz eylemişler, cevâmi' şerifeyi telvis eylemişlerdir. Gerek şu ahval-i diniye ve redîe gerek İslam kadınlarının cebren yüzlerinin açılması, açmak istemeyenlerin şehit edilmesi gibi ahval vahşetkarane bütün İslam ahali üzerinde büyük bir galeynen hasıl

⁷⁸ **a.g.m.**

⁷⁹ "Namaz kılarken...", **Tanin**, No: 1139, 3 Teşrinisani 1911, 21 Teşrinievvel 1327, 12 Zilkade 1329, s.2.

etmiş, hatta evvelce İtalya'nın duhûlüne karşı müsamahakarane davranmak isteyen hissiyat-ı vataniyeden arı bir hizb kalil bile bugün İtalyanların düşman-ı canı kesilmiştir.”⁸⁰

Basındaki İtalyan karşıtı tutum, İtalya'nın askeri hareketlarıyla dönem dönem yükselişler göstermiştir. On İki Ada'nın işgali de bu dönemlerden biridir. Bu sırada da İtalyanların işgal sırasında yaptıkları ile ilgili haberler aktarılırken yine medeniyet konusuna ve onun yanı sıra İslami unsurlara rastlamak mümkündür. Mesela Rodos'ta muhbirlerce ihbar edilen Müslümanların ellerinin ve ayaklarının zincirlenerek zindana atılması haberi verilirken İtalyan medeniyetine gönderme yapmak ihmal edilmemiştir.⁸¹

Osmanlı kamuoyunda dönem dönem yükseldiğini belirttiğimiz tepkilerin yanında İtalya kamuoyu tarafından gösterilen tepkide zihinlerindeki Osmanlı imajına rastlamak mümkündür. Çanakkale Boğazı'na ve On İki Ada'ya saldırmasının ardından Osmanlı hükümetinin “İtalyanları tard” kararı alması İtalyan kamuoyunda tepkiyle karşılanmış ve “barbarlık” olarak nitelendirilmiştir.⁸²

Yaptığımız basın taramasında genel olarak dikkat çekici bir husus istatistiklere olan ilgidir. İstatistiklere olan bu ilgi, İtalyan medeniyetinin seviyesini ortaya koymada da gözlenebilmektedir. İtalya'ya dair istatistiklerin yer aldığı yazıda “İslam barbarlarını” medenileştirme amacıyla Trablusgarb'a saldıran İtalya medeniyetinin neden ibaret olduğunu göstermek için bazı istatistiklerin yeterli olacağı belirtilerek şu istatistiklere⁸³ yer verilmiştir:

- İtalya'da bulunan 1254 nahiyede içme suları ya pek fena ve yahut pek nadirdir.
- 8477 nahiyede lağım mevcut olmayıp kirli sular sokak ortasında atılmaktadır.
- 1700 nahiyede bayram ve hastalık olmayınca ekmek çıkmamaktadır.

⁸⁰ “İtalya vahşeti”, **Tanin**, No: 1139, 3 Teşrinisani 1911, 21 Teşrinievvel 1327, 12 Zilkade 1329, s.2.

⁸¹ “İtalyanların medeniyeti!!”, **Tanin**, No.1352, 5 Haziran 1912, 23 Mayıs 1328, 19 Cemazeyilahir 1330, s.2.

⁸² “Bâb-ı Âli İtalyanları niçin tard ediyor?”, **Tanin**, No:1345, 29 Mayıs 1912, 16 Mayıs 1328, 12 Cemazeyilahir 1330, s.2.

⁸³ “İtalya medeniyeti”, **Tanin**, No:1303, 17 Nisan 1912, 4 Nisan 1328, 29 Rabiulahir 1330,s.2.

- 5954 nahiyede iyi halli aileler ara sıra et yiyebilmektedirler.
- 600 nahiyede fakara için bir tabip bulunmamaktadır.
- 366 nahiyede mezarlık yoktur.
- 164 nahiyede bir tür uyuz hastalığı ve sıtma olan 90.000 köylü bir arazide ikamet etmektedir.

Savaş sırasında basında ve karikatürlerde İtalyanlara dair yapılan benzetmeler arasında “hırsız, dolandırıcı, yalancı” gibi nitelermelerle karşılaşmaktayız. İstanbul’da bir İtalyan’ın yaptığı hırsızlık haberi verilirken de bunu görmek mümkündür. Hırsızlık olayı İtalyanlara dair bir genelleme yapmak için kullanılmıştır.⁸⁴ İtalya’nın Trablusgarb’ı işgalinde önemli bir rol oynayan Banco di Roma da “hırsızlık” nitelermesinden payına düşeni almıştır. **Resimli Kitap**’ta Bingazi’deki Banco di Roma şubesinin resmine yer verilirken resmin altındaki açıklayıcı yazıda “hırsızlar ocağı” ifadesi kullanılmıştır.⁸⁵

Bu tür nitelermelerin altında yine İtalya’nın Trablusgarb’a medeniyet götürcek kadar yüksek bir medeniyete sahip olmadığını göstermek amacı yatmaktadır. Bu tarz olaylar da İtalya’nın medeniyetinin ileri olmadığını bir göstergesi olarak sunulmuştur. Bu konuya güzel bir örnek olarak Tunus hükümetinin suçları önlemek için aldığı bir karar ve bu durumu İtalyanlara bağlayan bir haberdir. Habere göre Tunus hükümeti ülkedeki ne kadar cinayet, sahtekarlık, hırsızlık gibi suç varsa bunların “vatanlarından aç olarak göç etmiş İtalyanlar” tarafından yapıldığını tespit eder ve bu durumu önlemek için de suçları tekrar işleyenleri sınır dışı eder. Bir süre sonra hükümet fark eder ki hırsızlık, cinayet gibi suçlarda azalma ve ülkedeki İtalyanların ahlakında bir değişme vardır. Çünkü bu İtalyanlar sırf aç ve sefil kaldıkları memleketlerine dönmek için bu huylarını terk etmişlerdir.⁸⁶ Verdiğimiz bu örnekte de görüldüğü gibi savaş sırasında Osmanlı basınında çizilen İtalyan tasvirinde İtalyanlar hırsız, sahtekar kısacası adi bir suçlu, İtalya da açlık ve sefalet içerisindeki bir ülke olarak yer almaktaydı.

⁸⁴ “Hırsız İtalyanlar”, **Tanin**, No:1133, 28 Teşrinievvel 1911, 15 Teşrinievvel 1327, 9 Zilkade 1329,s.5.

⁸⁵ **Resimli Kitap**, No:42, Temmuz 1912, s.432.

⁸⁶ “Medeni İtalya!”, **Tanin**, 20 Teşrinievvel 1911, 7 Teşrinievvel 1327, 27 Şevval 1329, s.2.

Osmanlı basınında İtalya'nın medeniyet misyonun aksi yönünde bir İtalyan imajı çizilmiştir. İtalyanlar için sık kullanılan sıfatların arasında “korsan” sıfatı bulunmaktadır. “...İtalya korsanlarının Trablus'a vuku bulan vahşiyane hücumları...”⁸⁷ Gazetede ki reklam ilanında bile İtalyanlardan korsan olarak bahsedildiğini görmekteyiz.⁸⁸ İtalyanlar karikatürlerde de korsan olarak resmedilmişlerdir.⁸⁹

İtalyanların medeniyet misyonuna gönderme yaparcasına yakıştırılan sıfatlardan biri de “vahşi” dir. **Resimli Kitap**'ta cevabı İtalya olan bilmecede İtalya “dünyanın en vahşi şeyi” olarak tanımlanmıştır.⁹⁰

İtalyanlara yapılan “hırsız” yakıştırmasına **Tanin** gazetesinde yayımlanan bir haberde verilen İtalyan askerlerinin kendi aralarındaki konuşmalarında da rastlamaktayız. Bunlardan aktaracağımız bir diyalog basında çizilen İtalyan imajını anlamamızda faydalı olacaktır:⁹¹

- “Monşer Ridolfo, bugün dua pek uzun sürdü.
- Evet, ustamı hatırladım da onun ruhunun istirahatı için de dua ettim.
- Ne münasebetle hatırına geldi?
- Ustam daima bana derdi ki: ‘Hırsızlığın en büyük sermayesi görüldüğü vakit kaçabilmektir. Kaçmak insana bütün hayatında lazım olur!’ Filhakika ustamın dediği pek doğru imiş! İşte muharebede bile en ziyade işimize yarayan kaçmak oluyor. Eğer ustam bana firarı idman ettirmeseydi kim bilir kaç ay evvel esir düşecektim!”

İtalya'nın “medeniyet misyonu” propagandasından hareketle Mustafa Suphi 1912 yılında İstanbul'da “Vazife-i Temdin”(Medenileştirme Görevi) adlı bir kitap yayımlamıştır. Mustafa Suphi'nin Türkiye'de yayınladığı tek telif eseri olan “Vazife-i

⁸⁷ **Resimli Kitap**, No:33, Ekim 1911, s.708.

⁸⁸ “Trablusgarb vilayeti panaroması”, **Tanin**, No:1110, 5 Teşrinievvel 1911, 22 Eylül 1327, 12 Şevval 1329,s.5. Ayrıca bir başka örnek için bkz. “İtalyanların korsanlığı”, **Tanin**, No:1326, 10 Mayıs 1912, 27 Nisan 1328, 23 Cemazeyilevvel 1330, s.2.

⁸⁹ **Karagöz**, No:406, 4 Mayıs 1912, s.1, bkz. Ek-I; **Karagöz**, No:439, 24 Ağustos 1912,s.1.

⁹⁰ **Resimli Kitap**, No:32, Eylül 1911, s.704.

⁹¹ “İtalya ordusunda ne konuşuluyor?”, **Tanin**, No:1326, 10 Mayıs 1912, 27 Nisan 1328, 23 Cemazeyilevvel 1330, s.2.

Temdin”de, yazar sömürgeciliğin tarihsel sürecini ele alarak bu politikanın yanlışlığını ve tutarsızlığını ortaya koymuştur. “Vazife-i Temdin”, Osmanlı toprak bütünlüğünün zedelenmesinden doğan vatanseverce bir üzüntünün liberal ekonomi-politik terimleriyle ifadesi olarak değerlendirilmektedir.⁹² Uygarlaştırma görevi ile işgal edilen yerlerin ülkelerin izlediği politikalarla daha da kötü hale gelmesinin açıklandığı eserin kanımızca en önemli noktası daha 20.yüzyılın başında, daha sonraları çok tartışılacak olan her ülkenin gelişim sürecinde Avrupa ile aynı yolu izlemesinin gerekli olmadığına, her toplumun kendi gelişim sürecini yaşaması gerektiğine değinmesi olmuştur.

Mustafa Suphi de “medeniyet misyonunu”ndan hareketle kaleme aldığı eserinde, “güneyi bütün haydutlarıyla meydanda dururken”⁹³ İtalya’nın medeniyet kisvesi altında sömürgecilik faaliyetlerine girişmesini eleştirmiştir. Aynı zamanda eser bu yönüyle dönemin anti-emperyalist bakış açısına bir örnektir.

Trablusgarb’ın işgaline karşı olan İtalyan sosyalistleri de Mustafa Suphi gibi İtalya’nın medeniyet misyonuna soyunmasını eleştirmişlerdir. Sosyalist gazetelerde şu tarz cümlelere rastlamak mümkündür: “Bizim kral zavallı Arapları medeniyete sokmak istiyormuş, Trablus’u imar edecekmiş! Oraya kadar gitmeye ne hacet, gelsin kendi memleketini ıslah ve imar etsin!”⁹⁴ İtalyan sosyalistleri, milliyetçiler gibi bu savaştan etkili bir biçimde yaralanmışlardır. Hatta sosyalistlerin bu savaşa bir anlamda hazırlıksız yakalanmaları milliyetçiler için uygun politik ortamı yaratmıştır. Oysa Trablusgarb Savaşı, İtalyan milliyetçiliğini harekete geçiren olaylar arasında sayılmaktadır.⁹⁵

Savaş sırasında Osmanlı basınında sık sık İtalyan ve diğer sosyalistler hakkında haberler görülmüştür. Sosyalistlerin savaşa karşı olmaları nedeniyle Osmanlı basını, sosyalist hareketi takip etmiştir.⁹⁶ Daha doğrusu savaş karşıtı her türlü toplantı, gösteri, yürüyüş ilgiyle takip edilmiştir.⁹⁷

⁹² Mete Tunçay, **Türkiye’de Sol Akımlar 1908-1925**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1967,s.101.

⁹³ Mustafa Suphi, “Vazife-i Temdin”, **Türkiye Defteri**, Çev. Nuri Özden, Sayı:20,Haziran 1975,s.87.

⁹⁴ “Milan’da”, **Tanin**, No:1107, 2 Teşrinievvel 1911, 19 Eylül 1327, 9 Şevval 1329, s.1

⁹⁵ Cunsolo, **a.g.m.**, s.187.

⁹⁶ Bu konuda çıkan haberlerden örnek vermek gerekirse: “İtalya sosyalistleri”, **Tanin**, No:1103, 28 Eylül 1911, 15 Eylül 1327, 5 Şevval 1329 s.1; “Sosyalistler ‘olmaz’ diyor”,

İtalya'da medeniyet misyonu çerçevesinde Müslümanlığa yönelik iddialarda bulunulması Osmanlı basınında da yankısını bulmuştur. Bir taraftan İtalya'dan Müslümanlığa karşı kutsal savaş haberleri gelirken diğer yanda zor durumda olan imparatorluğun Trablusgarb gibi Müslüman ağırlıklı bir nüfusa sahip vilayetine saldırıran Hıristiyan bir devlet söz konusu olunca kaçınılmaz olarak gündeme Müslümanlık meselesi gelmiştir. Daha doğrusu basında Müslümanlık unsuru ön plana çıkmıştır. Bilindiği gibi Osmanlı hükümeti hem ekonomik şartlar hem de askeri yetersizlikler nedeniyle savaşıyor durumda değildi. Trablusgarb'ın deniz aşırı bir uzaklıkta yer alması ise işleri daha da zorlaştırıyordu. Sonuç olarak Trablusgarb'da

Tanin, No:1103, 28 Eylül 1911, 15 Eylül 1327, 5 Şevval 1329 s.2; “Sosyalistler ne diyorlar?”, **Tanin**, No:1104, 29 Eylül 1911, 16 Eylül 1327, 6 Şevval 1329 s.2; “İtalya'da nümayişler”, **Tanin**, No:1110, 5 Teşrinievvel 1911, 22 Eylül 1327, 12 Şevval 1329 s.2; “İtalyanlar bile lehimizde”, **Tanin**, No:1122, 17 Teşrinievvel 1911, 4 Teşrinievvel 1327, 24 Şevval 1329, s.3; “İtalya sosyalistleri”, **Tanin**, No:1125, 20 Teşrinievvel 1911, 7 Teşrinievvel 1327, 27 Şevval 1329, s.1; “İtalyan sosyalistleri”, **Tanin**, No:1133, 28 Teşrinievvel 1911, 15 Teşrinievvel 1327, 9 Zilkade 1329, s.2; “Sosyalistler”, **Tanin**, No:1142, 6 Teşrinisani 1911, 24 Teşrinievvel 1327, 15 Zilkade 1329, s.2; “Sosyalistler”, **Tanin**, No:1229, 3 Şubat 1912, 21 Kanunusani 1327, 14 Safer 1330, s.3; “İtalya sosyalistleri ve harb”, **Tanin**, No:1294, 8 Nisan 1912, 26 Mart 1328, 20 Rabiulahir 1330, s.1; “Bir sosyalist”, **Tanin**, No:1302, 16 Nisan 1912, 3 Nisan 1328, 28 Rabiulahir 1330, s.1; “Sosyalistlerin nümayişleri”, **Tanin**, No:1327, 11 Mayıs 1912, 28 Nisan 1328, 24 Cemazeyilevvel 1330, s.1; “Sosyalistler harb aleyhinde”, **Tanin**, No:1363, 16 Haziran 1912, 3 Haziran 1328, 1 Recep 1330, s.2; “Sosyalist Kongresi”, **Tanin**, No:1387,10 Temmuz 1912, 27 Haziran 1328, 25 Recep 1330, s.1; “İtalyan sosyalistleri”, **Tanin**, No:1388,11 Temmuz 1912, 28 Haziran 1328, 26 Recep 1330, s.2; “İtalyan sosyalistleri”, **Tanin**, No:1389,12 Temmuz 1912, 29 Haziran 1328, 27 Recep 1330, s.1; “Sosyalistlerin beyannamesi”, **Tanin**, No:1468, 12 Teşrinievvel 1912, 29 Eylül 1328, 1 Zilkade 1330, s.2.

⁹⁷ “İtalya aleyhinde”, **Tanin**, No:1230, 4 Şubat 1912, 22 Kanunusani 1327, 15 Safer 1330, s.5; “İtalya Cumhuriyetperverleri”, **Tanin**, No:1141, 5 Teşrinisani 1911, 23 Teşrinievvel 1327, 14 Zilkade 1329, s.1; “İtalya aleyhinde nümayişler”, **Tanin**, No:1151, 15 Teşrinisani 1911, 2 Teşrinisani 1327, 24 Zilkade 1329, s.1; “İtalya aleyhinde – bütün Avrupa'da yapılacak miting”, **Tanin**, No:1153, 17 Teşrinisani 1911, 4 Teşrinisani 1327, 26 Zilkade 1329, s.1; “İtalya'da içtimai buhranlar başlıyor”, **Tanin**, No:1154, 18 Teşrinisani 1911, 5 Teşrinisani 1327, 27 Zilkade 1329, s.1; “İtalyanlar miting yapacaklarmış”, **Tanin**, No:1157, 21 Teşrinisani 1911, 8 Teşrinisani 1327, 30 Zilkade 1329, s.2; “Londra'da İtalyanlar aleyhinde bir içtima”, **Tanin**, No:1161, 26 Teşrinisani 1911, 13 Teşrinisani 1327, 5 Zilhicce 1329, s.2; “İtalya'da galeyen, harb ve aleyhine nümayişler”, **Tanin**, No:1291, 5 Nisan 1912, 23 Mart 1328, 17 Rabiulahir 1330, s.2; “İtalyanlar aleyhine nümayiş-i hasmane”, **Tanin**, No:1293, 7 Nisan 1912, 25 Mart 1328, 19 Rabiulahir 1330, s.2; “Muharebe aleyhinde”, **Tanin**, No:1322, 6 Mayıs 1912, 23 Nisan 1328, 19 Cemazeyilevvel 1330, s.1; “İtalya aleyhinde”, **Tanin**, No:1161, 26 Teşrinisani 1911, 13 Teşrinisani 1327, 5 Zilhicce 1329, s.2; “Harb aleyhinde”, **Tanin**, No:1329, 13 Mayıs 1912, 30 Nisan 1328, 26 Cemazeyilevvel 1330, s.2; “İtalyanlar muharebe aleyhinde”, **Tanin**, No:1374, 27 Haziran 1912, 14 Haziran 1328, 12 Recep 1330, s.1; “Harb aleyhinde”, **Tanin**, No:1377, 30 Haziran 1912, 17 Haziran 1328, 15 Recep 1330, s.2; “Harb aleyhinde”, **Tanin**, No:1411, 4 Ağustos 1912, 22 Temmuz 1328, 21 Şaban 1330, s.1.

yerel direnişçiler aracılığıyla düşmana direnme yolu seçildi.⁹⁸ Hal böyle olunca Trablusgarb'taki yerlilerle aradaki en önemli bağ olan Müslümanlık ön plana çıkarıldı, Müslümanların kardeşliği vurgulandı.⁹⁹ Bu bağlamda özellikle Mısır ve Hint Müslümanları öne çıkmıştır.¹⁰⁰

Müslümanlık-Hıristiyanlık çatışması sadece Osmanlı ve İtalyan basınıni meşgul etmemiştir. Trablusgarb Savaşı sömürge paylaşım savaşının bir parçası olduğu için diğer devletleri ilgilendiren yönleri de vardı. Afrika'daki sömürgecilik faaliyetlerine baktığımızda Hıristiyan devletlerin yerli halkı Müslüman olan toprakları sömürgeleştirdiklerini görmekteyiz. Dolayısıyla bu toprakların idaresinde dini farklılıklar da önemli bir rol oynamıştır ve çalışmamıza konu olan dönemde de din sorununun nasıl aşılacağı tartışılan konulardan biridir. Bu bağlamda Hıristiyanlık-Müslümanlık çatışması diğer ülkelerin basınında da yerini almıştır. Bu değindiğimiz noktayı daha iyi anlamamız açısından Fransız yazar Pierre Loti'nin ilk olarak 3 Ocak

⁹⁸ “35000 Arab gönüllüsü”, **Tanin**, No:1138, 2 Teşrinisani 1911, 20 Teşrinievvel 1327, 11 Zilkade 1329, s.1.

⁹⁹ Bu yönde bazı haberler için bkz. “Alem-i İslama”, **Tanin**, No:1108, 3 Teşrinievvel 1911, 20 Eylül 1327, 10 Şevval 1329 s.1; “Alem-i İslamda hareket”, **Tanin**, No:1116, 11 Teşrinievvel 1911, 28 Eylül 1327, 18 Şevval 1329, s.1; “Alem-i İslam ve Trablus'un işgali”, **Tanin**, No:1116, 11 Teşrinievvel 1911, 28 Eylül 1327, 18 Şevval 1329, s.2; “Arabların sadakati”, **Tanin**, No:1121, 16 Teşrinievvel 1911, 3 Teşrinievvel 1327, 23 Şevval 1329, s.2; “Bağdad'da galeyan-ı hamiyet”, **Tanin**, No:1121, 16 Teşrinievvel 1911, 3 Teşrinievvel 1327, 23 Şevval 1329, s.5; “Meydan-ı mücahideden bir sada”, **Tanin**, No:1187, 23 Kanunuevvel 1911, 10 Kanunuevvel 1327, 2 Muharrem 1330, s.2; “Müslüman sedası”, **Tanin**, No:1194, 30 Kanunuevvel 1911, 17 Kanunuevvel 1327, 9 Muharrem 1330, s.3; “Din kardeşlerine bir nasihat”, **Tanin**, No:1204, 9 Kanunusani 1912, 27 Kanunuevvel 1327, 19 Muharrem 1330, s.2; “İtalya aleyhinde alem-i İslam”, **Tanin**, No:1213, 18 Kanunusani 1912, 5 Kanunusani 1327, 28 Muharrem 1330, s.2; “Afrika İslamları, bir kitle hamiyet halinde ayaklanıyor. İtalya'ya hüsrani!”, **Tanin**, No:1216, 21 Kanunusani 1912, 7 Kanunusani 1327, 3 Muharrem 1330, s.3; “Harb ve İslamiyet”, **Tanin**, No:1316, 30 Nisan 1912, 17 Nisan 1328, 13 Cemazeyilevvel 1330, s.2; “Uhuvet-i İslamiye”, **Tanin**, No:1328, 12 Mayıs 1912, 29 Nisan 1328, 25 Cemazeyilevvel 1330, s.1 Ayrıca karikatürler için bkz. Ek-II ve Ek-III

¹⁰⁰ Bu konuda bkz. “Hind Müslümanlarının hissiyatı”, **Tanin**, No:1108, 3 Teşrinievvel 1911, 20 Eylül 1327, 10 Şevval 1329 s.1; “Hindistan Müslümanları”, **Tanin**, No:1108, 3 Teşrinievvel 1911, 20 Eylül 1327, 10 Şevval 1329 s.2; “Bombay Müslümanları”, **Tanin**, No:1118, 13 Teşrinievvel 1911, 30 Eylül 1327, 20 Şevval 1329, s.1; “Hindistan Müslümanları”, **Tanin**, No:1120, 15 Teşrinievvel 1911, 2 Teşrinievvel 1327, 22 Şevval 1329, s.3; “Mısır'da tezahürat-ı vatanperverane”, **Tanin**, No:1122, 17 Teşrinievvel 1911, 4 Teşrinievvel 1327, 24 Şevval 1329, s.2; “Hindistan Müslümanları”, **Tanin**, No:1130, 25 Teşrinievvel 1911, 12 Teşrinievvel 1327, 3 Zilkâde 1329, s.3; “Mısır'da galeyan-ı hamiyet ve fedakarı”, **Tanin**, No:1161, 26 Teşrinisani 1911, 13 Teşrinisani 1327, 5 Zilhicce 1329, s.1; “Hamiyetli bir Mısır zabiti”, **Tanin**, No:1341, 25 Mayıs 1912, 12 Mayıs 1328, 8 Cemazeyilahir 1330, s.2; “Hind Müslümanlarının hamiyeti”, **Tanin**, No:1365, 18 Haziran 1912, 5 Haziran 1328, 3 Recep 1330, s.2.

1912 tarihinde¹⁰¹ Fransız **Le Figaro** gazetesinde yayımlanan daha sonra **Tanin** gazetesinde ve hatta Amerika Birleşik Devletleri'nde çıkan **The New York Times** gazetesinde de yayımlanan ve bu tartışmaların bir özeti niteliğinde olan makalesini incelememiz faydalı olacaktır.¹⁰²

The New York Times'ın makalenin çevirisine yer verdiği haber için seçtiği başlık dahi durumu özetler niteliktedir: "Pierre Loti Türkiye savunmasında Hıristiyanlığa saldırıyor." Loti makalesinde, yalnızca İtalya'nın Trablusgarb saldırısını eleştirmekle kalmamış Fransa'nın Cezayir'de ve başka yerlerdeki kötü muamelelerini ve İngiltere, Rusya gibi "medeni" milletlerin doğu politikalarını da eleştirmiştir. **The New York Times** ise bunu "bütün medeni dünya"ya karşı bir eleştiri olarak değerlendirmiştir.

Pierre Loti, İtalya'nın Trablusgarb'a saldırmasını bir panterin bufaloya arkadan saldırmasına benzetmiştir. Saldırının beklenmedik bir anda oluşu, saldırgan tarafın gerekçesi, silahlardaki eşitsizlik ve savunmacının aynı kahramanlık hiddetini göstermesi Loti'ye göre bu iki olayın ortak noktasıdır. Yazar benzerliği sadece İtalya ve Osmanlı devletleriyle sınırlamamış, Avrupa devletlerini de panter avını yerken kendilerine düşen pay için kenarda sinsice bekleyen sırtlanlara benzetmiştir. Avrupa'yı her daim katliamları sessizce izlemekle suçlayan Loti, ilerleme, barış konferansı ve tahkimi ise boş sözler olarak nitelendirmiştir.

İtalyanların Trablusgarb'da işlediği suçlara yönelik cevaben, "medeniyet misyonu"nu esinlendikleri Fransa'nın da Cezayir ve başka yerlerde aynı şeyleri yaptığı iddiasında bulunmasına yazarın cevabı kendi memleketinin yaptıklarının "daha az kanlı" olduğu şeklindedir. "Tarihimizi lekeleyen suç izleri hala orada" diyerek Trablusgarb'ı gösteren yazar, bu nedenle protestosunun sadece İtalyanlara karşı değil Avrupa'nın tüm Hıristiyan halklarına karşı olduğunu da belirtmiştir.

¹⁰¹ Makalenin **Le Figaro** gazetesinde yayımlandığı tarih için bkz. Pierre Loti, **Doğu Düşleri Sona Ererken**, Çev. Faruk Ersöz, İstanbul, Kitap, 2002, s.13.

¹⁰² Çalışmamızda **Le Figaro**'daki orijinal makale yerine **Tanin** ve **The New York Times**'daki çeviriler kaynak olarak kullanılmıştır. **Tanin** gazetesinde yayımlanan çeviride makalenin tamamı değil, çeşitli kısımları aktarılmıştır. Bkz."Pierre Loti'nin bir makalesi", **Tanin**, No:1202, 7 Ocak 1912, 25 Kanunuevvel 1327, 17 Muharrem 1330, s.2. **The New York Times** gazetesinde ise makalenin tamamının çevirisi verilmiştir. Bkz."Pierre Loti Attacks Christendom in Defense of Turkey", **The New York Times**, 28 Ocak 1912,s.7.(Çevrimiçi) http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?_r=1&res=9D0DE2DD173CE633A2575BC2A9679C946396D6CF 19.01.2009.

Sadece Fransa basınını değil, diğer ülkelerin basınını da İtalyan yanlısı olmakla eleştiren Loti, gazetelerin askerlerin sömürge topraklarında yaptıkları yağma, yakma ve öldürme eylemlerini “temizlik” olarak sunduklarını ifade etmiştir. Yazara göre cepheden haber gönderen gazeteciler İtalyan kamplarında kalmakta oldukları için onların etkisi altındadırlar. Ancak Fransız gazetelerinin “istilacı” tarafta yer alması halkın gerçek duygularını yansıtmamaktadır. Loti’ye göre bu tutum Fransa açısından tehlikelidir. Çünkü Afrika’da Fransız yönetimi altında yaşayan yerliler gazetelerin bu tutumundan rahatsız olarak ayaklanmaktadırlar. Bu noktada sömürgelerdeki Fransız memurların davranışlarına dikkat çeken yazar, bunun da Fransa’ya zarar vereceği kanısındadır. Bu küçük memurların Müslüman halka “budalaca bir gururla” davranması Müslüman halkı kinlendirmekte, hatta bu kin Suriye, Fas gibi İslam dünyasının başka yerlerine de yayılmaktadır. Yazarın İslam dünyasının kinlendirilmemesi gerektiğine değindiği bu paragrafın **Tanin** gazetesince çevrilen paragraflar arasında olması, savaş sırasında Osmanlı basınının İslam dünyasının birliğine yaptığı göndermeler çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Dünyadaki milletler arasında her yıl en çok cinayet işleyenler olarak Avrupalıları gösteren Loti, sömürge savaşında yerlilere karşı kullanılan orantısız gücü de eleştirmiştir. Yerli halkın elindeki küçük silahlara karşılık Avrupalılar uzun menzilli toplar kullanmaktadırlar. Gazeteler de bunu sanki vahşi canavarların avlanması gibi göstermektedirler. Yazara göre “kendine Hıristiyan diyen Avrupa’nın gözünde bütün ülkelerin Müslümanları avlanmasına izin verilen av hayvanlarıdır” ve Avrupalılar bu avcılık oyununu ölüm makinelerinin üstünlüğü sayesinde kazanmaktadırlar. Loti, “medeniyeti demiryolları, sömürme ve katliamla karıştıranlar”ın kendisinin bu savunmasını aşağılayacaklarını ama buna rağmen bundan vazgeçemeyeceğini de sözlerine eklemiştir.

“Medeniyet misyonu” ve Osmanlı kamuoyu babında son olarak ifade etmemiz gereken husus, bu savaş süresince uluslararası hukuka yapılan vurgudur.¹⁰³ İtalya’nın Trablusgarb’a saldırısı uluslararası hukuka aykırı olarak değerlendirilmiştir. İtalyanların savaş sırasında yaptıklarının da uluslararası hukuk

¹⁰³ Hatta bu konu üzerine bir kitap da kaleme alınmıştır. Bkz. Hasan Sırrı, **Hukuk-i Düvel Nokta-i Nazarından Osmanlı-İtalya Muharebesi**, Matbaa-i Ebuziya, 1330.

kurallarına aykırı olduğu dile getirilmiş¹⁰⁴ ve hatta Osmanlı hükümeti bu konuda Lahey Barış Konferansı'na katılan tüm yabancı devletlerin dışışleri bakanlarına hitaben bir protesto göndermiştir.¹⁰⁵

İtalya'nın Trablusgarb'ı işgaline gerekçe olarak Trablusgarb'a medeniyet götürme görevini göstermesi kendi kamuoyunda olduğu kadar Osmanlı kamuoyunda da oldukça tartışılmıştır. İtalya'nın bu iddiası Osmanlı kamuoyuna, Müslümanlık vurgusundaki artış ve İtalyanların geri kalmışlıklarına gönderme şeklinde yansımıştır. Müslümanlığa yapılan vurgudaki artışın temelinde sömürgecilik faaliyetlerinin yattığı da unutulmamalıdır. Zira Hıristiyanlarla Müslümanların karşı karşıya geldikleri alanlardan biri de sömürgeciliktir ve Trablusgarb Savaşı da sömürgeci bir faaliyettir.

5.1.Bir Örnek Olay: 1908 Messina Depremi ve Osmanlı Kamuoyu

“Biz Türkler İtalyanların daimi dostları olduğumuz, onlara karşı hiçbir zaman fena bir his ve fikir beslemediğimiz halde birden bire bize, memleketimize hücum ettiler...”¹⁰⁶

Bu sözler Trablusgarb Savaşı'nın çıkmasıyla Osmanlı kamuoyunda yaşanan şaşkınlığı açıkça ifade etmektedir. Bu şaşkınlıkta, İtalya hükümetinin Trablusgarb'ı işgal hazırlıklarını gizli bir şekilde yürütmesi, Osmanlı hükümetinin ve basınının savaşa giden süreçte kayıtsız tutumu gibi sebeplerin yanında Osmanlı toplumunda İtalyanların dost olarak görülmesi de etkili olmuştur. Medeniyet misyonu ile yola çıkan İtalya'nın, toplumun zihninde nasıl bir yeri olduğunu görmek, medeniyet misyonunun nasıl algılandığını anlamak için faydalı olacaktır. Bu bakış

¹⁰⁴ Avanzade Mehmet Süleyman,“Yirminci asrın vahşileri”,**a.g.e.**,s.69 ve ayrıca bu konuda kaleme alınmış bir makale için bkz. “Kendi nokta-i nazarımdan hukuk-u düvel”, **Tanin**, No:1220, 25 Kanunusani 1912, 12 Kanunusani 1327, 5 Safer 1330, s.3.

¹⁰⁵ **a.g.e.**,s.69.

¹⁰⁶ “Bir Türk'ün İtalyanlar Hakkındaki Hissiyatı”, **Tanin**, No:1125, 20 Teşrinievvel 1911, 7 Teşrinievvel 1327, 27 Şevval 1329, s.2.

açısının nasıl olduğunu görmek açısından, 1908 yılının sonlarında Messina'da meydana gelen büyük deprem felaketi ve bu sırada Osmanlı toplumunun dostuna yardımına değinmek faydalı olacaktır.

28 Aralık 1908 tarihinde İtalya'nın güneyinde bulunan Messina'da büyük bir deprem meydana gelmiştir. Bugünkü rihter ölçeğiyle 7.5 büyüklüğünde olan depremin ardından meydana gelen dev dalgalar birçok yerleşim yerini harap etmiştir. **Tan** gazetesinin Messina'ya gönderdiği muhabirinin gördükleri karşısında yorumu "Ne korkunç bir manzara!"¹⁰⁷ şeklinde olmuştur. **Tan** muhabirinin aktardıkları olayın büyüklüğünü göstermektedir:

"Çıldırılmış gibi bir hale gelen ahali mağaza ve depolara hücum ederek yağma ediyorlar. Sokaklarda bir lokma ekmek, bir portakal, bir parça un için kavga oluyor. Harabeler içinden çıkarılıp sokaklarda yatan naaşlar dün defnedildi. Tahallüs edilenlerin adedi 20 000 kişi olmak üzere tahmin edilmektedir. Mecruhlar 10 000 kişi tahmin ediliyor. Bu hesaba göre yalnız Messina ve civarında 140 000 kişi helak olmuştur.

Felaketten kurtulanlar firar etmek istiyorlar. Bunlar mahal-i felaketten kaçıp kurtulmaktan başka bir şey düşünmediklerinden hangi tarafa doğru olur ise olsun gitmek istiyorlar, trenlere hücum edip kapılarına sarılmış, vagonların lokomotiflerin üzerine çıkmış oldukları halde firara gayret ediyorlar."

Yüz elli binden fazla insanın hayatını kaybettiği tahmin edilen¹⁰⁸ Messina depreminde birçok insan da yaralanmış, evsiz kalmıştı. Felaket bu denli büyük olunca kurtarılanlara yardım gönderilmesi de büyük önem arz etmişti. Bu büyük felaketin duyulması üzerine dünyanın birçok yerinden İtalya'ya yardımlar gönderilmeye başlanmıştı.

Deprem, dış sorunlarla meşgul olan Osmanlı kamuoyunun da dikkatini çekmiştir. Bir taraftan felakete ilişkin haberler verilirken diğer taraftan yardım

¹⁰⁷ "Tan Muhabiri", **Sabah**, No:6929, 8 Ocak 1909, 26 Kanunuevvel 1324, 15 Zilhicce 1326, s.3.

¹⁰⁸ "İtalya'da Zelzele-i Müdhişe", **Sabah**, No:6923, 2 Ocak 1909, 20 Kanunuevvel 1324, 9 Zilhicce 1326, s.1.

çalışmaları başlatılmıştır. Padişah II.Abdülhamid bin lira yardımda bulunurken¹⁰⁹, belediyelerde halktan yardım toplanmaya başlanmıştır. Halktan yüz bin frank yardım toplanmasına karar verilmiş, bu miktara ulaşılamazsa üst kısmının hazinece karşılanacağı belirtilerek, bu paranın Osmanlı Bankasınca derhal gönderilmesine karar verilmiştir.¹¹⁰ Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin İstanbul merkezi, İtalya Salıb Ahmer Cemiyeti'ne on bin frank yardım göndermiştir.¹¹¹

Sadrazam Kamil Paşa'nın Dahiliye Nazırı ve Bahriye Nazırı ile Messina'ya yardım konusunda yaptığı görüşmede bir hastane gemisi gönderilmesi gündeme gelmiştir. Gazetelerde Cemil Paşa'nın başkanlık ettiği on doktor, on tıp öğrencisi, yirmi hasta bakıcı, üç eczacıdan oluşan bir ekibin gerekli tıbbî araçlarla hastane şeklinde donatılan bir vapur ile gönderileceği¹¹², gönderilmesi söz konusu olan gemiler olarak da Bezm-i Alem ve Tir-i Müjgan gemilerinin adları yazılmıştır¹¹³. Ancak daha sonra, bir geminin hastane gemisi haline getirilmesine vakit olmadığından beş operatör gönderilmesi kararı alınmıştır.¹¹⁴

Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Messina depremi nedeniyle İtalya'ya yapılacak yardımla ilgili yapılan oturumda aradan on beş gün geçtiği ve bir hastane gemisi mevcut olmadığı için doktor göndermenin bir faydası olmayacağından para yardımı yapma kararı alınmıştır. Meclis oturumunda "Bugün İtalyanlara yarın bizedir" diyen bir mebusa İsmail Mahir Efendi bu yardımın karşılığını görmek için değil, faydalı olduğunu görmek için yapıldığını belirterek itiraz etmiştir. Rıza Tevfik Bey ise bu yardımı "vazife-i mahabbet" olarak nitelendirmiştir.¹¹⁵

¹⁰⁹ "İâne-i Şahane", **Sabah**, No:6923, 2 Ocak 1909, 20 Kanunuevvel 1324, 9 Zilhicce 1326, s.1 Karşılaştırma yapılması açısından: İngiltere kralı 500, kraliçesi 250 ve prensi 250 İngiliz lirası, Yunanistan millet meclisi 100 000 drahmi, Almanya imparatoru 6000 mark, Berlin bankaları 20 000 mark vermiştir. Bkz. "İâne ve Muavenet", **Sabah**, No:6927, 6 Ocak 1909, 24 Kanunuevvel 1324, 13 Zilhicce 1326, s.3 ve "İtalya'da Zelzele-i Müdhîşe", **Sabah**, No:6923, 2 Ocak 1909, 20 Kanunuevvel 1324, 9 Zilhicce 1326, s.1.

¹¹⁰ "İtalyanlar ve Osmanlılar", **Tanin**, No:157, 8 Ocak 1909, 26 Kanunuevvel 1324, 15 Zilhicce 1326, s.2.

¹¹¹ "Hilal-i Ahmer ve Salıb-i Ahmer", **Sabah**, No:6928, 9 Ocak 1909, 27 Kanunuevvel 1324, 16 Zilhicce 1326, s.3.

¹¹² "İtalya'da Zelzele-i Müdhîşe", **Sabah**, No:6927, 6 Ocak 1909, 24 Kanunuevvel 1324, 13 Zilhicce 1326, s.2.

¹¹³ "İtalya'da Zelzele-i Müdhîşe", **Sabah**, No:6924, 3 Ocak 1909, 21 Kanunuevvel 1324, 10 Zilhicce 1326, s.3.

¹¹⁴ "İtalya Hareket-i Arzı ve İane", **İkdam**, No:5251, 8 Ocak 1909, 26 Kanunuevvel 1324, 15 Zilhicce 1326, s.2.

¹¹⁵ **Sabah**, No:6932, 13 Ocak 1909, 31 Kanunuevvel 1324, 20 Zilhicce 1326, s.2.

Osmanlı kamuoyunun Messina depremine yardım konusunda gösterdiği hassasiyet, İtalya'nın Osmanlı büyükelçisi Markiz Imperiali'nin yanında konsolos Labia bulunduğu halde Sultanhamam'daki İtalyan mağazalarından depremzedeler için yardım topladığı sırada görülmüştür. Büyükelçinin İtalyan mağazalarından yardım topladığını haber alan Osmanlı esnafı elçiyi kendi dükkanlarına davet etmiş ve yardımda bulunmuştur. **Tanin** gazetesi olayı aktarırken en çok yardımda bulunan tüccarların isimlerini vermiş¹¹⁶ ve yardıma katılan diğer tüccarların da adını vereceğini belirterek esnafı yardımda bulunmaya teşvik etmiştir.

Messina depremzedeleri için yardım toplamada tiyatrolar da önemli bir rol oynamıştır. Beyoğlu Varyete Tiyatrosu'nda Şark Kumpanyası tarafından geliri depremzedelere bırakılmak üzere bir oyun sahnelenmiştir. O akşam tiyatroya gelen İtalya elçiliği müsteşarı, kumpanya direktörü Ziya Şakir Bey'e her iki memleket arasında gösterilen "muamele-i insaniyyetkârî" sebebiyle teşekkür etmiştir.¹¹⁷ Varyete Tiyatrosu'nda, öncesinde Türkçe ve Fransızca konferansların verileceği İtalyan sanatçıların rol aldığı bir oyunun ilanında, tüm dünyanın üzüldüğü bu felakete yardım için tüm Osmanlıların koşacaklarının açık olduğu belirtilmiştir.¹¹⁸

Bir diğer yardım amaçlı oyun sadrazam Kamil Paşa'nın himayesinde Milli Osmanlı Tiyatrosu tarafından sergilenmiştir¹¹⁹. 12 Şubat 1909'da da "Sirk Enternasyonel" geliri İtalya depremzedelerine bırakılmak üzere Haydarpaşa'da bir gösteri düzenlemiştir.¹²⁰ Ayrıca Società Operaia salonunda Commerciale adlı İtalyan bankası tarafından düzenlenen "ittihad ve muavenetin faydaları" konulu konferansa Rıza Tevfik Bey konuşmacı olarak katılmıştır.¹²¹

¹¹⁶ "İtalyanlar ve Osmanlılar", **Tanin**, No:157, 8 Ocak 1909, 26 Kanunuevvel 1324, 15 Zilhicce 1326, s.2.

¹¹⁷ **Tanin**, a.g.m.

¹¹⁸ "Tiyatrolar", **Tanin**, No.171, 22 Ocak 1909, 9 Kanunusani 1324, 29 Zilhicce 1326,s.4.

¹¹⁹ "Tiyatrolar", **Tanin**, No.171, 22 Ocak 1909, 9 Kanunusani 1324, 29 Zilhicce 1326,s.4.

¹²⁰ "Küçük Havadisler", **Tanin**, no.159, 10 Ocak 1909, 28 Kanunuevvel 1324, 17 Zilhicce 1326, s.4.

¹²¹ "Konferans", **Tanin**, No.172, 23 Ocak 1909, 10 Kanunusani 1324, 30 Zilhicce 1326,s.4.

Kalem dergisi, Messina depremzedelerine yardım için ünlü saray ressamı Fausto Zonaro'nun resimlerinden oluşan bir özel sayı çıkarmıştır.¹²² Öte yandan **Musavver Muhit** dergisi ise iki sayısının kapağını bu olaya ayırmıştır.¹²³

İtalya'nın güneyinde meydana gelen bu büyük deprem, iki toplumun birbirlerine nasıl baktıklarını göstermesi açısından da önemlidir. Osmanlı toplumu bu felaket haberini alır almaz yardım toplamaya başlamış, basın ise halkı "muhibimiz İtalya'ya"¹²⁴ yardım için teşvik etmiştir.

Osmanlı toplumunda İtalyan algısına değinirken 1908 depreminin yanında 1910 senesinde Osmanlı entelektüellerinin katıldığı İtalya'nın propaganda amaçlı düzenlediği İtalya gezisinden de çok kısa bahsetmeliyiz. Geziye katılanlardan gazeteci yazar Ahmet Emin Yalman'ın şu satırları hem geziyi özetlemesi hem de savaş ilanıyla yaşanan hayal kırıklığını göstermesi açısından faydalı olacaktır:¹²⁵

"1910 yılında yüz yirmi kişilik bir Türk grubunu İtalya'ya çağırdılar. Gayet güzel ve rahat bir yolcu vapuru davetlileri almak üzere İstanbul ve Selânik'e yollanmıştı. Çağırılanlar arasında her mesleğin ve muhitin mensupları vardı. Ben de Yeni Gazete adına seyahate katıldım... Bari'den başlayarak İtalya'nın her köşesini kısmen vapurla kısmen hususi trenlerle dolaştık, çok ikram gördük. El üstünde taşındık, her yer: 'yaşasın genç Türkiye' nidalarıyla çınladı. Bu benim yurtdışına yaptığım ilk seyahatti... Bu İtalya seyahatinde ev sahibi rolü İtalyan Müstemlekeler Enstitüsü tarafından oynanmakla beraber, bin bir gece masalına benzeyen bu yolculuğun kötü bir niyetle tertip edildiği hiç hatırıma gelmedi... Sonradan belli oldu ki İtalyanlar bu külfetli seyahati bizim basiretimizi bağlamak, Trablusgarp'a tasarladıkları hücumu rahatça yürütmek maksadıyla tertip etmişlerdi. "

¹²² **Kalem**, No.20, Ocak 1909 ve "Kalem'in Nüsha-i Fevkalâdesi", **Sabah**, 15 Ocak 1909, 2 Kanunusani 1324, 22 Zilhicce 1326, s.4.

¹²³ "İtalya'da Afet", **Musavver Muhit**, No:10, 1 Kanunusani 1324 ve "Messina'da Afet", **Musavver Muhit**, No:11, 8 Kanunusani 1324.

¹²⁴ "Muhibimiz İtalyanlara muavenet lazım", **İkdam**, No:5248, 3 Ocak 1909, 21 Kanunuevvel 1324, 10 Zilhicce 1326, s.1.

¹²⁵ Oğuz Karakartal, **Türk Kültüründe İtalyanlar: Siyaset, Kültür İlişkileri ve Türk Edebiyatında İtalyan imajı üzerine Bir Araştırma**, İstanbul, Eren, 2002, s.29.

Gerek 1908 depreminin ardından gerekleŒen yardım faaliyetleri gerekse Osmanlı aydınlarına yönelik propaganda amaçlı gezi sırasında edinilen izlenimler göstermektedir ki, “muhip İtalya” birden beklenilmeyen bir Œekilde “dŒman”a dnŒmŒtr.

SONUÇ

Bu çalışmada 1911-1912 Trablusgarb Savaşı sırasında Osmanlı kamuoyu incelenmiştir. Bu incelemede kamuoyunun etkinliği sorgulanmaya çalışılırken dönemin ideolojik boyutu da dikkate alınmaya çalışılmıştır. Savaşın gerçekleştiği 1911-1912 yılları Türk milliyetçiliği açısından oldukça önemli bir dönemdir. Çalışmamızda da ifade ettiğimiz gibi Türk milliyetçiliğine dair çalışmalarda ağırlık Balkan Savaşları ile yaşanan travma ve ardından gelen yükselişe verilmiştir. Oysa Trablusgarb Savaşı'nın gerçekleştiği tarihlerde, 1908 ile tekrar gündeme gelen "Osmanlı kimliği" söylemi artık etkisini yitirmiş, Türklük ön plana çıkmıştır. Balkan Savaşlarından sonra görülecek Türk ve Müslüman olmayan her şeye düşman olunması durumunun nüveleri bu dönemde görülmüştür. Yabancılar karşı bir tepki söz konusudur. Milliyetçilik bölümünde incelediğimiz Halide Edib-Ahmet Agayef tartışmasında da Agayef'in yabancı kurumların memleketteki ağırlığına karşı olan tutumunda Türk milliyetçilerinin bu bakış açısını görebiliriz. Yine aynı bölümde incelediğimiz, Ömer Seyfettin'in savaş sırasında yazdığı ve yayımladığı "Primo Türk Çocuğu" adlı öyküsü de barındırdığı aşırı milliyetçi öğelerle Türk milliyetçiliğinin yükselişe geçtiğinin önemli bir göstergesidir. Öyküde dikkati çeken unsurlardan biri de yabancı düşmanlığıdır. İtalyanlara gösterilen tepkilerden biri olan "İtalyanların tardı" da bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Yükselen Türk milliyetçiliğinin ekonomik boyutu olan "milli iktisat", II.Meşrutiyet döneminin bir ürünüdür. Dolayısıyla II.Meşrutiyet döneminde görülen bojkotlar da "milli iktisat"a geçiş açısından önemlidir. Trablusgarb Savaşı'nın gerçekleştiği dönemde ise ekonomik hedef, kendine yeterli bir sanayidir. Çalışmamızda yer verdiğimiz Parvus'un yazıları da buna örnek olarak verilebilir. Bu bağlamda İtalyanlara karşı bojkot ve "İtalyanların tardı"nda görülen ekonomiden yabancı unsurların temizlenmesi amacı Türk milliyetçiliğinin ekonomik boyutunu yansıtmaktadır.

1908 yılında Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'a, ardından 1910 yılında Yunanistan'a karşı bojkot hareketleri gerçekleştirilmesi, Osmanlı kamuoyunda bojkotun dış politikada bir silah olarak kullanıldığını göstermiştir. Dahası İtalya Trablusgarb'a –Osmanlı kamuoyuna göre- beklenmedik bir şekilde saldırınca bir

refleks gibi boykot silahına sarınılması da boykotun bir gelenek haline geldiğini göstermektedir. Boykot silahının II.Meşrutiyet'le gelen toplumsal hareketlilik ortamı ve devletin bir savaşı götüremeyeceği aşikar olan bir ortamda çıktığını hatırlatmakta yarar vardır.

Ancak 1911 senesinde İtalya'ya karşı başlatılan boykot diğerlerine, özellikle de 1908 boykotuna göre oldukça sönük geçmiştir. Bunun birçok sebebi vardır. Öncelikle ilk iki boykotta savaş söz konusu değildi ve konuya dair tepki sadece boykot alanında veriliyordu. Oysa İtalya ile olan durumda zaten bir savaş mevcuttu. Savaş sırasında ekonomik ilişkilerin neredeyse sıfırlandığı da dikkate alınırsa, çok büyük bir özveri gerektiren bir durum söz konusu değildi.

Boykotun bir gelenek haline geldiğini ifade etsek de, 1908'in ardından 1910'da Yunanistan'a karşı oldukça etkili bir boykot daha gerçekleştirmiş olması kamuoyunu yormuştu. Diğer bir ifade ile, boykot toplum için neredeyse bir rutin halini almıştı. Hatta Yunanistan'a karşı olan boykot İtalya'ya karşı olan boykotun daha etkili bir biçimde gerçekleştirilmesi amacıyla sonlandırılmıştır.

Tanin gazetesi tarafından yürütülen "İttihat-ı Husumet Kampanyası", savaş halinin, boykotun etkinliği üzerindeki olumsuz etkisini azaltmaya yönelik bir yanı olduğu kadar, başka bir millete karşı "ittihad-ı husumet" göstermenin "vazife-i vatan" olarak nitelendirilmesi açısından Türk milliyetçiliğinin bir yansımasıdır. Çalışmamızda da belirttiğimiz gibi dönemin Türk milliyetçiliğinde yabancı düşmanlığı söz konusudur. "İttihad-ı Husumet Kampanyası" da böyle bir özelliği gösterdiği kadar "milli bilinç"i yükseltme çabalarının bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

İtalyan mallarına karşı boykotun 1908 boykotuna göre sönük geçmesine bir diğer neden olarak, toplumsal atmosferin II.Meşrutiyet ile gelen hareketliliğini giderek kaybetmesi gösterilebilir. Yine bununla alakalı olarak 1908'e göre iç politikadaki gelişmeler de bu yönde olumsuz bir etki yapmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1908'e göre oldukça kan kaybetmiştir. Yeni bir muhalefet partisi ortaya çıkmış, ardından bir hayli sıkıntılı geçen bir seçim süreci yaşanmıştır. 35. madde sorununun yanında 1912 yılının Temmuz ayına gelindiğinde Halaskar Zabitân'ın başlattığı bir darbe süreci yaşanmıştır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, sarsılan konumu karşısında ilk etapta savaş rüzgarını arkasına almak istemişse de muhalefetin güçlenmesinin önüne geçememiş ve bundan vazgeçmiştir. Muhalefet savaştan İttihat ve Terakki'yi sorumlu tutmuştur. **Tanin** gazetesinin düzenlediği kampanya halkın tepkisini daha “zararsız” bir şekilde dile getirmesini sağlamış, İttihat ve Terakki'ye yönelebilecek tepkileri başka bir mecraya yönlendirmiştir. Bu açıdan kampanyayı amacına ulaştırmış olarak değerlendirebiliriz. Daha 1912 Mart'ında kampanyaya son verilmesi, savaşın ilk aylarında savaşın yarattığı huzursuzluk ve muhalefetin örgütlenmesi sorunları karşısında kamuoyunun dikkatini başka yöne çevrilmesi açısından İttihat ve Terakki için faydalı olmuştur diyebiliriz.

Boycot dışında “İtalyanların tard edilmesi” de Osmanlı kamuoyunca önemli bir silah olarak değerlendirilmiştir. Bunda temel mantık, İtalya'nın yaşadığı ekonomik sıkıntılara ve huzursuz topluma işsizleri de ekleyerek iç huzursuzluğu artırma ve İtalyan hükümetini köşeye sıkıştırmadır. Ancak alınan “tard kararı”nın uygulanması, büyük devletlerin–özellikle Almanya'nın- baskısı sonucu oldukça sembolik bir boyutta kalmıştır. Osmanlı kamuoyunun böyle bir kararı almada etkili olduğu bir gerçeklik ise de, bu kararın uygulaması kamuoyunu da memnun etmemiştir.

İttihat-ı Husumet kampanyası, boykot hareketi ve tard kararında, memleketin Müslüman nüfus ağırlıklı bir vilayetine Hıristiyan bir devletin haçlı seferi propagandasıyla saldırması da etkili olmuştur. Zira imparatorluk dahilindeki Arapların geri plana atıldıklarını düşündükleri bir sırada, bu vilayetin yeterince korunmaması Arapları da ayrılık akımına kaptırabilirdi. Devletin bu vilayeti savunmak için ne askeri ne de ekonomik imkanları yetmekteydi. Ancak Müslüman-Arap unsur sebebiyle de bir şeyler yapması gerekiyordu. Savaş alanında düşmana karşı mücadelenin yerli halkın katılımıyla sürdürülüyor olması hasebiyle, basında Müslümanların birliğine, kardeşliğine vurgu artmıştır. Özellikle Hindistan ve Mısır Müslümanları bu süreçte, Trablus için kendi aralarında topladıkları yardımlarla basında yer almışlardır. Osmanlı basını da Müslümanlık vurgusuyla memleketleri için savaşan “mücahidleri” desteklemiş oluyordu.

Çalışmamızın konusunu oluşturan dönemde savaşın yarattığı parçalanma ve toprak kaybı gibi kaygıların bir sonucu olarak militer bir milliyetçiliğin varlığından söz etmek mümkündür. Bu militer söylem, Türk milliyetçiliğinin ayrıksı özelliği olan “din birliği”nden de sık sık yararlanmıştı. Bu dönemde savaş dini değerlerle yüceltilmiştir. Bu noktada Osmanlı İmparatorluğu’nda uygulanan “millet sistemi”nin etkisi de hatırlanmalıdır. Türk kimliği inşaasında “millet sistemi”nin bir sonucu olan Hıristiyan-Müslüman zıtlığı temel unsur olarak kullanılmıştır. Trablusgarb Savaşı’nda da bu görülmektedir; toplumu seferber edebilmek, “birlik” sağlayabilmek için İslami unsurlardan yararlanmıştı.

Müslümanlık unsuruna değinmişken onun bu denli yükselmesinde önemli bir payı olan İtalya’nın Trablusgarb’i işgal ederken gerekçe olarak gösterdiği “medeniyet misyonu”nu da hatırlamalıyız. İşgal öncesi süreçte İtalya hükümetinin, İtalyan kamuoyunu savaşa hazırlarken kullandığı argümanlardan en popülerleri “barbar Türkleri/Müslümanları medenileştirme görevi” idi. Bu bağlamda İtalya Trablusgarb’i vaat edilen toprak, bu savaşı da Müslümanlara karşı kutsal bir savaş olarak duyurmuştur. Müslümanlığın ve Hıristiyanlığın bu şekilde karşı karşıya gelmesinin temelinde sömürgecilik faaliyetleri yatmaktadır. Kuzey Afrika topraklarına baktığımızda sömürenlerin Hıristiyan, sömürülenlerin Müslüman olması sadece Osmanlı ve İtalyan kamuoylarında değil, diğer ülkelerde de bu konunun medeniyet misyonu bağlamında gündeme gelmesine neden olmuştur.

Sömürgecilik sadece ticari boyutu olan bir olgu değildir. Bunun yanında tıpkı “medeniyet misyonu”nda görüldüğü gibi ideolojik ve kültürel boyutları da vardır. İtalyanlar da misyonun mucidi olan Fransızlar gibi sömürgecilik faaliyetlerini geri kalmış bölgelere medeniyet götürme iddiasıyla desteklemekteydiler. “Medeniyet misyonu”nun Osmanlı cephesinde iki önemli sonucu vardır: medeniyete duyulan tepki ve emperyalizm eleştirisi. “Medeniyet” ve “medeni devletler” ile kastedilen batıdır. 1908’in ardından sorunların devam etmesi üstelik bu sorunlarda “medeni devletler”in büyük rol oynaması batıya karşı bir tepkinin doğmasına neden olmuştur. İtalya’nın “medeniyet misyonu” ile bu tepki daha belirgin bir hal almıştır. Bir zamanlar hayranlık duyulan batı ve medeniyeti, şimdi olumsuz bir yere konmuş ve bu durum Türk kimliğinin tanımlanmasında etkili olmuştur. Bu medeniyet tepkisi, batıya yönelmiş, “muasır medeniyet seviyesi”ne ulaşmayı kendine hedef edinmiş olan

cumhuriyetin milli marşında dahi etkisini gösterecek kadar güçlü olmuştur. Türk devletinin kurulması mücadelesiyle öne çıkacak olan Türk milliyetçiliğinin anti-emperyalist yönünün öncülerini, Trablusgarb Savaşı sırasında İtalya'nın "medeniyet misyonu" bağlamında yapılan emperyalizm eleştirilerinde görmek mümkündür.

Medeniyet misyonu iddiası, Osmanlı basınınca da tepkiyle karşılanmış, İtalya'ya dair olumsuz haberler seçilerek, medenileştirme görevini yapacak olanların İtalyanlar olamayacağını dile getirilmiştir. İtalyanların kutsal savaş vurgusuna Osmanlı'dan gelen cevap ise cihad olmuştur. Ancak bu çağrının maddi anlamda büyük bir getirisi olmamıştır. Cihad konusunda 1914'te yaşanacak hayal kırıklığının öncülerini burada görmek mümkündür.

İtalya'nın Trablusgarb'a saldırmasının ardından savaşın ilk aylarında oldukça yüksek olan kamuoyu tepkisi iç ve dış gelişmelerin etkisiyle kısa sürede sönmüş, başlatılan boykot da kampanya da dış politika açısından etkili olamamıştır. Ancak İtalyanlara karşı boykot, İttihat-ı Husumet Kampanyası ve "İtalyanların tardı" şeklinde vücut bulan kamuoyu tepkisinin etkinliği salt maddi açıdan değerlendirilmemelidir. Kamuoyunun verdiği bu tepkiler, o sırada yükselmekte olan Türk milliyetçiliğinin yansımalarıdır. Çalışmamızda incelediğimiz bu gelişmeler ışığında Trablusgarb Savaşı dönemi, Balkan Savaşlarının ardından yükselecek olan Türk milliyetçiliğinin kuluçka dönemi olarak da değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar:

T.C.Başbakanlık Osmanlı Arşivi:

Hariciye Nezareti Siyasi Kısım (HR.SYS.) Dosya 806 ve 807

Gazeteler:

İkdam : 29 Aralık 1908 – 31 Ocak 1909
1 Eylül 1911 - 20 Ekim 1912

Sabah : 29 Aralık 1908 – 31 Ocak 1909
14 Eylül 1911 - 21 Ekim 1912

Tanin : 29 Aralık 1908 – 31 Ocak 1909
20 Ağustos 1911 – 31 Ekim 1912

Zaman: Temmuz 1935

Dergiler:

Kalem : No:20

Karagöz : No:318-460

Musavver Muhit : No:10-11

Resimli Kitap :No:33

Şehbal : No:47

La Lettura : No:4

İkincil Kaynaklar:

- Abadan, Nermin : **Halk Efkârı: Mefhumu ve Tesir Sahaları**, Ankara, Yeni Matbaa, 1956.
- Adivar, Halide Edip : **Mor Salkımlı Ev**, İstanbul, Atlas, 1985.
- Ahmad, Feroz : **İttihat ve Terakki 1908-1914**, Çev. Nuran Yavuz, İstanbul, Kaynak, 2004.
- Aktar, Cengiz : “Osmanlı Kozmopolitizminden Avrupa Kozmopolitizmine Giden Yolda Ulus Parantezi”, Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, C.4, İstanbul, İletişim, 2002, s.77-80.
- Albig, Wiliam : **Modern Public Opinion**, New York, McGraw Hill, 1956.
- Alkan, Mehmet Ö. : “Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme”, Mehmet Ö.Alkan (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası-Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, C.1, İstanbul, İletişim, 2004, s.377-401.
- Alper, Emin :”Ömer Seyfettin”, Mehmet Ö.Alkan (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası-Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, C.1, İstanbul, İletişim, 2004, s.186-191.
- Arai, Masami : **Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, İstanbul, İletişim, 2003.

- Arai, Masami : “Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği”, Mehmet Ö.Alkan (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası-Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, C.I, İstanbul, İletişim, 2004, s.180-195.
- Arslan, Emir Şekib : **İttihatçı Bir Arap Aydın Anıları**, Çev.Halit Özkan, İstanbul, Klasik, 2005.
- Arslan, Emir Şekip : **Bir Arap Aydın Gözüyle Osmanlı Tarihi ve I.Dünya Savaşı Anıları**, Çev. Selda Meydan-Ahmet Meydan, İstanbul, Çatı, 2005.
- Ateş, Toktamış : **Siyasal Tarih**, İstanbul, Der, 2001.
- Avanzade Mehmet Süleyman : **Trablusgarb, Devlet-i Âliye- İtalya Vakayı Harbiyesi**, İstanbul, 1327.
- Bayur, Yusuf Hikmet : **Türk İnkılâbı Tarihi**, C.II, Kısım:I,Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1991.
- Belge, Murat : **Genesis, “Büyük Ulusal Anlatı” ve Türklerin Kökeni**, İstanbul, İletişim, 2008.
- Bektaş, Arsev : **Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi**, İstanbul, Bağlam, 2000.
- Brummett, Palmira : **İkinci Meşrutiyet Basınında İmge ve Emperyalizm 1908-1911**, İstanbul, İletişim, 2003.

- Childs, Timothy C. : **Italo-Turkish Diplomacy And The Over Libya 1911-1912**, Leiden, Brill, 1990.
- Conklin, Alice L. : **A Mission to Civilize: The Republican Idea of Empire in France and West Africa 1895-1930**, Kaliforniya, Stanford Üniversitesi,1997.
- Cunsolo, Ronald S. : "Libya, Italian Nationalism, and the Revolt Against Giolitti", **The Journal of Modern History**, C.37, No.2, Haziran 1965, s.186-207.
- Çetinkaya, Y.Doğan : **1908 Osmanlı Boykotu: Bir Toplumsal Hareketin Analizi**, İstanbul, İletişim, 2004.
- Çetinkaya, Y.Doğan : "Hüseyin Cahit Yalçın," Uygur Kocabaşoğlu (Ed.), **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık**, C.3, İstanbul, 2002, s.314-329.
- Çetinkaya, Y.Doğan : "Orta Katman Aydınlar ve Türk Milliyetçiliğinin Kitleselleşmesi", Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, C.4, İstanbul, İletişim, 2002, s.91-102.
- Davison, Roderic H. : **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform, 1856-1876**, Çev.Osman Akınhay, İstanbul, Agora, 2005.
- De Vecchi, Paolo : **Italy's Civilizing Mission in Africa**,New York, Brentano's, 1912.
- Deringil, Selim : "Osmanlı İmparatorluğu'nda 'Geleneğin İcadı', 'Muhayyel Cemaat'('Tasarımlanmış Topluluk')

ve Panislamizm”, **Toplum ve Bilim**, No:54-55, Yaz/Güz 1991, s.47-65.

Deringil, Selim : **Simgeden Millete:II.Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet**, İstanbul, İletişim, 2007.

Elbehlül, Tayyib Abdullah : **Italian Colonialism, The Young Turks and The Libyan Resistance 1908-1918**, Santa Barbara, Kaliforniya Üniversitesi, Doktora Tezi, 1986.

Gellner, Ernest : **Uluslar ve Ulusçuluk**, İstanbul, Hil, 2006.

Georgeon, François : **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri -Yusuf Akçura**, İstanbul, Tarih Vakfı,1999.

Georgeon, François : **Osmanlı Türk Modernleşmesi (1900-1930)**, İstanbul, YKY,2006.

Göçek, Fatma Müge : “Osmanlı Devleti'nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, C.4, İstanbul, İletişim, 2002, s.63-76.

Haçerlioğlu, Orhan : **İslam İnançları Sözlüğü**, İstanbul, Remzi, 1984.

Herrmann, David G. : “The Paralysis of Italian Strategy in the Italian-Turkish War,1911-1912”, **The English Historical Review**, Cilt:104,No:411,Nisan 1989, s.332-356.

- Hobsbawm, Eric J. : **1780’lerden Günümüze Milletler ve Milliyetçilik:Program, Mit ve Gerçeklik**, çev.Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı, 1995.
- İnuğur, M.Nuri : **Basın ve Yayın Tarihi**, İstanbul, Der, 2005.
- İslam Ansiklopedisi : **Trablusgarp** maddesi, c.12, İstanbul, MEB, 1979.
- Jankowski, James : “Ottomanism and Arabism in Egypt 1860-1914”, **The Muslim World**, Temmuz-Ağustos 1980, s.226-259.
- Karakartal, Oğuz : **Eski Yazı Dergilerde Resimlerle İtalyan Varlığı**, İstanbul, Eren, 2006.
- Karakartal, Oğuz :**Türk-İtalyan Kültür İlişkileri**, İstanbul, Eren, 2004.
- Karakartal, Oğuz : **Türk Kültüründe İtalyanlar: Siyaset, Kültür İlişkileri ve Türk Edebiyatında İtalyan imajı üzerine Bir Araştırma**, İstanbul, Eren, 2002.
- Karan, Niyazi : “**Girit’in Yunanistan’a İlhakına Türk Kamuoyunun Tepkisi**”, İ.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.
- Karpat, Kemal H. : **İslam’ın Siyasallaşması, Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Kimlik, Devlet, İnanç ve Cemaatin Yeniden Yapılandırılması**, Çev.Şiar Yalçın, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2004.

- Karpat, Kemal H. : “Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform Hareketleri”, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, İstanbul, Afa, 1996, s.29-49.
- Kerestecioğlu, İnci Özkan : “Milliyetçilik:’Uyuyan Güzeli Uyandıran Prens’ten’ Frankeştayn’ın Canavarına”, **19.Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, Der.Birsen Örs, İstanbul, Bilgi Üniversitesi, 2008, s.309-350.
- Koloğlu, Orhan : “II.Abdülhamit’in Siyasal Düşüncesi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, Mehmet Ö. Alkan (Ed.), İstanbul, İletişim, 2004, s.273-276.
- Koloğlu, Orhan : **1911-12’de Karikatür Savaşı**, Ankara, Engin, 1989.
- Koloğlu, Orhan : “1911 Libya Savaşını Hazırlayan Basın Savaşı”, **The Turco-Italian War in Tripoli and Its Place in World Pres**, E.Doğramacı, O. Koloğlu, F.Kocacık, N.Göyünç, İstanbul, 1979, s.1-42.
- Koloğlu, Orhan : **Osmanlı’dan 21.Yüzyıla Basın Tarihi**, İstanbul, Pozitif, 2006.
- Koloğlu, Orhan : **Osmanlı-İtalya Libya Savaşında İttihatçılar, Masonlar ve Sosyalist Enternasyonal**, Ankara, Ümit, 1999.

- Kurtcepe, İsrail : **Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1995.
- Küçük, Cevdet : “Osmanlılarda ‘Millet sistemi’ ve Tanzimat”, **Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri**, Ankara, TTK, 1987, s.13-23.
- Kürkçügil, Masis : “Kristian Rakovski ve Osmanlı Solu”, **Sosyalist Demokrasi İçin Yeni Yol**, Güz 2008.
- Loti, Pierre : **Doğu Düşleri Sona Eerken**,Çev. Faruk Ersöz, İstanbul, Kitap, 2002.
- Luraghi, Raimondo : **Sömürgecilik Tarihi**, Çev.Aydın Emeç, İstanbul, Sosyalist, 1994.
- Mert, Özcan : “Osmanlı Belgelerine Göre Banco Di Roma'nın Trablusgarb'daki Faaliyetleri”, **Bellekten**, C.LI, Sayı:200, Ağustos 1987,s.829-847.
- Milburn, Michael A. :**Sosyal Psikolojik Açından Kamuoyu ve Siyaset**, Çev.Ali Dönmez-Veli Duyan, Ankara, İmge, 1998.
- Mutlu, Mustafa : **Vietnam'dan Körfez'e Savaşlarda Kamuoyu Oluşumu**, İstanbul, Okumuş Adam, 2003.
- Onaran, Âlim Şerif : **Kamuoyu El Kitabı**, İstanbul, Filiz, 1984.
- Ortaylı, İlber : “Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:4, İstanbul, İletişim, 1985, s.996-1001.

- Özkırımlı, Umut : **Milliyetçilik Kuramları:Eleştirel Bir Bakış**, Ankara, Sarmal,1999.
- Özsoy, Osman : "Kamuoyunun Medya Aracılığıyla Kontrolü Çerçevesinde 19. Yüzyılda Medya Siyaset İlişkilerine Bakış", **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, No:23, 2005,s.53-62.
- Öztan, Güven Gürkan : "1930'ların Türkiye'sinde Milli İktisat Düşüncesi ve Kadın Algısı", **Eğitim-Bilim-Toplum**, Sayı: 12, cilt: 3, Güz 2005, s.4-18.
- Öztan, Güven Gürkan : "Şiddetin Modern Meşruiyet Zemini: 'Ulusun İntikamı'", **Doğu-Batı**, No: 43, Kasım-Aralık-Ocak 2007-08, s.139-150.
- Parla, Taha : **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm**, İstanbul, İletişim, 2005.
- Parlatır, İsmail; Çetin, Nurullah(Haz): **Genç Kalemler Dergisi**, Ankara, TDK, 1999.
- Peters, Rudolph : **İslam ve Sömürgecilik: Modern Zamanlarda Cihad Öğretisi**, Haz. Ali Bulaç, İstanbul, Nehir, 1989.
- Revol, İ. : **Türk-İtalyan Harbi(1911-1912)**, Çev. Kadri Demirkaya, İstanbul, 1940.
- Sander, Oral : **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e**, Ankara, İmge, 2001.
- Saygı, Sinan : "Tarihsel Gelişim İçinde Kamuoyu Kavramı", İ.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü

- Gazetecilik Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi,
İstanbul, 2000.
- Seyfettin, Ömer : **Beyaz Lâle**, İstanbul, Rafet Zaimler, 1969.
- Seyfettin, Ömer : **Bomba**, Ankara, Bilgi, 2006.
- Sezer, Duygu : **Kamuoyu ve Dış Politika**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1972.
- Shaw, Stanford : “Osmanlı İmparatorluğu’nda Azınlıklar Sorunu”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:4, İstanbul, İletişim, 1985, s.1002-1006.
- Sırrı, Hasan : **Hukuk-i Düvel Nokta-i Nazarından Osmanlı-İtalya Muharebesi**, Matbaa-i Ebuziya, 1330.
- Smith, Anthony D. : **Milli Kimlik**, İstanbul, İletişim, 2007.
- Sönmezoğlu, Faruk : **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, İstanbul, Der, 2000.
- Sönmezoğlu, Faruk : **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul, Filiz, 2000.
- Suphi, Mustafa : “Vazife-i Temdin”, **Türkiye Defteri**, Çev. Nuri Özden, Sayı:20,Haziran 1975,s.84-108.
- Şerif, Ahmet : **Arnavudluk’da, Sûriye’de, Trablusgarb’de Tanîn**, c.2, Haz. Mehmed Çetin Börekçi, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1999.

- Şıvgın, Hale : **Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1989.
- Tamburini, Olga : “La via Romana sepolta dal mare: mito del mare nostrum e ricerca di un’identità nazionale”, Stefano Trinchese (Ed.), **Mare Nostrum: Percezione Ottomana e mito mediterraneo all’alba dell’900**, Milano, Guerini e Associati, 2005, s.41-95.
- Tevfik, Mehmet Ali : **Turanlının Defteri**, İstanbul, Milli Hareket Yayınları, 1971.
- Tokay, A.Gül : “II.Meşrutiyet Dönemi Dış İlişkileri: 1908-1914”, Faruk Sönmezoğlu (Der.), **Türk Dış Politikasının Analizi**, İstanbul, Der, 2004, s.35-56.
- Toprak, Zafer : **Milli İktisat 1908-1918**, Ankara, Yurt, 1982.
- Topuz, Hıfzı : **II.Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Remzi, 2003.
- Tunaya, Tarık Zafer : **Türkiye’de Siyasal Partiler C.I: II.Meşrutiyet Dönemi 1908-1918**, İstanbul, Hürriyet Vakfı, 1984.
- Tunaya, Tarık Zafer : **Türkiye’de Siyasal Partiler C.III:İttihat ve Terakki**, İstanbul, Hürriyet Vakfı, 1989.
- Tunaya, Tarık Zafer : “Trablusgarp Savaşı ve Batı Kamuoyu”, **Murat Sarıca Armağanı**, Ed. Aydın Aybay-Rona Aybay, İstanbul, Aybay, 1988, s.331-334.

- Tunçay, Mete : **Türkiye’de Sol Akımlar 1908-1925**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1967.
- Woolbert, Robert Gale : “Italian Colonial Expansion in Africa”, **The Journal of Modern History**, C.4, No:3, Eylül 1932, s.430-445.
- Yakut, Kemal : “II.Meşrutiyet Döneminde İtalyan Boykotu”, **Tarih ve Toplum**, Sayı:21, Temmuz 2001, s.21-30.
- Zohrab, Krikor : **Osmanlı Meclisinde Bir Ermeni Mebus, Krikor Zohrab: Öyküleri**, çev.Hermon Araks, İstanbul, Aras, 2001.
- Zürcher, Erik Jan : **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İstanbul, İletişim, 2005.

Elektronik Kaynaklar:

AngeloMosso, (Çevrimiçi)

<http://notes9.senato.it/web/senregno.nsf/2a9c00aad2bca710c125711400599e36/108103af71ebc5d04125646f005dbd95?OpenDocument> 4.3.2009

Carlo Lottieri, "Vatican City As a Free Society: Legal Order and Political Theology", (Çevrimiçi) <http://mises.org/journals/scholar/lottieri2.pdf> 30.10.2008.

"Civilization Came From Africa, Not Asia, Says Mosso", **The New York Times**, 7 Mayıs 1911, (Çevrimiçi) <http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?res=9B0CE1DD1E3EE033A25754C0A9639C946096D6CF> 19.01.2009.

"Mediterranean Civilization", **The New York Times**, 9 Nisan 1911, (Çevrimiçi) <http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?res=9B0CE4DE1031E233A2575AC0A9629C946096D6CF> 19.01.2009.

"Pierre Loti Attacks Christendom in Defense of Turkey", **The New York Times**, 28 Ocak 1912,s.7.(Çevrimiçi) http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?_r=1&res=9D0DE2DD173CE633A2575BC2A9679C946396D6CF 19.01.2009.

"The Drift of Civilization", **The New York Times**, 23 Temmuz 1911, (Çevrimiçi) <http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?res=9807E7DD1131E233A25750C2A9619C946096D6CF> 19.01.2009.

EK-I:

Karagöz - O senin ağzının lokması değil, ağzını yırtar bırak haydut herif!..

Karagöz, No:406, 4 Mayıs 1912, s.1.

EK-II:

Karagöz- Ya ahi, vurma bırak, vakıa hınzırın ağzının suyu akıyor ama, ateşe girebilir mi hiç... İşte öyle karşıdan hırlar durur!..

Karagöz, No:411, 22 Mayıs 1912, s.1.

EK-III:

Karagöz: Haydi ya ahi, gayret Hacivat şurada biraz süprüntü daha kaldı. Onları da birkaç hamlede ativerelim!..

Karagöz, No:356, 11 Kasım 1911, s.4.

EK-IV:

Mebruke Hanım, Trablusgarb sahâ-i cihadında bir hâle-i hamaset, **Resimli Kitap**, No:43, Ağustos 1912

EK-V:

Bingazi yakınlarında bir zafer, Resimli Kitap, No:36, Ocak 1912

EK-VI:

Derne çöllerinde zafer

Resimli Kitap, No:37, Şubat 1912

EK-VII:

Bir mücahid, **Resimli Kitap**, No:39, Nisan 1912

EK-VIII:

Enver Bey, **Resimli Kitap**, No:41, Haziran 1912

EK-IX:

İtalyan zabıt- Gayret evladlarım! Bütün Roma gazeteleri bizim muzaffer olduğumuzu temin ediyorlar...

Karagöz- Görenler Allah için söylesin...

Karagöz, No:413, 29 Mayıs 1912, s.1

EK-X:

Hacivad- Aman Karagöz çabuk topla, çünkü bu pasaportsuz yolcular her tarafı telvis ediyorlar.

Karagöz- Onların pasaportu süpürge dir Hacivad, sen işine bak!...

Karagöz, No:414, 1 Haziran 1912, s.1.

EK-XI:

Karagöz- İtalyan içeriye girecekmiş de Avrupalılar bırakmıyorlarmış... bırakın efendiler, bırakın gelsin de boyunun ölçüsünü alsın... Biz ördek gibi denizde değil, arslan gibi karada kendimizi gösteririz...

Karagöz, No:417, 12 Haziran 1912, s.1.

EK-XII:

Karagöz- Canım ne yapıyorsunuz bu ne gayret, bu ne faaliyet?..

General- Ne yapalım, denizi dolduruyoruz.

Karagöz- Bravo, şimdi kolayını buldunuz. Trablus'da ileri gitmenizin imkanı yok, bari denizi doldurun da bu sevhili İtalya'ya nakil edin!..

Karagöz, No:419, 19 haziran 1912, s.1.

EK-XIII:

- Hey bana bak!... O akça armudu değil, bal kabağı be! Vay açgözlü herifler vay...

Karagöz, No:420, 22 Haziran 1912, s.1.

EK-XIV:

Karagöz- Amiral cenabları(!) Gerçi donanma toplarının himayesi altında bir yeri işgal fen harb kavaidinde var ise de bu kargalarla değil!...

Karagöz, No:421, 26 Haziran 1912, s.4.

EK-XV:

İtalyan- Bırakın canım şu Türk'ü bir şeye benzeteyim!..

Karagöz- Görenler Allah için söylesin.

Karagöz, No:424, 6 Temmuz 1912, s.1.

EK-XVI:

Karagöz- Sende o cigarayı içecek dudak kalmamış! Nafile uğraşma, lezzet alamazsın!...

(Sigaranın üzerinde "Trablusgarb" yazmaktadır.)

Karagöz, No:439, 24 Ağustos 1912, s.1.